

УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КУРУЧ АННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.1:37(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.В. Куруч

Науковий керівник:

Лунячек Вадим Едуардович,
доктор педагогічних наук, професор

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Куруч А.В. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2019.

Дисертацію присвячено проблемі формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

На підставі аналізу наукової літератури визначено суть політичної компетентності майбутніх офіцерів як сукупність знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей, що забезпечують їх здатність розуміти соціальні процеси в політичній сфері, активно реагувати на них у межах діючого законодавства, бути здатним формувати адекватне бачення політичних подій у підлеглих. Особливості політичної компетентності майбутніх офіцерів зумовлені управлінською функцією, яка передбачає організацію діяльності інших, спрямованої на професійне виконання бойових завдань; управління діяльністю і взаємодією різних структурних підрозділів, що забезпечує відповідність висунутим вимогам з боку суспільства і держави; контроль і відповідальність за діяльність тощо.

Проведений аналіз теорії і практики професійної підготовки майбутніх офіцерів дозволив: виявити потенціал для формування у курсанта політичної компетентності як необхідність для сучасної професійної діяльності офіцера, з'ясувати існуючі проблеми (ставлення до політичної компетентності як до другорядного додатку; неусвідомлення потреби в політичній компетентності для майбутньої професійної діяльності офіцерів; неврахування специфіки

формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів тощо). Аналіз практики військової діяльності країн членів НАТО дозволив виявити підходи до подолання проблем у формуванні політичної компетентності майбутніх офіцерів.

На основі вивчення нормативних документів професійної підготовки майбутніх офіцерів та наукових праць з цієї проблематики доведено, що сучасні вимоги до підготовки професійних військових кадрів зумовлюють необхідність формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів.

Вирішення цієї проблеми здійснюється шляхом теоретичного обґрунтування, розроблення та впровадження в процес навчання майбутніх офіцерів технології формування політичної компетентності. Розроблена технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах реалізується за такими етапами: підготовчим, мотиваційно-цільовим, змістовим, процесуально-діяльнісним, контрольньо-оцінним. Під час реалізації підготовчого етапу проводиться аналіз нормативно-правової бази навчального процесу у вищій школі з урахуванням специфіки вищої військової освіти; навчально-методичної документації ВВНЗ, організаційної та ресурсної складової навчального процесу. Реалізація мотиваційно-цільового етапу технології передбачає якісні перетворення майбутнього офіцера. На основі отриманої інформації й проведеної на її основі рефлексії відбувається коригування особистісних мотивів курсантів щодо формування політичної компетентності. Змістовий етап технології передбачає формування змісту навчальних дисциплін або окремих модулів, направлених на формування політичної компетентності курсантів. Під час процесуально-діяльнісного етапу реалізації технології розроблюються специфічні види навчальних занять, що використовуються при формуванні політичної компетентності майбутніх офіцерів. Контрольно-оцінний етап направлений на проведення поточного і підсумкового оцінювання результатів запровадження

технології з використанням стандартних та авторських методик. Експериментальною перевіркою запропонованої технології доведена її ефективність. Вірогідність результатів експериментальної роботи доведена засобами математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше:

– теоретично обґрунтовано та розроблено компетентнісну модель, яка є основою технології формування політичної компетентності майбутнього офіцера;

– теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено технологію формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, яка дозволяє сформувати їх політичну свідомість, стійкість до ворожих інформаційних викликів, спроможність формувати політичну культуру підлеглих, що підвищує якість професійної підготовки цих фахівців;

– теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено факторно-критеріальну модель, яка дозволяє визначити рівень сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів та її складових;

уточнено:

– суть та структуру поняття «політична компетентність майбутніх офіцерів» як сукупності знань, умінь та професійно-важливих якостей, що забезпечують здатність майбутнього офіцера розуміти соціальні процеси в політичній сфері, активно реагувати на них у межах діючого законодавства, бути здатним формувати адекватне бачення політичних подій у підлеглих, що безпосередньо впливає на поліпшення обороноздатності України;

– змістовне наповнення процесу формування структурних компонентів політичної компетентності майбутніх офіцерів за рахунок введення спеціальних навчальних модулів і їх наскрізного розміщення у складі дисциплін

гуманітарного спрямування, що дозволило підвищити якість формування політичної компетентності майбутніх офіцерів;

– критерії та показники, які дозволили підвищити повноту вимірювання рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера;

набули подальшого розвитку:

– форми і методи формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ з урахуванням змісту й особливостей їх професійної діяльності шляхом використання авторських тестів, компетентнісних задач та проблемних політичних ситуацій;

– застосування процедур педагогічної кваліметрії для використання їх у вищій військовій освіті для вимірювання рівня сформованості загальних і спеціальних компетентностей військовослужбовців.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ у процесі навчання таких дисциплін, як «Політологія», «Соціологія», «Конфліктологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах», факультативу «Світовий політичний процес», під час проведення гуртка військово-навчального товариства курсантів і студентів (ВНТКС) та у процесі підвищення кваліфікації викладачів кафедри соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного факультету НАНГУ.

Теоретичні положення та практичні напрацювання, викладені в дисертації, можуть бути використані викладачами ВВНЗ, а також інших закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців за гуманітарним профілем навчання.

Ключові слова: компетентність, політична компетентність, військова освіта, структура, технологія, майбутні офіцери, вищий військовий навчальний заклад, професійна освіта.

SUMMARY

Kuruch A.V. Formation of future officers' political competence in higher military educational establishments. – Qualifying scientific paper, manuscript copyright.

Candidate of pedagogical sciences dissertation (Ph.D.) with a concentration in 13.00.04 – theory and methodology of vocational education. – Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, 2019.

The paper is dedicated to the problem of forming the future officers' political competence in higher military educational establishments. Based on the analysis of scientific literature the essence of the political competence of future officers has been isolated as a body of knowledge, skills, and other professionally important qualities that ensure their ability to understand social processes in the political sphere, to actively response to them within the framework under the current law, to be able to form an adequate vision of political events in the subordinates. The key features of the future officers' political competence are due to the managerial function, which involves the organization of other activities aimed at the professional execution of combat missions; management of activity and interaction of various structural divisions, ensuring compliance with the demands made by society and the state; control and responsibility for activities, etc.

The analysis of the theory and practice of the future officers' professional training allowed: to detect the resource for forming a cadet political competence as a necessity for the modern professional activity of an officer, to illuminate the existing problems (the attitude to political competence as to a secondary addition; the unaware

of the necessity of political competence for the officers' future professional endeavors, failure to include the specificity of the formation of future officers' political competence, etc.). An analysis of the practice of NATO members military activities has allowed identifying approaches to overcome the problems in shaping the future officers' political competence.

Based on the study of the normative documents of the future officers' training and the following issue scientific papers, it has been proved that the current requirements for the training of professional military personnel make it necessary for the formation of future officers' political competence.

The solution to this problem is possible through the theoretical substantiation, development and introduction of the technology of forming the future officers' political competence. The experimental verification of the proposed method has proven its effectiveness. Probability of the results of experimental work is proved by meanings of mathematical statistics.

The **scientific novelty** of the study is:

for the first time ever:

- the competence-based model, which is the basis of the technology of formation of the future political officers' competence, is theoretically substantiated and developed;
- the technology of formation of political competence of future officers in higher military educational establishments is theoretically substantiated, developed and experimentally tested, which allows to form their political consciousness, resistance to hostile information challenges, the ability to form the political culture of subordinates, which increases the quality of the professional training of these specialists;
- the factor-criterion model, which allows to determine the level of formation of political competence of future officers and its components, is theoretically substantiated, developed and experimentally verified;

specified:

- the essence and structure of the concept of "political competence of future officers" as a set of knowledge, skills and professional qualities that ensure the future officer's ability to understand social processes in the political sphere, actively react to them within the framework of the current legislation, be able to form an adequate vision of political events in subordinates, which directly affects the improvement of Ukraine's defense capability;

- meaningful filling of the process of formation of structural components of the political competence of future officers through the introduction of special training modules and their through-placement in the disciplines of the humanitarian direction, which allowed to improve the quality of forming the political competence of future officers;

- criteria and indicators that allowed to increase the completeness of measuring the level of formation of the political competence of the future officer;

got further development:

- forms and methods of forming the political competence of future officers in the higher military educational establishments, taking into account the content and peculiarities of their professional activity through the use of author's tests, competency tasks and problematic political situations;

- application of pedagogical qualimetry procedures for their use in higher military education to measure the level of formation of general and special competencies of militarymen.

The practical importance of the results of the study is to develop and implement a technology of forming the political competence of future officers in higher military educational establishments during studying such disciplines as Political Science, Sociology, Conflictology, History of Ukraine, Philosophy, Military Pedagogy and Psychology , Jurisprudence , Psychology of Extreme Activity, Management of Social Processes in Military Collectives , optional course of Global

Political Process, during CAS activities of military-educational fellowship of cadets and students and during the training for teachers of the NANGU's Department of Socio-Humanities Faculty of Humanities.

The theoretical positions and practical work outlined in the dissertation can be used by the teachers in higher military educational establishments, as well as other institutions of higher education, which carry out training of specialists on the humanitarian training profile.

Key words: competence, political competence, military education, structure, technology, future officers, vocational education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Куруч А.В. Теоретичні аспекти формування політичної компетентності у курсантів Національної академії Національної гвардії України. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УІПА, 2016. Вип. 50–51. С. 226–231.

2. Куруч А.В. Теоретичні аспекти формування політичної компетентності військовослужбовців: історичний аспект. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УІПА, 2017. Вип. 54–55. С. 83–90.

3. Куруч А.В., Посохов В.В. Компетентнісна модель курсанта вищого військового навчального закладу. *Science Rise:Pedagogical Education*. 2018. №6 (26). С. 20–25.

4. Куруч А.В. Патріотизм як основа політичної компетентності : досвід Турецької республіки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УІПА, 2018. Вип. 58. С. 129–134.

5. Куруч А.В. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в Україні – необхідність сьогодення. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*.

Х.: УПА, 2018. Вип. 60. С. 129–134.

6. Куруч А.В. Забезпечення якості вищої освіти в Україні: виклики сьогодення. *Science and Education a new Dimension. Pedagogy and psychology*. 2018. VI (70), Issue: 170. С. 28–32.

7. Куруч А.В. Технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2018. Вип. 61. С. 5–14.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Куруч А.В. Політична культура військовослужбовців в умовах трансформації сучасного українського суспільства. *Соціальні трансформації у кризовий період*: мат. II міжнар. наук.-практ. конф. (Краматорськ, 26 січня 2017р.). Краматорськ: Вид-во Наук. ініціат. «Універсум», 2017. С. 80–83.

9. Куруч А.В. Geopolitical component of the political competence of military higher education institution students. *Modern scientific research: proceedings of XVII conference* (Morrisville, 23 march 2018). Morrisville: Lulu Press, 2018. P. 132–133.

10. Куруч А.В. Роль компетентнісної моделі в професійній підготовці курсантів ВВНЗ. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17-18 березня 2018 р.). Одеса: Вид-во Інститут інноваційної освіти, 2018. С. 43–44.

11. Куруч А.В. Політична компетентність військовослужбовців: історичний аспект. *Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи*: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (Харків, 29 березня 2018р.). Х: Вид-во НАНГУ, 2018. С. 74–75.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

12. Куруч А.В. Историко-социальные аспекты формирования политической компетентности курсантов в условиях высших военных учебных заведений. *Теоретико-методические основы внедрения компетентностного подхода в высшей школе*: коллективная монография с международным участием / под ред. д. пед. н., профессора В. Ю. Стрельникова. Харьков: Издательство «MONOGRAF», 2018. С. 109–123.

13. Куруч А.В. Шляхи подолання професійної деформації співробітників системи МВС. *Честь і закон*. 2013. Вип.№2 (45). С. 88-92.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	24
1.1. Теоретичні засади, сутність і структура політичної компетентності майбутніх офіцерів.....	24
1.2. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах як педагогічна проблем.....	42
1.3. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в умовах інтеграції до блоку НАТО.....	56
1.4. Модель формування політичної компетентності майбутніх офіцерів	69
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	85
2.1. Підготовчий та мотиваційно-цільовий етапи технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.....	85
2.2. Змістовий та процесуально-діяльнісний етапи технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.....	107

2.3. Контрольно-оцінний етап технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах на основі факторно-критеріальної моделі.....	140
Висновки до розділу 2.....	154
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	157
3.1. Організація експериментальної роботи та аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту	157
3.2. Реалізація технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ	176
3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	192
Висновки до розділу 3.....	203
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	209
ДОДАТКИ	239

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ	– вищий навчальний заклад
ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад
ВНТКС	– військово-наукове товариство курсантів та студентів
ЗСУ	– Збройні сили України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КЗ	– компетентнісна задача
Л	– лекція
МВСУ	– Міністерство внутрішніх справ України
МОНУ	– Міністерство освіти і науки України
МОУ	– Міністерство оборони України
МР	– методична рада
НАНГУ	– Національна академія Національної гвардії України
НМКД	– навчально-методичний комплекс дисципліни
НП	– навчальний процес
НРКУ	– Національна рамка кваліфікацій України
П	– практична робота
ПМК	– предметно-методична комісія
ПП	– професійна підготовка
С	– семінар
ПК	– політична компетентність
СР	– самостійна робота

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток людства у XXI ст. характеризується низкою сталих тенденцій, однією з яких є формування моделі багатопольярного світу, що актуалізувало конкурентну боротьбу між США, Росією та країнами ЄС за лідерство у політичній, економічній і військовій сферах. Це призвело до низки регіональних конфліктів, загострення проблеми міжнародного тероризму тощо. На планеті погіршилась військово-політична ситуація, яка спонукала розбудову збройних сил усіх провідних країн світу й сформувала соціальний запит на поліпшення якості освітніх послуг у сфері вищої військової освіти.

На прикладі агресії Росії щодо України стало очевидним зниження ролі міжнародних інституцій, таких як ОБСЄ та ООН в політичному урегулюванні існуючих проблемних питань. В умовах гібридної війни агресором активно застосовуються маніпулятивні технології, які дискредитують Україну, що актуалізувало необхідність формування у населення політичної компетентності. Особливо це важливо для військовослужбовців як активних суб'єктів військово-політичного процесу, адже кваліфіковано аналізувати джерела інформації, виявляти маніпулятивні технології, формувати політичний світогляд підлеглих є необхідною потребою часу. Разом із тим, слід констатувати той факт, що проблематика, пов'язана із формуванням політичної компетентності, розглядається сьогодні обмеженою кількістю авторів, зокрема, С. Гузенковим, Н. Лепською, Ю. Радковцем, та ін. Це особливо помітно на фоні активізації в Україні наукових пошуків щодо подальшого удосконалення вищої військової освіти, зокрема, професійної підготовки майбутніх офіцерів, що знайшло своє відображення в роботах В. Бондаренка, В. Гори, А. Кравченка, С. Решетника, О. Москаленка, А.Савицької та ін.

На становлення вищої військової освіти в Україні вплинуло також введення в дію останнім часом низки нормативно-правових актів, таких як Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.); «Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років»; Національної рамки кваліфікацій України (2011 р.). З їх урахуванням були підготовлені також важливі відомчі документи, зокрема директива командувача НГУ від 29.09.2014 р. №15 «Про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України; наказ Міністерства оборони України № 317 від 15.05.2013р. «Про вдосконалення змісту підготовки військових фахівців для Збройних сил України за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр»; наказ командувача Національної гвардії України «Про наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України» (2015р.) тощо.

Подальший розвиток вищої військової освіти сьогодні відбувається на засадах компетентнісної парадигми згідно з існуючими світовими тенденціями. Загальні питання компетентнісного підходу відображені як у працях вітчизняних дослідників (Н. Бібік, О.Коваленко, О. Пометун, О. Локшина, В. Лунячек, І. Гавриш, Л. Рибалко, О. Гура, Л. Куліненко, І. Марченко), так і зарубіжних (Р. Бояцис, Дж. Винтертон, С. Вудраф, Л. Спенсер, Р. Бом, С. Браун, П. Спероу, А. Митрани, Б. Смит, Дж. Андерсон, Р. Глейзер, Дж. Равен, К. Роджерс, С. Торп, Р. Уайт, Х. Шредер, Е. Шорт, Д. Дюбуа, Ж.Тардіф, О. Бородіна, А. Вербицький, М. Гітман, І. Зимня, А. Хуторський). Реалізація компетентнісного підходу у вищій військовій освіті є сферою наукової уваги Л. Аврамченко, О. Антонової, В. Азатьяна, О. Барабанщикова, В. Бачевського, А. Борисовського, Н. Бондаренко, В. Герасимчука, Е. Денисенко, Л. Долманюка, Н. Замотаєва, Д. Іщенка, І. Куліда, Ю. Лісніченко, В. Набієва, Л. Олійник, П. Онищука, Г. П'янковського, О. Савченко, Д. Торопчина, А. Протасова, А.Чернявського, О. Торічного, В. Петрука, П. Корчемного, Є. Литвиновського, Ч. Чистовської.

Проблема поліпшення інтегральної компетентності майбутніх офіцерів в контексті розвитку військово-політичної ситуації в Україні та світі спонукала дослідників до розгляду процесів формування як загальних, так і спеціальних компетентностей випускників ВВНЗ. Зокрема, це загальні питання становлення професійної компетентності військовослужбовців (О. Богданюк, І.Блощинський, М.Демент, І. Кравченко, О. Марченко, О.Федоренко, С. Яворський); проблеми розвитку військової психології та педагогіки (І. Біжан, В. Давидов, М. Нещадим, В. Ортинський, Я. Подоляк); формування педагогічної компетентності (А. Конах, О.Міршук), морально-політичної компетентності (А.Аронов), виховної компетентності (А. Галімов, В. Мірошніченко, О. Ставицький), фізичної компетентності (М. Зубалій, Я. Зорій), військово-прикладної компетентності (Л.Чернишова, Л. Олійник), соціальної компетентності (Г. Хлипавка), управлінської компетентності (М. Голова, Д. Торопчин), технічної компетентності (І. Андрущенко, Д. Якимець) тощо.

Разом із тим, вітчизняні наукові джерела комплексно не відображають процедуру формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі їх навчання в ВВНЗ. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували А. Столярова, Н. Мась, Г. Васянович; у загальному контексті О. Кревська, Ю. Калиновський, А. Краснякова та ін. Сьогодні проблематика формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ частково представлена роботами В. Резнікова, В. Ващенко.

Актуальність і доцільність теми дослідження посилюється необхідністю подолання **суперечностей** між:

– вимогами нормативних документів Збройних Сил України та Національної гвардії України до військової освіти та недостатньо реалізованим потенціалом професійної підготовки в умовах ВВНЗ щодо формування спеціальних компетентностей у майбутніх офіцерів;

– вимогою часу щодо необхідності формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів та недостатньою розробленістю теоретичних та технологічних засад цього процесу;

– потребою в розробці науково-обґрунтованих процедур вимірювання результатів сформованості спеціальних компетентностей у майбутніх офіцерів під час навчання в ВВНЗ як складових їхньої інтегральної компетентності та їх недостатньою технологічною забезпеченістю.

Виявлені суперечності, недостатній рівень теоретичної дослідженості й практичної розробленості проблематики, що розглядається, зумовили вибір теми дисертаційної роботи – «Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах».

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано згідно з темами науково-дослідної роботи Національної академії Національної гвардії України «Педагогічні умови формування професійної компетентності курсантів-психологів у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі» (№ 0112U00447), «Стратегічні комунікації Національної гвардії України» (№0117U007336), кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії «Розвиток правової компетентності майбутніх фахівців у післядипломній освіті» (№ 0117U003945). Тему дисертації затверджено науково-технічною радою УПА (протокол № 2 від 14.09. 2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 3 від 29.05.2018 р.).

Мета дослідження полягає у підвищенні рівня політичної компетентності майбутніх офіцерів шляхом теоретичного обґрунтування, розроблення й експериментальної перевірки технології її формування у вищих військових навчальних закладах.

Відповідно до мети було сформульовано **завдання дослідження**:

1. Визначити сутність і структуру політичної компетентності майбутнього офіцера.

2. Проаналізувати стан розробленості проблеми формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів у ВВНЗ в теорії та практиці. Здійснити теоретичне узагальнення основних підходів до її розв'язання на нормативно-законодавчому, теоретичному та емпіричному рівнях.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити компетентнісну модель та технологію формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ в процесі професійної підготовки.

4. Теоретично обґрунтувати та розробити факторно-критеріальну модель оцінювання рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

5. Експериментально перевірити ефективність розробленої технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

Предмет дослідження – технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

Основою дослідження є **гіпотеза** про те, що рівень політичної компетентності майбутніх офіцерів підвищиться за умови розроблення і впровадження практико-орієнтованої технології у процес їх професійної підготовки у ВВНЗ, з урахуванням сучасних вимог і військово-політичної ситуації.

Теоретичну та методологічну базу дослідження становлять загальні положення системного підходу для розгляду процесів у окремих підсистемах соціально-педагогічної системи професійної підготовки у ВВНЗ (В. Афанасьєв, І. Блауберг, Ю. Вінтюк, Л. Дибкова, К. Іващенко, А. Комишан, Т. Кочубей, Л. Савченко, Ю. Шабанова, Є. Юдін); синергетичний підхід як підґрунтя

самоорганізації систем (М. Заброцький, Н. Петрова, І. Пригожин, А. Рідкодубська, М. Садовий, О. Трифонова, Г. Хакен, О. Халабузар); компетентнісний підхід як основа формування політичної компетентності (Л. Гуцан, І. Зимня, В. Лаврук, В. Луговий, І. Малицька, І. Олійник, А. Хуторський); діяльнісний підхід як основа організації навчального процесу під час реалізації технології формування політичної компетентності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн); особистісно-орієнтований підхід для урахування індивідуальних особливостей учасників навчального процесу у ВНЗ (П. Дракер, О. Горбатюк, О. Дубасенюк, Н. Кузьменко, О. Тур); андрагогічний підхід з метою ефективного використання вікових особливостей курсантів (І. Герасимова, М. Войцеховський, О. Орлова, Т. Сорочан, І. Трубавіна, С. Яшник); наукові дослідження специфіки формування політичної компетентності (О. Кревська, Ю. Калиновський, Н. Лепська) тощо.

На різних етапах наукового дослідження для вирішення поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: методи історико-генетичного та системного аналізу філософської, психолого-педагогічної, політичної, науково-методичної літератури для теоретичного узагальнення основних підходів до розв'язання проблеми формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ; метод моделювання як основа для розроблення та реалізації в навчальному процесі відповідної технології; метод кваліметрії для створення факторно-критеріальної моделі оцінювання рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ; системно-узагальнювальний метод для узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи;

– *емпіричні*: педагогічний експеримент для перевірки гіпотези дослідження, діагностичні методи (анкетування, тестування, експертне оцінювання, бесіди, фокус-групи), обсерваційні методи (контент-аналіз,

самооцінювання) для виявлення рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах;

– *математичні та статистичні*: методи математичної статистики для кількісного і якісного аналізу одержаних емпіричних даних, доведення вірогідності результатів експериментальної роботи (критерій Пірсона).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше:

– теоретично обґрунтовано та розроблено компетентнісну модель, яка є основою технології формування політичної компетентності майбутнього офіцера;

– теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено технологію формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, яка дозволяє сформувати їх політичну свідомість, стійкість до ворожих інформаційних викликів, спроможність формувати політичну культуру підлеглих, що підвищує якість професійної підготовки цих фахівців;

– теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено факторно-критеріальну модель, яка дозволяє визначити рівень сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів та її складових;

уточнено:

– суть та структуру поняття «політична компетентність майбутніх офіцерів» як сукупності знань, умінь та професійно-важливих якостей, що забезпечують здатність майбутнього офіцера розуміти соціальні процеси в політичній сфері, активно реагувати на них у межах діючого законодавства, бути здатним формувати адекватне бачення політичних подій у підлеглих, що безпосередньо впливає на поліпшення обороноздатності України;

– змістовне наповнення процесу формування структурних компонентів політичної компетентності майбутніх офіцерів за рахунок введення спеціальних навчальних модулів і їх наскрізного розміщення у складі дисциплін

гуманітарного спрямування, що дозволило підвищити якість формування політичної компетентності майбутніх офіцерів;

– критерії та показники, які дозволили підвищити повноту вимірювання рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера;

набули подальшого розвитку:

– форми і методи формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ з урахуванням змісту й особливостей їх професійної діяльності шляхом використання авторських тестів, компетентнісних задач та проблемних політичних ситуацій;

– застосування процедур педагогічної кваліметрії для використання їх у вищій військовій освіті для вимірювання рівня сформованості загальних і спеціальних компетентностей військовослужбовців.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ у процесі навчання таких дисциплін, як «Політологія», «Соціологія», «Конфліктологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах», факультативу «Світовий політичний процес», під час проведення гуртка військово-навчального товариства курсантів і студентів (ВНТКС) та у процесі підвищення кваліфікації викладачів кафедри соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного факультету НАНГУ.

Матеріали дослідження впроваджено в навчальний процес Національної академії Національної гвардії України (акт впровадження № 180 від 12.11.2018 р.), Національного університету цивільного захисту України (акт впровадження № 98 від 12.11.2018 р.), Військової академії (акт впровадження № 112 від 12.11.2018 р.).

Теоретичні положення та практичні напрацювання, викладені в

дисертації, можуть бути використані викладачами ВВНЗ, а також інших закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців за гуманітарним профілем навчання.

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві (відповідно до списку використаних джерел): [128] – розроблення змістовного наповнення компетентнісної моделі випускника бакалавратури Національної академії Національної гвардії України; [127] – теоретичні узагальнення щодо історико-соціальних аспектів формування політичної компетентності курсантів у ВВНЗ.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у виступах на засіданнях кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності, кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти Української інженерно-педагогічної академії, кафедри соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України.

Основні результати дослідження доповідалися на таких *міжнародних і Всеукраїнських* науково-комунікативних заходах: II міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні трансформації у кризовий період» (м. Краматорськ, 2017р.), Proceedings of XVII conference «Modern scientific research» (Morrisville, USA, 2018), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем» (м. Одеса, 2018 р.), VIII і X науково-практичних конференціях Національної академії Національної гвардії України «Наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України» (м. Харків, 2017–2018 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 13 публікаціях (з яких 11 одноосібних), із них 1– колективна монографія, 6 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні, 1 стаття – в інших виданнях, 4 публікації – у матеріалах наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

1.1. Теоретичні засади, сутність і структура політичної компетентності майбутніх офіцерів

Сучасні вимоги до професійної підготовки військових кадрів вимагають суттєвих змін у системі вищої військової освіти. Це зумовлено не тільки існуючою військово-політичною ситуацією в Україні, а й глобальними тенденціями в розвитку освітніх систем, їх подальшому розвитку в контексті домінування компетентнісної парадигми. Зокрема в Україні це знайшло своє відображення в оновленні освітнього законодавства, прийнятті законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р) та низки підзаконних актів [212; 204]. У свою чергу це мотивувало науково-педагогічних працівників до пошуку нових технологій навчання на засадах компетентнісного підходу.

Традиційні освітні технології, що переважно використовувалися в системі вищої військової освіти, суттєво обмежували розвиток професійних якостей випускників. Згідно зі стандартами НАТО, які сьогодні активно впроваджуються у ВВНЗ, навчання має базуватися на засадах компетентнісного підходу, що потребує нового технологічного забезпечення освітнього процесу у ВВНЗ. Ми розуміємо під цим, перш за все, створення нових педагогічних технологій формування як загальних, так і спеціальних компетентностей у майбутніх офіцерів.

Ця точка зору розглядається в багатьох роботах з військової педагогіки, зокрема Я. Сікора, пише, що таке розуміння мети вищої освіти посилює технологічний аспект підготовки майбутніх фахівців і визначає одним із

пріоритетних завдань пошуку нового змісту та технології організації практичної та теоритичної підготовки військових спеціалістів [245].

Разом із тим, доцільно навести точку зору А. Коробцова, який робить акцент на тому, що в реформуванні військової освіти сьогодні є багато розбіжностей між навчальними програмами різних ВВНЗ. Тобто сьогодні немає єдиних вироблених вимог для формування спеціальних компетентностей у курсантів ВВНЗ. Для більш продуктивної модернізації військової освіти фахівці у військовій сфері повинні розробити єдині вимоги до формування спеціальних компетентностей у межах створення ОПП [108].

Питання модернізації військової освіти детально розглянуто в роботах М. Дементя, О. Діденка, В. Ягупова, В. Телелима, О. Бабенко, В. Марценківського, М. Науменко, М. Нещадима, В. Радецького, С. Полторака, Конаржевської, В. Чорного, А. Зельницького, В. Мандрагеля, О. Шаталової, О. Матвієвського, В. Ветрова, А.Семенченка [64; 69; 284; 261; 12; 149; 165; 169; 222; 199; 105; 275; 83; 163; 278; 150; 38; 242].

Роль викладача ВВНЗ сьогодні принципово змінюється, він становиться організатором самостійної активної пізнавальної діяльності курсантів, тобто стає компетентним консультантом. Професійні уміння викладача повинні бути спрямовані не лише на контроль знань і умінь курсантів ВВНЗ, а й на діагностику їхньої діяльності, щоб вчасно допомогти кваліфікованими діями усунути виявлені труднощі опанування й застосування знань. Звичайно, що ця роль складніша за традиційне навчання і вимагає від викладача вищої майстерності [256].

Нова освітня парадигма має забезпечити майбутніх офіцерів не лише конкретними знаннями, а й здатністю самостійно та активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до зміни умов життя. Це завдання вирішить не стільки зміст освіти, скільки інноваційні технології навчання. Саме для цього сьогодні в систему військової освіти активно впроваджуються нові педагогічні

та інформаційні технології. Широке впровадження педагогічних технологій дозволить змінити саму парадигму освіти, а інформаційні технології дозволять найбільш ефективно реалізувати можливості педагогічних технологій.

Н. Бібік вказує, що, починаючи з 1980-х років, в Європейських країнах розпочалося дослідження стратегічних питань реформування освіти з метою посилення її оперативності в умовах соціальних змін і перетворень. Поступово в цих країнах напружувалися засади спільного розуміння сутності компетентнісного підходу, розроблялися види компетентностей, їх класифікації [24].

Європейською Радою було науково обґрунтовано впровадження нового підходу до професійного навчання. У 2000 році було розпочато реалізацію компетентнісного підходу в навчанні громадян, у якому наголошувалося, що кожний громадянин має бути озброєний навичками, потрібними для життя і роботи в новому інформаційному суспільстві. Це, зокрема, знайшло вираження в затвердженні Європейської рамки кваліфікацій у 2008 р. В Україні Національну рамку кваліфікацій було затверджено в 2011 р. [74; 208].

Одним із основоположників компетентнісного підходу є Дж. Равен, який розглядав компетентність як сукупність компетенцій. Специфіка та оригінальність розробленої дослідником моделі компетентності з позиції психології полягає у визнанні системоутворювального значення ціннісно-мотиваційної сторони особистості. Формування професіонала – це не тільки створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов діяльності, а насамперед виховання професіонала як особистості. Знання, вміння і навички, що становлять виконавську сторону професійної діяльності, успішно формуються і актуалізуються, на думку Дж. Равена, тільки при особистісному прийнятті та усвідомленні великого суспільного значення відповідних цілей, що визначає формування високої відповідальності, ініціативи, а також готовності до творчості [221].

Основні засади компетентнісного підходу розглянуто в роботах О. Пометуна, А. Хуторського, І. Єрмакова, О. Можасової, Т. Новікової, Л. Петровської, Дж. Равена, Л. Гуцан, Л. Сохань, І. Беха, І. Родніної, В. Болотова, Г. Селевко, О. Овчарук, О. Локшиної, Л. Хоружої, О. Савченко, В. Лугового, І. Зимньої, О. Лебедєва [200; 270; 79; 160; 172; 189; 221; 57; 252; 22; 227; 26; 238; 104; 138; 266; 233; 139; 85; 133].

Н. Бібік наголошує на тому, що компетентнісний підхід дає змогу в результатах задіяти суб'єктність, досвід учня, студента, що охоплює ті складові якості освіти, що лише декларувались, а насправді не були об'єктом контролю, у тому числі державного [24]. Т. Полонська вказує на те, що компетентнісний підхід означає зміщення акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування та розвиток в учнів ключових і предметних компетентностей та вміння їх практично застосовувати [47].

Науково доведено, що за умови зближення професійної діяльності та навчання, а також через необхідність модернізації науки з'являється принципово новий компонент освіти – компетентність. Сьогодні в освітній парадигмі України існує проблема інтеграції знань умінь і навичок та інших особистих якостей, саме ті визначені компетентності, що потрібні для професійної самореалізації майбутнього фахівця. Тобто перехід до компетентнісного підходу у навчанні – це об'єктивна потреба, єдиний шлях забезпечення конкурентоспроможності викусників ВНЗ [245].

Аналізуючи проблематику компетентнісного підходу, варто приділити увагу таким його базовим поняттям, як «компетентність» та «компетенція». Адаже до сьогодні досі вітчизняні й зарубіжні дослідники не сформували єдиної думки щодо сутності цих термінів.

Згідно з довідниковою літературою з педагогіки термін «компетентність» має таке визначення: 1) міра відповідності знань, умінь і досвіду осіб певного

соціально-професійного статусу реальному рівневі складності виконуваних ними завдань і вирішуваних проблем. На відміну від терміна «компетентність» термін «кваліфікація» включає, крім суто професійних знань і вмінь, що характеризують кваліфікацію, такі якості, як ініціатива, співпраця, здатність працювати у групі, комунікативні здібності, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію; 2) сфера повноважень керівного органу, посадової особи; коло питань, з яких вони мають право прийняття рішень. Тлумачення слова «компетенція» у словнику відсутнє [184].

Натомість у Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «компетентний» означає: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний. Звідси, «компетентність» є властивістю за значенням компетентний, а «компетенція» – це: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [36].

Як було зазначено вище, до сьогодні серед зарубіжних та вітчизняних науковців немає єдиного розуміння значень основних термінів компетентнісного підходу «компетентність» та «компетенція», яке б було виражено в певній уніфікованій термінології. Багато уваги розмежуванню цих понять у контексті професійної підготовки фахівців в умовах магістратури приділив української вчений В. Луначек [50]. Разом із тим, у своїй практичній діяльності працівники освіти, зокрема вищої школи, виходять з визначень, наданих у Законі України «Про освіту», де зазначено, що компетентність – це «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [212].

Поняття «компетенція» та «компетентність» мають аналоги в багатьох мовах світу. Але не завжди точний переклад термінів «competence» (мн.«competences») і «competency» (мн.«competencies»), зокрема з англійської мови, нерідко призводить до неправильного трактування їх значень, а отже, і вживання цих слів. Дуже часто перекладачі замість слова «competence» – «компетентність» вживають термін «competency» – «компетенція». Цьому сприяють також тлумачні та перекладні словники [36].

Згідно з Oxford Russian Dictionary терміни «компетенція» та «компетентність» подаються як іменники-синоніми, що мають одне й теж значення: уміння, коло повноважень. В «Англо-російському словнику» поняття «competence» трактується в декількох значеннях: компетентність; здібність, уміння, компетенція, коло повноважень; достаток, добрий матеріальний стан. Тобто усі значення перекладу мають різні смислові значення, словники дають подвійне трактування поняття. Також у цьому словнику зазначено, що поняття «competence» та «competency» еквівалентні один одному [164].

Н. Алмазова, зокрема, визначає компетенції як знання й уміння в певній сфері людської діяльності, а компетентність – як якісне використання компетенцій [5]. І. Зимня дає таке визначення «компетенції» – певні внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відношень), котрі потім виявляються в компетентностях людини. Компетентність визначається автором як «інтелектуально й особистісно обумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини, яка базується на знаннях» [84]. Тобто згідно з теоретичними напрацюваннями автора компетенції є основою для формування компетентності.

Згідно з дослідженням А. Хуторського, компетенція – «це відчужена, наперед задана спеціальна вимога (норма) для освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері», а

компетентність – «володіння учнем відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмета діяльності». Освітня компетенція визначається вченим як «сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь і досвіду діяльності учня щодо певного кола об'єктів реальної діяльності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності» [269].

Виходячи з Національної рамки кваліфікацій України, «компетентність» – це здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості. Результатами навчання є компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання. У цьому ж документі введено термін «інтегральна компетентність», яка розглядається як узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності [208].

У Законі України «Про вищу освіту» компетентність визначають як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [204]. Це визначення узгоджено з визначенням, наданим у Законі України «Про освіту» [212].

На наш погляд, найбільш об'єктивно проаналізовано та висвітлено поняття «компетентність» у дослідженнях В. Луначека. Автор визначає компетентність як спроможності кваліфіковано проводити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дає змогу особистості ефективно діяти або

виконувати певні функції, спрямовані на досягнення стандартів у професійній галузі або певній діяльності [141].

Разом із тим, з урахуванням предмету нашого дослідження, наголосимо, що останнім часом питання політичної культури громадян почало цікавити багатьох дослідників, що з нашої точки зору пов'язано зі значними змінами в суспільстві, зростанням потоку інформації, процесами демократизації, що охопили значно більше країн, ніж це було в попередні роки тощо. Багато наукових робіт присвячено політичним дослідженням, зокрема питанням ефективного програмно-цільового управління політичними процесами займалися такі науковці, як Д. Веймер, Е. Вайнінг, Д. Стоун; вирішенню сьогоденних проблем суспільного розвитку присвячено роботи А. Дегтярьова, А. Деркача, Б. Краснова, В. Мініної, В. Петрова, І. Сосіної; технології конструктивного впровадження механізмів ефективного управління досліджували В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, М. Головатий, В. Горбатенко, М. Михальченко, О. Крюков та ін. [9; 13; 17; 5; 48; 114; 152]. Це дає можливість усвідомити, що похідною політичної культури є, зокрема, політична компетентність громадян.

У процесі проведення дослідження було проаналізовано визначення політичної компетентності в роботах різних авторів. Сучасні дослідження політичної компетентності громадян базуються на теорії поліархії та громадянської компетентності Р. Даля. Дослідник вважає, що лише за умови певного рівня політичної компетентності громадян демократія стане життєздатною політичною моделлю [59].

Згідно з словником з політології політична компетентність – це один з найважливіших елементів політичної культури, який визначається мірою опанування індивідом базовими знаннями про політично-правовий простір, в якому він живе. Як особистісна якість політична компетентність формується і спонтанно, і в процесі соціалізації людини, і внаслідок цілеспрямованих зусиль

владних структур і громадянського суспільства, розрахованих на забезпечення здатності особи діяти раціонально усвідомлено, обстоюючи свої громадянські права [191].

Ю. Ірхін та інші автори визначають політичну компетентність як компонент, що складається із сукупних політичних знань, накопиченого політичного досвіду, володіння політичними технологіями, що зрештою спричинить зростання авторитету носія цього знання і вміння, в силу чого, він виступає як авторитетно-компетентна особа [88].

О. Бабкіна та інші автори розглядають політичну компетентність громадян як самостійну складову в структурі політичних можливостей. Також автори вказують на те, що політична компетентність громадян є ключовим компонентом у теорії демократії. Саме політична компетентність дає мінімальний рівень знань умінь і навиків пересічним членам суспільства [13].

А. Колодій розглядає політичну компетентність як соціальний капітал [102]. В. Овчарук наголошує, що особливість політичної компетентності громадян полягає не лише в їх обізнаності з актуальними політичними проблемами. Головною особливістю компетентності є здатність застосовувати політичну інформацію в процесі політичної діяльності [104].

А. Столярова, досліджуючи політичну компетентність громадян України, наголошує на тому, що саме українці були в авангарді пострадянських змін в аспекті політичної активності і впливу політичних протестів на владу. Саме політична компетентність громадян України має свої ментальні особливості [254].

Зазначені проблеми досліджувались щодо підготовки фахівців різних галузей. Наприклад, О. Пасько, розглядаючи компетентнісну модель фахівців органів досудового слідства, наголошує на важливості політичної компетентності і визначає її як спроможність до усвідомлення себе в політичній системі держави крізь сукупність знань історико-політичних аспектів, що

передаються із покоління в покоління, та вмінь формувати власну думку щодо прихильностей до тієї чи іншої політичної сили й об'єктивно оцінювати формування політикуму, сучасних основних політичних течій і традицій, політичний стан у країні [183].

Слід підкреслити, що відомий дослідник політичної ідеології Роберт Лайн говорив про те, що соціальна характеристика студентів коледжу сприяє особистої та політичної компетентності, але в той же час багато студентів демонструють брак віри та довіри до влади. Дослідження наслідків такої суміші високої компетенції та низької довіри потребує негайної уваги [300].

С. Верба зазначав, що проблема політичної компетентності ставить низку питань, відповіді на які ще слід шукати: наскільки компетентні громадяни є теоретиками; наскільки громадяни здатні до соціальної аналітики; чи володіють вони адекватною, неупередженою і точною інформацією, чи знають, як її знайти [37].

Американський дослідник Р. Даль, аналізуючи політичну компетентність, визначає її як здатність повністю визнавати цілі, що стоять перед керівництвом держави, і готовністю діяти таким чином, щоб утілити ці цілі в життя. Політично компетентний громадянин – такий, що володіє мінімальним обсягом знань про політику, що відповідає його власним інтересам, ці знання повинні допомогти йому реалізувати свої інтереси [60]. В іншій своїй роботі Р. Даль виділяє п'ять структурних компонентів політичної компетентності:

– когнітивний компонент, пов'язаний зі знаннями своїх політичних прав, механізмів їх захисту, соціальних норм, традицій цінностей, що існують у даному суспільстві, історія країни та історія національної політичної системи, при цьому важливі не самі знання в їх багатоманітності, а знання в термінах і фактах, це допоможе особистості самостійно за необхідності поповнювати їх;

– емоційний компонент, що включає систему відношень особистості до себе як до громадянина, громадянського суспільства, держави, політичних прав і обов'язків;

– вольовий компонент включає здатність до самообілізації відповідно до певних інтересів, здатність зайняти і відстоювати соціально орієнтовану позицію.

– поведінковий компонент передбачає реалізацію моделі політичної поведінки, участь у роботі громадських і суспільно-політичних організацій, електоральна активність, залучення до реалізації соціальних та економічних програм;

– регулятивний компонент направлений на самоусвідомлення і самооцінку своєї громадянської позиції, своїх можливостей у сфері політичної діяльності, осмислення і регуляція системи політичних переконань, вибраних поведінкових стратегій [61].

У науковій літературі виділяють внутрішні і зовнішні аспекти політичної компетентності. Наприклад А. Андреєнкова зазначає, що важливою характеристикою взаємовідносин населення та політичної системи є уявлення людей про те, наскільки вони самостійно зможуть розібратися в політичних питаннях. Дослідниця вказує на те, що внутрішній аспект політичної компетентності пов'язаний з оцінкою самим суб'єктом сформованості тих або інших складових даного феномену. Зовнішній аспект політичної компетентності пов'язаний із проявом цих складових в оточуючому середовищі [7].

Професор Мак келви-грант Самуель Бахарак наголошує на тому, що політична компетентність є викликом сьогодення і потрібна абсолютно всім категоріям населення: від корпоративного виконавця до директора початкової школи. Професор розглядає політичну компетентність не тільки як навчальний процес, а й постійну роботу з перегляду та аналізу навколишнього світу та створення навколо себе кола підтримки, яке забезпечить виконання професійної

програми людини. Політична компетентність – це баланс між заняттям людини та досягненням результату [293]. Автор розглядає політичну компетентність у більш широкому значенні і стверджує, що вона формує спроможність прихилити інших людей до своєї точки зору та формувати коаліції. Тобто можна стверджувати, що політична компетентність дає людині такі навички, за допомогою яких вона спроможна ризикувати в невизначеному середовищі. Політична компетентність виступає як здатність особистості до сприйняття різної інформації, її аналізу та реалізації за допомогою неї своїх громадянських прав та обов'язків.

Г. Кессинджер у дослідженні дипломатії говорить про те, що сучасні нації все більше переслідують власні інтереси, аніж високоморальні принципи, все більше змагаються між собою, а не співпрацюють, автор наполягає на тому, що старий світовий порядок змінюється. Світова система рівноваги сил не в змозі задовольнити кожного члена міжнародної спільноти, насамперед це пов'язано з багатьма факторами, одним із яких є політична компетентність громадян, і саме її потрібно сьогодні формувати для збереження політичного балансу та рівноваги у світі [96].

С. Макеев та інші автори вважають політичну компетентність громадян складовою частиною процесу соціалізації та пов'язує її із громадянською свідомістю [147]. Н. Лепська робить акцент на тому, що політична компетентність демонструє, наскільки суспільство і суб'єкт, залучений у процес соціального програмування, оволоділи політичними цінностями та знаннями; як спрацьовує механізм «політичної спадковості», який передає політичний досвід від одного покоління іншому, і в якому ступені опанований саме ефективний політичний досвід і яким чином і в яких умовах відбувається становлення суб'єкта політики, здатного застосовувати набуті знання, вміння і досвід політичної практики найкращим чином у конкретній ситуації [134].

На думку І. Моделя, «політична компетентність і некомпетентність – це класичний зразок соціально-психологічного феномена з дихотомічною природою, який від початку приречений на неминуче та постійне відхилення від норми. У різні історичні періоди в різних країнах його характер змінюється в той або інший бік. Для прикладу можна навести Росію, де стиснення поля публічної політики політичними лідерами призвело до динамічного розростання політичної некомпетентності її громадян. Це дало змогу в результаті девальвувати процес вибору глави держави» [159].

З точки зору О. Субетто чим більша чисельність одиничних або елементарних компетенцій, тим більша потужність потенційних композицій компетенцій, з яких формуються компетентнісні новоутворення – «функціональні системи», що забезпечують адаптацію професіонала до вирішення нових видів завдань, до виконання нових видів діяльності, тим більшим стає потенціал компетентності у такого професіонала [257].

У представленому дисертаційному дослідженні ми виходили з того що, професійна підготовка майбутніх офіцерів у ВВНЗ передбачає формування низки компетентностей (як складових їх інтегральної компетентності), серед яких політична є одною із провідних. Її формування передбачає здатність до усвідомлення політики раціональної організації, ефективного управління державою, забезпечення її обороноздатності, уникнення воєнно-політичних помилок, що стали фатальними для українського державотворення в минулі роки. Одним із результатів формування політичної компетентності мають бути патріотично налаштовані, функціонально грамотні, всебічно розвинуті майбутні офіцери, з достатньо високим рівнем політичної культури.

А. Смолянюк стверджує що апеляція щодо політичного мислення та політичної діяльності у воєнній – сфері норма еволюції сучасного суспільства, уникнути якої воно не може. Адже сьогодні досить складні взаємовідносини армії і політичної еліти в Україні, і це є історично складним феноменом [4].

Як було наголошено вище політична компетентність є складовою політичної культури, і тому значущим фактором у формуванні політичної компетентності є політична культура. Разом із тим її формування є складною науково-практичною проблемою. Ця проблема є актуальною сьогодні не тільки для української армії, де вона знаходиться на досить низькому рівні, а й загалом для всього українського суспільства, що можна розглядати як проблему державного масштабу. Низька політична культура проявляється в тому, що замість того, щоб шукати прийнятне рішення тієї чи іншої державної проблеми в рамках легітимного поля, армія віддає перевагу силовим методам розв'язання проблем. Потрібно зазначити, що стереотип «силового втручання» в політику, хоч раз застосований армією, після цього може через певний проміжок часу репродукувати себе в ситуації, далекій від критичної. Прикладом можуть бути події в Пакистані, де військові вже чотири рази за останні сорок років вчиняли військові перевороти: у 1958, 1969, 1977 і 1999 рр.

Політичну культуру військових можна віднести до одного із головних аспектів національної безпеки країни. Основи політичної культури повинні бути сформовані під час навчання у ВВНЗ, адже політична культура постійно трансформується. Роль політичної культури в суспільстві є досить значущою [225].

Поняття “політична культура” в науковий обіг увів американський політолог Г. Алмонд. На його думку, політична культура – це історичний досвід, пам'ять соціальних спільнот, їх орієнтації, навички, що впливають на політичну поведінку. Цей досвід містить в узагальненому, перетворювальному вигляді враження і пріоритети як у сфері міжнародних відносин, так і у внутрішній політиці [292].

Сучасний український учений І. Федірко акцентує увагу на тому, що політична культура є своєрідним синтезом політики й культури, вона відображає політичну сферу суспільства. З його погляду, політична культура –

це система знань, уявлень, цінностей і відносин, що функціонують у суспільстві і відтворюються в процесі зміни поколінь. Політична культура – система стійких установок, переконань, уявлень, моделей поведінки, які історично склались, проявляються в діяльності суб'єктів політичного процесу і забезпечують відтворення політичного життя суспільства на основі спадковості [264].

Тобто сформована політична культура є фундаментом громадянського суспільства. Проаналізувавши літературу з проблематики формування політичної культури, можна зробити висновок про такі головні складові в системі політичної культури особистості: політична компетентність; політична ідентичність; політична активність та ініціативність; політична позиційність. Комплексна сформованість цих якостей в майбутнього офіцера під час навчання у ВВНЗ надасть змогу йому на належному рівні нести свій професійний обов'язок у справі захисту Батьківщини.

У процесі виконання дисертаційного дослідження було зроблено висновок, що на сьогодні існує протиріччя між необхідністю професійної підготовки майбутнього офіцера в межах компетентнісної моделі (що детально буде розглянуто в підрозділі 1.4 першого розділу) й розумінням науково-педагогічними працівниками ВВНЗ сутності спеціальних компетентностей, що повинні входити до її складу та їх переліку. Крім того, значна частина викладачів планує свою професійну діяльність на основі різного уявлення щодо трактування понять «компетенція» і «компетентність», що обумовлено наведеними вище теоретичними пошуками. Це, у свою чергу, ускладнює реалізацію запровадження компетентнісного підходу в діяльність ВВНЗ на практиці. На сьогодні існує нагальна необхідність у розробленні технологій формування спеціальних компетентностей курсантів ВВНЗ, зокрема політичної компетентності, яка й відображена в предметі дослідження роботи й,

відповідно, підвищення кваліфікації викладачів для здатності застосовувати ці технології у професійній діяльності.

Вище було наголошено, що повний перелік компетентностей складає інтегральну компетентність майбутнього офіцера, формування якої обумовлює вирішення багатьох перспективних і поточних питань в армії. Зокрема, політична компетентність сформує в курсанта здатність аналізувати сучасні світові тенденції та геополітичні зміни, щоб спрогнозувати наслідки таких змін для армії та країни загалом.

Сучасні військові стандарти в частині мотивування особового складу також потребують модернізації, адже оптимізується процес проходження військової служби. Моральні принципи та засади, на яких раніше базувалася українська військова освіта, стають неактуальними. Сьогодні існують певні проблемні питання в навчанні курсантів. Насамперед це «застарілий» навчальний матеріал, достатньо низький рівень політичної культури в курсантів, морально-етичного виховання, відсутність інтересу до навчання, амбівалентність тощо.

Наведемо приклад схематичного розгляду структури політичної компетентності майбутнього офіцера (табл. 1.1). Структура компетентності надана, виходячи з положень Закону України «Про освіту» [212].

Таким чином можна говорити про те, що політична компетентність громадян, зокрема майбутніх офіцерів, є важливим критерієм за яким можна визначати ступінь розвитку того або іншого суспільства. Майбутні офіцери є частиною демократичного суспільства, а також суб'єктами політичного життя держави.

Таблиця 1.1

**Приклад схематичного розгляду структури політичної
компетентності майбутнього офіцера**

Структура компетентності	Зміст
Знання	<ul style="list-style-type: none"> - знати політичну систему суспільства, місце і роль інститутів державної влади, політичних партій, громадських об'єднань, ЗМІ, а також окремої людини у політичному процесі, сутність та основні принципи демократії, світові політико-ідеологічні доктрини; - знати основні принципи і пріоритетні напрями зовнішньої політики держави, зміст концепції національної безпеки людини, суспільства і держави, головні завдання її воєнної політики
Уміння	<ul style="list-style-type: none"> - давати оцінку сучасній соціально-політичній обстановці і використовувати результати аналізу для активізації діяльності підлеглих в інтересах бойової готовності частини /підрозділу; - організовувати та проводити політичне інформування військовослужбовців
Навички	<ul style="list-style-type: none"> -соціальної відповідальності у суспільстві; -використання інформаційних і комунікаційних технологій; - міжособистісної взаємодії
Інші особисті якості	<ul style="list-style-type: none"> - стресостійкість, здатність управляти власними емоціями; - здатність до комунікації з представниками різних соціальних спільнот; - здатність підтримувати позитивний моральний клімат в колективі, з урахуванням існуючої військово-політичної ситуації

Адже згідно із Законом України «Про соціальний та правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами [216]. Згідно з розділом II Закону України «Про права військовослужбовців» військовослужбовці мають право балотуватися кандидатами в народні депутати. Військовослужбовцям, які балотуються кандидатами у народні депутати, депутати місцевих рад, їх командири (начальники) повинні створювати належні умови для здійснення цього права [217].

Наявність політичної компетентності є важливою для військовослужбовців, які обрані на виборні посади до місцевих рад. Якщо вони працюють на постійній основі, то прикомандировуються до відповідних місцевих рад із залишенням на військовій службі. Час роботи військовослужбовця на виборній посаді в місцевій раді, де він працює на постійній основі, зараховується до вислуги років на військовій службі. Після закінчення строку повноважень у місцевій раді військовослужбовець направляє в розпорядження військового формування, де він проходив службу до обрання, для подальшого проходження служби на попередній посаді, а за її відсутності – на іншій рівноцінній посаді [217].

Політична компетентність є важливою й у зв'язку із тим, що військовослужбовці мають право створювати свої громадські об'єднання відповідно до законодавства України. Військовослужбовці не можуть бути членами будь-яких політичних партій або організацій чи рухів. Організація військовослужбовцями страйків і участь в їх проведенні не допускається [216].

Виходячи з викладеного вище, визначимо *політичну компетентність майбутнього офіцера як знання, уміння, навички та інші професійно важливі якості, що забезпечують його здатність розуміти соціальні процеси в політичній сфері, активно реагувати на них у межах чинного законодавства, бути здатним формувати адекватне бачення політичних подій у підлеглих і таким чином безпосередньо впливати на поліпшення обороноздатності України.*

Таким чином, формування політичної компетентності під час навчання у ВВНЗ є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства. Її формування унеможливорює використання маніпулятивних технологій в офіцерському корпусі, що гарантує стабільність і сталий розвиток України.

1.2. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах як педагогічна проблема

Складний і динамічний характер сучасної службово-бойової діяльності, використання в ній новітніх інформаційних технологій, зразків озброєння і військової техніки, нових форм ведення війни обумовлюють об'єктивну потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ. Важливою складовою цього процесу є гуманітарна підготовка майбутніх офіцерів, формування у них низки спеціальних компетентностей, однією з яких є політична компетентність. Гібридна війна, розв'язана північним сусідом України, анексія Криму на практиці довели, що поведінка військовослужбовців у критичних моментах ситуації вибору була обумовлена в тому числі їх обізнаністю в політичних процесах, спроможністю протистояти маніпулятивним технологіям тощо.

Уміння швидко і правильно орієнтуватись у складних ситуаціях службово-професійної діяльності, ухвалювати та реалізовувати нестандартні рішення, брати відповідальність за життя та здоров'я підлеглих, життєдіяльність та розвиток держави – є тільки незначним переліком того, що сучасне суспільство вимагає від військових.

У новій освітній парадигмі відбувається процес зближення освітнього процесу та професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу. Основою попередніх освітніх стандартів були знання, тобто фундаментальна підготовка, такі компоненти, як уміння та навички носили допоміжний характер і досить часто зводилися до уміння використовувати свої знання. При цьому вважалося, що у ВВНЗ краще знають, якими знаннями повинен володіти випускник тієї або іншої спеціальності, які знання та в якій кількості необхідно давати при реалізації відповідної освітньої програми. Тобто навчання реалізовувалося через вектор ідеалізованого уявлення про професію, до

теоретичного навчання цій професії. У професійній діяльності теорія не завжди співпадає з практичною діяльністю, що було причиною головного недоліку молодих спеціалістів – відсутністю в них уміння застосовувати теоретичні знання для вирішення конкретних професійних задач [291].

У цьому контексті слід навести точку зору Г. Хоружого та інших авторів, які стверджують, що завдяки новим вимогам часу переосмислення теоретичних та практичних основ педагогіки є одним із найважливіших завдань розвитку науки. Передусім йдеться про нові компетентності, такі, що стосуються вибудови певної професійної кар'єри. За таких умов педагогічна наука за своїм змістом і технологіями все далі відходить від класичного її розуміння [267].

В. Новіков зазначає, що в постіндустріальному суспільстві розуміння освіти сприймається як надбання особистості, як засіб її самореалізації в житті, як засіб побудови особистої кар'єри. А це змінює цілі навчання, його мотиви, форми і методи [171].

Виходячи з предмету дисертаційного дослідження, наведемо позицію Д. Яковлева, який, аналізуючи демократичні перетворення в Україні, говорить про те, що, незважаючи на схожість причин і відмінність наслідків подій 2004-2005 та 2013-2014 років, українські «майдани» переконливо продемонстрували альтернативи та обмеження політичного вибору країни. У цих умовах однією з визначальних складових частин процесу інституціоналізації демократичної влади стає політична компетентність громадян [288].

Формування такої компетентності є складною педагогічною проблемою, яка потребує свого наукового і практичного вирішення. Ця педагогічна проблема безпосередньо стосується й випускників ВВНЗ. Адже модернізації військової освіти – це необхідне завдання, яке сьогодні стоїть не тільки перед освітянами в межах реформаційних процесів у вищій освіті України, а й перед професорсько-викладацьким складом ВВНЗ, бо саме ця професійна група формує сьогодні офіцерський корпус нової української армії, яка спроможна

відстояти незалежність і суверенітет нашої країни. Україна потребує висококваліфікованих професійних військових кадрів, які зможуть діяти в нестандартних умовах.

Зважаючи на концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджену указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016, сучасний офіцер має відповідати стандартам НАТО та володіти набором компетентностей, які забезпечать виконання професійної діяльності на високому рівні. Концептуальні положення професійної підготовки військових кадрів за навчальними програмами базуються на положеннях таких документів: Указу Президента України «Про стратегічний оборонний бюлетень України» від 6 червня 2016 р. № 240, Конституції України, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287, Воєнної доктрини України, затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555, директиві командувача НГУ «Про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України»: від 29.09.2014 р. №15, наказі Міністерства оборони України № 317 від 15.05.2013 р. «Про вдосконалення змісту підготовки військових фахівців для Збройних Сил України за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр» тощо [218; 219; 205; 211; 203].

Разом із тим, незважаючи на те, що процес переходу системи військової освіти України на освітні стандарти НАТО триває, питанню формування окремих професійних компетентностей майбутніх офіцерів у ВВНЗ сьогодні приділено досить мало уваги. В Україні бракує спеціальних методик і технологій щодо запровадження положень компетентнісного підходу саме в навчальний процес підготовки військовослужбовців, зокрема офіцерських кадрів.

Проведений теоретичний аналіз тематики наукових робіт з питань вищої військової освіти в Україні показує досить повільне посилення уваги до

проблем військової науки. Наукові пошуки щодо вдосконалення вищої військової освіти, зокрема професійної підготовки майбутніх офіцерів, відображенні в роботах В. Адольфа, А. Гегечкорі, С. Семенова, В. Андросюка, В. Байденка, О. Бігича, О. Гури, А. Маркова, О. Гапеева, І. Грязнова, М. Дементя, І. Міщенко, О. Овчарука, В. Свистуна, Ю. Татура, Л. Тархана, Л. Хоружа, І. Біжана, В. Давидова, М. Нещадима, В. Ортинського, Я. Подоляка, О. Коверіна, І. Кравченка, О. Марченка, С. Полторака, С. Яворського, О. Барабанщика, О. Євсюкова, Г. Будаг'янця, Т. Ісаєнка, О. Керницького, О. Кириченка, С. Левченка, Л. Лур'є, Ю. Назарова, В. Пенькова, О. Діденка, Г. Дороша, Д. Єндовицького, А. Пожидаєва, О. Черкашина, Ю. Чуєва, В. Ягупова, Д. Швеця, А. Турчинова, О. Войцеховського, Ю. Лісніченко, Л. Барановської, В. Яковлєва, О. Лаврута, О. Протасова, А. Стадніка, В. Соколовського, В. Телеліма, О. Пометуна та ін. [240; 241; 40; 300; 129; 64; 67; 144; 198; 253; 304; 200].

Разом із тим, питання формування окремих компетентностей розглядала значно менша кількість науковців. Наприклад, професійну компетентність військових як інтегральне утворення розглядали О. Богданюк, І. Блоцінський, М. Демент; педагогічну компетентність військовослужбовців вивчали А. Конах, О. Миршук; морально-політичну компетентність – А. Аронов; виховну компетентність – А. Галімов, В. Мірошніченко, О. Ставицький; фізичну компетентність – М. Зубалія, Я. Зорій, А. Турчинов; військово-прикладну компетентність – Л. Чернишова, Л. Олійник; соціальну компетентність військовослужбовців – Г. Хлипавка; управлінську компетентність – М. Бастрікова, М. Голова, Д. Торопчин; технічну компетентність – І. Андрущенко, Д. Якимець та ін.

Однак проведений аналіз свідчить, що до цього часу не розроблялися підходи до формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ. Аналіз наукових праць свідчить про обмеженість педагогічних

технологій щодо формування політичної компетентності в процесі навчання в вищій школі. Проте, незважаючи на нагальну потребу у створенні сучасної теорії та технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів, ця проблематика залишається недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в практичному аспекті. Це підтверджується відсутністю теоретично обґрунтованої й практично розробленої технології формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів.

Вище наголошувалося, що реформування української армії відбувається в досить складний період, в умовах соціально-політичних деформацій у суспільстві та гібридної війни. Ці фактори додатково мотивують до необхідності формування політичної компетентності у військовослужбовців.

Аналізуючи реформування вищої військової освіти в Україні на засадах компетентнісної парадигми, слід зауважити, що це є складною педагогічною проблемою. Потрібно констатувати таке:

- збільшується розрив між рівнем підготовки курсантів ВВНЗ і сучасними вимогами до їх професійної діяльності в війську, що вимагає кардинальної перебудови системи підготовки військових фахівців, яку можна створити лише за умови подолання протиріччя між наявними можливостями освітньої системи навчального закладу і динамічно зростаючими вимогами до рівня професійної компетентності майбутніх офіцерів;

- навчання має певною мірою стихійний характер, освітні програми досить загальні й передбачають постійне зростання навчального матеріалу, (тобто освітні програми не відповідають термінам навчання);

- відбувається тенденція «ущільнення» знань, а деякі дисципліни, які викладаються під час загальної підготовки курсантам, вже не є актуальними;

- недостатнім є використання активних методів навчання, які дозволяють курсантам за більш короткий термін оволодіти необхідними вміннями і навичками, сформувати у них професійно значущі якості;

– відбувається «старіння» професорсько-викладацького складу, нагальною потребою часу є омолодження викладацького складу і впровадження інноваційного навчання тощо.

Майбутній офіцер в Україні живе й діє у всій сукупності матеріальних, політичних, духовно-моральних та інших суспільних відносин. Вони зумовлюють багатоманітність особистісних зв'язків, різний ступінь розуміння курсантами своєї ролі в колективі, відповідальність за події в державі та власні вчинки. Форми цієї відповідальності можуть бути різними: політична, моральна, правова тощо. Усі вони мають специфічний характер, відносну самостійність у практичному вияві і відрізняються одна від одної за змістом, сферами відносин. Кожна з них є складовою соціальної відповідальності курсанта, оскільки за будь-якого випадку є системою діяльності свідомої особистості, в якій проявляються її відносини із соціальним середовищем.

Зокрема, Г. Ясєв робить акцент на політичному аспекті навчання молоді і стверджує, що основними елементами політичного навчання є об'єкти, суб'єкти, цілі, ресурси, соціально-культурне середовище та зв'язки всередині суспільства. Також говорить про те, що ця система включає відповідну структуру, нормативно-правову базу виховної діяльності на усіх рівнях, а також комплекс заходів щодо формування патріотичних відчуттів і свідомості молоді [290].

Сьогодні в молодіжній субкультурі (а майбутні офіцери є її складовою частиною) спостерігається тенденція включення молоді в політичні процеси, зацікавленість ними. Однак через недостатню сформованість політичної компетентності існує нерозуміння багатьох процесів сучасності. На цій основі сьогодні відбувається згасання інтересу до політичних подій.

Тому перед освітянами гостро стоїть питання про те, якими навичками забезпечити молодь, надати розуміння своєї значущої ролі у становленні демократичного, громадянського суспільства. Фундаментом нового суспільства

має бути професійна компетентність, патріотизм, почуття відповідальності, обов'язку, честь і гідність.

У той же час, завдяки володінню певними особистісними якостями не можливо вважати людину політично компетентною. Політична компетентність є цілим комплексом знань, умінь навичок й особистих якостей, які можна отримати лише за умов навчання.

Політична компетентність майбутніх офіцерів, що має бути сформована у ВВНЗ дає змогу свідомо брати їм участь у суспільно перетворювальних процесах, будувати громадянське суспільство, сприяє формуванню відповідної усвідомленої та самокерованої громадянської позиції молодого людини. Роль політичної компетентності у професійній діяльності майбутнього офіцера досить висока. Процес формування політичної компетентності потребує впровадження у навчальний процес у ВВНЗ нових педагогічних технологій, зважаючи на ті соціально-економічні й політичні перетворення, які відбуваються сьогодні в Україні й світі.

Армія, насамперед, – це соціальна спільнота з усіма притаманними їй властивостями: уявленням, переконанням, ціннісними орієнтаціями і установками. Члени такої спільноти повинні чітко розуміти і мати власне ставлення до політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. Більше того, як соціальна група військові мають певні потреби, через це вони є пасивними суб'єктами політичного життя. Армія активно включена в розгалужену мережу політичних відносин. Варто зауважити, що військові певною мірою виступають гарантом існуючого політичного режиму та інструментом воєнної політики держави, і за таких обставин вони ніяк не можуть бути виключені з політичного процесу.

В. Резніков указує на те, що необхідність деполітизації військових кадрів виникла напередодні розпаду СРСР і була обумовлена тим, що після закінчення Жовтневої революції 1917 р. армія була потужною рушійною силою для

забезпечення сталого розвитку соціалістичного устрою держави. Тому вищим партійним керівництвом СРСР було прийнято рішення залишити армію поза політикою, що фактично не відбулося. Але в сучасній Україні збройні сили та інші силові структури є позапартійними, адже кожна політична партія за природою є захисником цінностей та інтересів відповідної соціальної групи, а не суспільства як єдиного і цілісного соціального органу [225].

Варто зауважити, що військовослужбовці є досить чисельною соціальною групою в суспільстві. Тому влада країни не повинна нехтувати їх правами й точкою зору на політичне життя країни. Слід наголосити, що сьогодні існує низка чинників, які можуть породжувати незадоволеність військовослужбовців існуючою політикою, а саме:

- економічні чинники, які характеризуються погіршенням економіки країни, спадом ВВП, безробіттям, високим рівнем інфляції, погіршенням якості життя громадян, корумпованістю всіх сфер життя;

- політичні чинники, що проявляються в нестабільності політичної системи, посиленні сепаратистських настроїв, тероризмі, участі країни у воєнних операціях, пасивне відношення населення до політики;

- соціальні чинники, що характеризуються відсутністю соціальної справедливості в суспільстві, високим рівнем агресії в суспільстві, нехтування владою потреб простих громадян, соціальною стратифікацією суспільства, бідністю населення, яка має масовий характер;

- військові чинники, які пов'язані з поразкою в бойових діях, що велися армією, і що, з її точки зору, не були гідним чином забезпечені державою [225].

Ці чинники взаємообумовлені і аналізувати їх треба разом. Аналізуючи їх, варто звернути увагу на регіон, де ці чинники і в якій кількості проявляються. Можна зауважити, що ризики втручання військових у політику держави досить високі за умов нестабільної міжнародної ситуації.

В Україні військові завжди підтримували діючий цивільний уряд. Сформована політична компетентність є стримуючим фактором і допомагає зрозуміти наслідки прояву воєнної агресії чи невдоволення армії державою.

Тому наголосимо, що саме сформована під час навчання у ВВНЗ політична компетентність майбутнього офіцера є гарантом стабільності та соціальної відповідальності військовослужбовців. Адже збереження балансу між власними інтересами і державними – одна із головних функцій політичної компетентності. Політична освіта майбутніх офіцерів має велике значення для демократичного розвитку держави в цілому.

Формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів має відбуватися на засадах патріотизму, корпоративної етики, навичках критичного аналізу політичних подій, які відбуваються в Україні та світі, на основі базових знань історії формування суспільства, навичках пошуку та використання офіційних джерел інформації тощо.

Важливою задачею в межах формування політичної компетентності стає розвиток у курсантів особистих якостей, які дадуть змогу їм у майбутньому на високому професійному рівні реагувати на провокації, критично мислити в будь-якій нестандартній ситуації. Насамперед, актуальним стає формування політичної компетентності як складової соціально-відповідальної особистості. Курсанти мають усвідомлювати, що їхня майбутня професійна діяльність направлена на захист своєї держави та народу. Тому байдужість військових до політичних подій у державі є неприпустимою.

Проблема низької політичної компетентності закладена в пострадянському минулому і має однонаправлений політичний характер [225].

Акцентуючи увагу на формуванні політичної компетентності майбутніх офіцерів, варто розуміти, що в сучасному світі змінюються правила ведення війни, головним озброєнням стає інформація та її критичний аналіз. Немає потреби вигадувати найпотужнішу зброю, маючи доступ до ЗМІ, можна

створити сприятливі умови, і суспільство зруйнує себе самотійно. Але тут важливе таке правило: задля такого маніпулювання свідомістю суспільства рівень політичної культури та політичної компетентності цього суспільства повинен бути або зовсім відсутній, або сформований на досить низькому рівні.

Процес формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів складний і багатогранний, адже армія як соціальний інститут є досить складною організацією. Окрім політичних знань, у процесі навчання в майбутніх офіцерів повинно бути сформовано низку умінь і навичок, інших особистих якостей, зокрема відчуття соціальної відповідальності за свої вчинки, розуміння важливості обраної професії тощо.

У розвинутих країнах у системі національної безпеки пріоритетним є питання оборони. На державному рівні підтримується престиж військової служби, створюються сприятливі фінансові та економічні умови для військових. Військово-патріотичне навчання населення відбувається через позитивний і мужній образ офіцерів, які демонструються у фільмах та художній літературі, з позитивної сторони висвітлюються ЗМІ тощо. Деякі аспекти цього процесу розглянуто в підрозділі 1.3.

В. Резніков, аналізуючи міжнародний історичний досвід державотворення, зазначає, що в умовах авторитарних режимів можливість активного втручання армії в сферу політики досить висока, вона перетворюється із суб'єкта в активний об'єкт політичного життя. Наприклад, у Латинській Америці в ХХ ст. 200 із 600 путчів завершилися встановленням воєнних диктатур. Лише Болівія з 1825 по 1964 роки пережила 180 військових переворотів. В Аргентині за всю історію її існування було здійснено 60 військових переворотів, в Бразилії – 15, Мексиці – 8. Військові диктатури тривалий час володарювали в Уругваї, Парагваї й Чилі [225].

У країнах Азії військові також є активними учасниками політичної боротьби. За даними Г. Кеннеді, за період з 1945 по 1972 роки там сталося 42

військових переворотів. І в подальшому військова активність у цій частині світу не знижувалась, про що свідчать перевоти у Філіппінах, Фіджі, Бірмі, Таїланді, Пакистані. У таких країнах регіону, як Шрі-Ланка, Бірма, Південна Корея армія є потужною політичною силою, а вищі військові чини займають ключові пости в уряді.

Аналізуючи військове втручання в політику, майбутні офіцери повинні розуміти неприпустимість такого сценарію у своїй країні. Адже військові, враховуючи фізичну і тактичну підготовку, можуть легко захопити владу в країні, але навряд чи зможуть ефективно управляти нею на користь усього населення.

Зоною нестабільності в цьому контексті є Африка. Всього за період незалежного розвитку африканських країн (1961 – 2015 рр.) на континенті було здійснено понад 100 успішних військових переворотів, з них 56 були вдалими, щонайменше один переворот або спробу перевороту пережило 80 % держав регіону. З середини 1980-х років військові захопили владу в Нігерії і Ліберії (1985 р.), Лесото й Уганді (1986 р.), Того і Сомалі (1991 р.). У січні 1992 р. під тиском військових змушений був піти у відставку президент Алжиру Бенджедит після підписання декрету про розпуск парламенту. У травні того ж року збройні сили змістили президента Сьєрра-Леоне Джозефа Момо.

Історичний досвід цих країн свідчить про те, що більшість військових переворотів відбувалося в країнах з нерозвиненою економікою, адже в цих країнах навчання, зокрема військових, не є пріоритетом і, як наслідок, військові стають потужною силою та зброєю тієї політичної сили, що бажає отримати владу в країні. Відсутність соціальної відповідальності та політичної компетентності у військових цих країн призвела до фатальних наслідків.

У багатьох європейських країнах також є досвід активного втручання в політичні справи держави військових. Наприклад, у Греції за останні 50 років відбулося 11 військових путчів, дві останні спроби (у 1978 і 1981 рр.) відбулися

в умовах становлення демократичного суспільства. Вісім військових переворотів було здійснено в Іспанії. Португальські збройні сили зіграли вирішальну роль у квітневій «революції гвоздик» у 1974 р., що ліквідувала фашистський режим. У Польщі в обстановці зростаючої політичної кризи президент В. Ярузельський, використовуючи військових, у 1980 р. запровадив режим надзвичайного стану, і таким чином лобіював власні інтереси. Н. Чаушеску в Румунії був усунутий від влади у 1989 р. виключно за допомогою військових [225]. Варто зауважити, що ці події в Європі відбувалися до реформування системи військової освіти. Сьогодні європейці, аналізуючи свою історію, приділяють багато уваги циклу гуманітарних дисциплін під час навчання у ВНЗ, які саме і вирішують проблему формування політичної компетентності.

Усвідомлення неприпустимості силової участі військових у політиці знайшло свій прояв у тенденції поступового відсторонення їх від політичної боротьби у країнах Заходу. Адже Європа не обмежується тільки західною частиною, де з початку 1980-х років відсутні спроби військових переворотів та інші активні форми втручання армії в боротьбу за владу. У результаті реформованої військової освіти військові стають свідомими громадянами.

Загалом у світі кількість військових переворотів останнім часом помітно знизилася, але серйозних підстав для висновків про те, що в майбутньому їх вдасться повністю уникнути, немає. В Україні військовослужбовці не проявляють активних дій у державній політиці. Хоча можна стверджувати, що імовірність безпосереднього втручання військових у політику значно зростає в обстановці суспільної і міжнародної нестабільності, особливо коли уряд втрачає контроль над подіями в країні та не може ухвалювати дієві рішення.

Влада військових у будь-якому вигляді, за висновками більшості політологів, неефективна як форма державного правління і режиму влади. Це відбувається насамперед тому, що управління державою в результаті не є

справою армії. Для цього потрібні спеціальні знання і навички. Є очевидним той факт, що чим суспільство є більш розвиненим, тим менш припустимим у ньому є командний стиль управління. Уведення жорсткої дисципліни, інших заходів наведення порядку, що спроможна здійснити армія, можуть дати лише короткотерміновий ефект, оскільки не усуваються основні причини суспільної кризи. Але необхідністю сучасного життя є формування політичної культури й політичної компетентності військових, адже в першу чергу вони є значною частиною суспільства, а також можливим об'єктом маніпуляції. Ці компоненти дають змогу зрозуміти політичні процеси, доцільність прийняття політичних рішень, формують відчуття відповідальності за події, що відбуваються в суспільстві. Процес демократизації українського суспільства потребує підвищення участі населення, а загалом і військових у суспільно-політичному житті. Активна участь у здійсненні державної політики дозволяє більш повно представити інтереси різних суспільних груп, підвищити якість і легітимність управлінських рішень, запобігти зловживанню владою та її бюрократизації, сприяє налагодженню конструктивного співробітництва між владою та громадянами [30].

Слід підкреслити, що відсутність демократичних традицій знаходить свій вияв передусім і в неповазі до всенародно обраних органів влади, до верховенства закону, відсутності толерантності. Армія, що базується на принципі єдиноначальності, більш легко сприймає авторитарний тип правління, а за певних умов готова підтримати і тоталітарну владу. Такі прояви треба корегувати в процесі формування політичної компетентності серед майбутніх офіцерів. Формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів дасть уявлення про функціонування демократичної політичної системи в суспільстві. В арміях, що йдуть на здійснення військового перевороту, домінує архетип, що орієнтується на авторитаризм.

Військові є суб'єктами політичної влади, і в умовах демократичного курсу держави допомагають владі, націленій на реформи, розгорнути боротьбу з корупцією і махінаціями чиновництва, мобілізувати всі ресурси країни, провести успішні перетворення в економіці і силою придушити виступи тих прошарків населення, які намагалися їй перешкоджати. Так діяв режим Пак Чжон Хі, що прийшов до влади в лютому 1961 р. у Південній Кореї. У результаті були закладені основи нинішнього процвітання країни [225].

Україна є досить молодою державою, і тому низка проблемних питань, пов'язаних із соціальною сферою життя, є актуальними. Під час становлення України як демократичної держави політичний процес паралельно із державотворенням і конституційними «маневрами», від президентської до парламентсько-президентської республіки й у зворотному напрямі, відбувались докорінні зміни в партійному та медійному просторах, інституціях громадянського суспільства. Саме тому сьогодні О. Овчарук одним із актуальних завдань для політичної теорії та практики визначає дослідження політичної компетентності громадян, а також процес формування політичної компетентності під час навчання [104].

Недостатня політична компетентність військового здатна гальмувати його дії, створює позитивні умови для маніпулюванням свідомістю, емоціонально дестабілізує особистість.

Саме тому навчальний процес у ВВНЗ має бути направлений на заохочення курсанта до самовдосконалення та самопожертви заради глобальних цілей держави та громадян України [65].

Таким чином, на основі проведеного науково-теоретичного аналізу, зокрема наукових робіт з педагогіки, розвитку громадянського суспільства, державотворення, організації вищої військової освіти слід зазначити, що формування політичної компетентності майбутніх офіцерів є актуальною

науковою проблемою. Нагальною потребою часу є також розробка педагогічної технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

1.3. Формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів в умовах інтеграції до блоку НАТО

Модернізація системи вищої військової освіти в Україні, яка обумовлена, з одного боку, загальними тенденціями розвитку вищої освіти в країні та світі, а з іншої – існуючою військово-політичною ситуацією, спричинила корегування цілей її подальшого розвитку. Одним із важливих пріоритетів стало узгодження дій щодо професійної підготовки майбутніх офіцерів зі стандартами країн, що входять до блоку НАТО. Актуальним є також досвід інших країн, що змогли створити потужні збройні сили.

Опанування цього досвіду є актуальним як для змістовних, так і для організаційних перетворень у вищій військовій освіті. Це стосується запровадження систем забезпечення якості освіти, педагогічних технологій, що дозволяють ефективно формувати загальні і спеціальні компетентності майбутнього офіцера, тощо.

У цьому контексті є надзвичайно важливою діяльність Міжнародної асоціації військової педагогіки, яка була заснована в 2005 році як наступник Європейського військового педагогічного форуму. Ця організація є незалежним об'єднанням військових професіоналів, дослідження яких спрямовані на освіту та навчання у військовій сфері.

Головним завданням цієї організації є поширення інформації, яка допоможе професійним військовим навчальним закладам, а також популяризації обговорення та розвитку теорії військової педагогіки. Асоціація досягає своїх цілей шляхом просування досліджень, публікацій та обміну інформацією між її членами [155].

Міжнародна асоціація військової педагогіки встановлює контакти між військовими навчальними закладами, а також між національними і міжнародними організаціями. Діяльність цієї організації позитивно впливає на розвиток військової педагогіки. Наведемо приклади ВВНЗ зарубіжних країн, які є членами цієї асоціації:

- Австрія: Національна академія оборони;
- Балтійські держави: Балтійський оборонний коледж;
- Данія: Королівський датський оборонний коледж;
- Німеччина: Університет Бундесвера (Мюнхен);
- Норвегія: Коледж університету оборони Норвегії;
- Румунія: Національний університет оборони;
- Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії: Відділ освітніх та навчальних послуг (Британська армія)
- Фінляндія: Національний університет оборони;
- Хорватія: Хорватська академія оборони;
- Швейцарія: Коледж збройних сил;
- Швеція: Шведське національне оборонне училище;
- Ізраїль: Коледж командування і генштабу, Тактичний командний коледж та ін. [155].

Україна на сьогодні не є членом міжнародної асоціації військової педагогіки, але відповідний переговорний процес триває, що вже сьогодні впливає на позитивні зрушення у сфері військової освіти.

Як було зазначено в підрозділі 1.2., важливим нормативним каталізатором подальшого розвитку вищої військової освіти стало видання Указу Президента України про «Стратегічний оборонний бюлетень України» від 6 червня 2016 року, згідно з яким українська армія переходить на військові стандарти НАТО. Згідно з пунктом 5.2 цього документу, трансформується система військової освіти та підготовки кадрів. Передбачається, що до 2020 року система

військової освіти має набути практичного спрямування навчання (що є можливим тільки за умови застосування компетентнісного підходу в навчанні), впроваджуються в навчальний процес передові методики підготовки збройних сил держав – членів НАТО, а також відповідні технології навчання. Військові навчальні заклади будуть забезпечені сучасними і перспективними зразками озброєння та військової техніки, тренажерами та навчально-тренувальними комплексами [218]. Разом із тим, важливою складовою цієї системи є гуманітарна підготовка, яка передбачає формування низки спеціальних компетентностей, однією з яких є політична компетентність.

Крім того, слід зазначити, що сьогодні Україна бере участь у програмі НАТО Defence Education Enhancement Program (DEEP), метою якої є надання підтримки країнам-партнерам НАТО в розвитку та реформуванні системи військової освіти. Основна увага приділяється питанням опрацювання програм певних навчальних дисциплін та методиці їх викладання в деяких вищих військових навчальних закладах. Програма об'єднує професорсько-викладацький склад навчальних закладів у країнах НАТО, таких окремих інституцій, як Центр досліджень з питань європейської безпеки імені Дж. Маршалла, Бюро міжнародної мовної координації, Оборонний коледж НАТО та школу НАТО в Обераммергау з колегами з країн-партнерів.

У 2016 році завершився перший етап програми, головним завданням якого були інституційні та організаційні зміни й підвищення професійного рівня викладацького складу. Починаючи з 2017 року, DEEP Ukraine приділяє основну увагу вдосконаленню навчальних планів відповідно до стандартів НАТО.

Виходячи із викладеного вище, слід зазначити, що в сучасних умовах підготовка військовослужбовців усіх рівнів планується з урахуванням можливості виконання завдань у межах АТО на сході України із застосуванням досвіду НАТО. Таким чином, результатом навчання у військовому ВНЗ має бути випускник, який зможе почати виконання обов'язків у найкоротший

термін після розподілення до військового підрозділу та володіти визначеним набором компетентностей. Новий етап програми розрахований до 2020 року і буде частиною загальної реформи Збройних сил України [234]. Підкреслимо, що Уряд України проголосив та законодавчо затвердив пріоритетність членства в НАТО та Євроінтеграцію країни як стратегічний курс нашої держави. Для цього було внесено відповідні зміни до Закону України «Про основи внутрішньої й зовнішньої політики» від 23 грудня 2014 року № 35-VIII [213] та Закону України «Про основи національної безпеки» від 23 грудня 2014 року [214].

Ці документи передбачають, що зараз однією з основ зовнішньої політики буде поглиблення співпраці України з НАТО з метою отримання членства в організації.

Зазначена проблематика далі все активніше стає предметом наукових досліджень. Економічні та політичні аспекти цього процесу розглядали В. Бадрак [16], А. Березний [20]. Різні аспекти співробітництва України з Альянсом, вплив на них з боку Польщі висвітлено у працях В. Борохвостова [31]. Дослідники Д. Варга [32] та Л. Голопатюк [50], аналізують участь НАТО і України, як суб'єктів політичного процесу, в міжнародних відносинах тощо.

Підкреслимо, що процес реформування армії України за стандартами НАТО вимагає не тільки високоякісного озброєння, а й відповідної високої боєздатності українського війська, яка складається, зокрема, і з політичної, моральної та інших складових в його діяльності. В умовах глобалізації економіки і політики питання щодо комплексного використання можливостей армії України в інтересах закріплення існуючого у світі статус-кво є також актуальним.

Нові завдання, які стають перед Збройними силами і Національною гвардією України, дають змогу підвищити їхню роль як гнучкого інструмента зовнішньої політики щодо формування сучасної системи безпеки у світі. Тобто

армія отримує нові функції в суспільстві. І в цій ситуації формування політичної компетентності військових є необхідною умовою реформування військової освіти.

Серед нових завдань армії є здійснення взаємодії між військовими різних країн для встановлення взаєморозуміння і довіри на загальнолюдському рівні, а також просування демократичних перетворень, відносини між цивільним і військовим секторами суспільства, цивільний контроль над збройними силами [299].

Сьогодні в Україні підготовкою військових кадрів для Збройних сил та Національної гвардії опікується низка ВВНЗ, зокрема:

- Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба;
- Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного;
- Військова академія (м. Одеса);
- Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут;
- Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова;
- Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;
- Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»;
- Національна академія Національної гвардії України тощо.

Підготовка майбутніх офіцерів відбувається також на окремих військових кафедрах (кафедра військової підготовки Одеського державного екологічного університету, кафедра військової підготовки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу тощо) [234].

У кожному із ВВНЗ створено кафедри, які забезпечують гуманітарну підготовку майбутніх офіцерів. Головне завдання цих кафедр – сформувати під час навчання низку спеціальних компетентностей, які входять до складу інтегральної компетентності майбутнього офіцера. У цьому контексті доречним буде приклад досвіду Військової академії США у Вест-Пойнті, де з моменту її створення в 1802 році, під час адміністрації президента Томаса Джеферсона, головний акцент було зроблено на навчальні програми з техніки, науки і математики, що призвело до непропорційного відсотка підготовки її випускників у дев'ятнадцятому столітті. Разом із тим, зарубіжні дослідники відзначають, що недостатня кількість гуманітарної підготовки військових призвела до ряду труднощів у майбутньому [297].

Для аналізу перспектив реформування військової освіти в Україні було використано типовий базисний навчальний план, розроблений групою військових педагогів з 11 країн. Цей документ є базовим для країн партнерів НАТО, якою зараз і є Україна. Він сприяє розумінню змісту військової освіти в військових навчальних закладах країн-членів НАТО. Документ було розроблено для подальшого підвищення професіоналізму в арміях країн-партнерів НАТО. У цьому контексті доречно навести точку зору Дж. Ллойт Йєро про те, що в професійній армії центральне місце посідає формування певних компетентностей [295]. У. Мюррей зазначає, що необхідність компетентнісної освіти закладена в підготовці до виконання будь-яких задач в умовах усього спектру конфліктів від стримання, до підтримки миру та примусу до миру [304].

Програма Типового базового навчального плану підготовки командного складу в системі спеціальної військової освіти є значним досягненням, яке розглядається як основа реформування військової освіти України. Цей документ складається з трьох частин, які відповідають трьом етапам підготовки військових: «Сержантський склад», «Молодший офіцерський склад», «Середній офіцерський склад». Кожний етап у свою чергу складається із трьох великих

розділів: «Професія кадрового військового», «Командування, командні навички та етика», «Оборонні дослідження та проблеми забезпечення безпеки» [300].

Особливу увагу розробники цього документу приділяють другому розділу «Командування, командні навички та етика». Він присвячений ключовим складовим командних якостей і, що важливо, питанням етики, які є базисом військової професії основою ведення воєнних дій. У всіх трьох частинах підготовки особового складу приділено увагу політичному навчанню. Зокрема в блоці навчальних занять для сержантського складу політичному компоненту приділено увага в низці змістовних модулів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Навчальний план підготовки командного складу в системі спеціальної воєнної освіти. Блок змістовних модулів, які формують політичну компетентність сержантського складу

Назва модулю	Результати навчання
1	2
Блок модулів 2.1.2 Правові та моральні основи професійної військової етики	Уміння пояснити значення присяги та відповідальність за її дотримання. Спроможність розуміти відчуття боргу перед громадянами своєї країни, що базується на моральності
Блок модулів 3.2 Моделі комунікації	Здатність до критичного мислення Здатність до комунікації з неосвіченою категорією населення. Спроможність розуміти роль ЗМІ, соціальних медіа та Інтернету. Здатність виявляти маніпулятивні технології
Блок модулів 3.2.2 Взаємодія з муніципальними органами та суспільством	Вміння формувати відношення до ЗМІ як до фактору успіху під час виконання поставлених завдань
Блок модулів 3.4.1 Теорія міжнародних відносин і основні поняття	Спроможність розуміти сучасний світовий устрій та політичну ситуацію в світі. уміння описати структуру національної безпеки

Продовж. табл. 1.2

1	2
Блок модулів 3.4.4 Сучасні проблеми світової політики	Здатність до розуміння світових політичних подій. Спроможність розуміти проблем і перспектив розвитку світу
Блок модулів 3.4.5 Політична економія та міжнародні відносини	Спроможність розуміти участь військових у політичному процесі
Блок модулів 3.4.7 Глобалізація та міжнародний розвиток	Спроможність розуміти наслідки глобалізації та концепції глобального управління. Здатність розуміти динаміку міжнародних конфліктів, та шляхів їх урегулювання

Аналізуючи модулі, можна зауважити, що політична компетентність займає досить вагоме місце у професійній освіті сержантського складу. Це є надзвичайно важливим, адже сьогодні військовослужбовці НАТО можуть брати участь у миротворчих місіях по всьому світу.

Наявність політичної компетентності у сержантського складу, з точки зору керівних структур НАТО, є необхідною складовою їх військової підготовки.

На етапі підготовки молодших офіцерів кількість компонентів, що впливають на формування політичної компетентності, значно збільшується. У табл. 1.3 представлено блок змістовних модулів, які суттєво впливають на формування політичної компетентності в процесі підготовки «Молодшого офіцерського складу». Проводячи аналогію з навчальними планами вітчизняних ВВНЗ, ми можемо зазначити, що їх змістовне наповнення за цією тематикою є значно меншим, а за окремими напрямками взагалі відсутнє. Це додатково посилює актуальність проблематики предметом дослідження, що розглядається в дисертаційній роботі.

Таблиця 1.3

Навчальний план підготовки командного складу в системі спеціальної воєнної освіти. Блок змістовних модулів, які формують політичну компетентність «Молодшого офіцерського складу»

Назва модуля	Результати навчання
Блок модулів 2.1.2 Питання моралі при прийнятті військових рішень	Уміння приймати етичні рішення. Розуміння теорії моралі
Блок модулів 2.4.1 Розвиток гуманітарних ідей та діяльність держави	Уміння зробити аналіз нормативно-правових документів. Розуміння ролі гуманітарного права та червоного хреста в міжнародній правовій системі. Здатність робити аналіз основних положень и доктрин Міжнародного гуманітарного права
Блок модулів 3.2.3 Комунікація в умовах кризи	Вміння складати ясні та логічно послідовні повідомлення та заяви. Розуміння стратегії комунікації на тактичному рівні
Блок модулів 3.4.1 Теоретичні основи міжнародних відносин	Розуміння характеру і динаміки міжнародних відносин.
Блок модулів 3.4.4 Міжнародна арена: діючі сили.	Розуміння як функціонує міжнародна система, і як взаємодіють між собою головні її учасники
Блок модулів 3.4.6 Стратегічні та політичні інструменти міжурядових організацій	Спроможність до аналізу можливих загроз від деяких держав та недержавних організацій. Вміння визначити неурядові організації, міжурядові і міжнародні корпоративні інститути, які можуть впливати на політику у світі Розуміння ролі і механізму дії ООН та ОБСЄ
Блок модулів 3.7.5 Проблеми органів місцевого самоуправління, лідери опозиції.	Розуміння цінності громадянського суспільства для збройних сил. Розуміти значення відносин між військовими та політичними структурами як головної сфери взаємодії з суспільством. Спроможність аналізувати роль кадрових офіцерів в відношенні політики та політиків, як основний аспект воєнно-суспільної взаємодії

Аналізуючи підготовку офіцерів «Середнього офіцерського складу» (табл.1.4), варто звернути увагу на те, що результати навчання передбачають не тільки розуміння політичної структури та можливість аналізу політичних подій,

а направлені на, насамперед, розуміння роботи міжурядових і міждержавних організацій, уміння керувати особовим складом у критичних ситуаціях, які є результатами певних політичних подій тощо.

Таблиця 1.4

Навчальний план підготовки командного складу в системі спеціальної воєнної освіти. Блок змістовних модулів, які формують політичну компетентність «Середнього офіцерського складу»

Назва модуля	Результати навчання
Блок модулів 1.1 Комплексний підхід: участь представників дипломатії, економіки та цивільних органів	Здатність розуміти роль, яку будуть відігравати урядові відомства у проведенні операції. Уміння визначити, які переваги різні урядові відомства мають у різних видах операцій, при веденні бойових дій за відсутності лінії фронту і в разі керування в ситуації кризи
Блок модулів 1.1.5 Комплексний підхід: участь військових на політичному та стратегічному рівні	Спроможність розуміти цілі і задачі інформаційних операцій. Уміння проводити планування
Блок модулів 2.3.6 Взаємодія командування та політичного керівництва	Розуміння різниці в термінах: провідна країна, інтегровані і паралельні командні структури в багатонаціональних операціях
Блок модулів 3.5.4 Відпрацювання політики національної безпеки	Знання основ адміністративного та цивільного права, пред'явлення претензій, міжнародного права, порядку надання правової допомоги та військової юстиції. Спроможність до критичного мислення. Розуміння процесу вироблення політики національної безпеки
Блок модулів 3.6.1 Військово-цивільні відносини в демократичних країнах	Розуміння того, в якому ступені система Організації Об'єднаних Націй може або не може впливати на національну політику забезпечення безпеки. Спроможність до розуміння основних теорій міжнародних відносин. Розуміння взаємозв'язку між демократичним розвитком і професіоналізмом кадрової армії
Блок модулів 3.6.5 Армія та зміни в суспільстві	Знання особливостей демократичного контролю в силовому секторі. Розуміння ролі, яку військова допомога грає в розвитку демократичного контролю силового сектора

Таким чином, ми бачимо, що в представленому базисному тематичному навчальному плані формуванню політичної компетентності приділена значна увага на всіх рівнях підготовки. Наголосимо, що відповідно до статутних документів Північно-Атлантичного Альянсу, головна роль НАТО полягає в забезпеченні свободи і безпеки країн-членів із використанням політичних і військових засобів. Зміст цього документу підтверджує нашу точку зору, що в сучасному світі політична компетентність майбутнього офіцера є не менш важливою, ніж його військова компетентність, бо за певних умов дозволяє попередити військовий конфлікт і уникнути людських жертв тощо. Зазначена теза підтверджується відповідними джерелами. Сьогодні у блоці НАТО нараховується 29 країн-членів. Офіцери цих країн повинні бути обізнані не тільки в рамках правового поля, а й політичного, що є однією із загально прийнятих норм, адже досить часто офіцери НАТО виступають миротворцями на різних континентах [305].

Північно-Атлантичний блок дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Саме тому питання політичної компетентності досить актуальне для офіцерів – представників країн-членів НАТО. Головним критерієм оцінки якості навчання є вміння професійно діяти в реальних бойових ситуаціях, що неодноразово було доведено на практиці.

А. Сукермані, який представляє Норвезький університетський коледж оборони, стверджує, що підготовка до непередбачуваного повинна відігравати ключову роль у військовій освіті. Доречно ставити під сумнів традиційну освітню парадигму у військовій освіті, варто запроваджувати альтернативну перспективу їй. Як зазначає автор, військова освіта повинна складатися з трьох взаємопов'язаних компонентів: освіти, навчання та виховання [298].

Варто зауважити, що фундаментальним принципом сучасних форм цивільно-військових відносин і передумовою функціональної демократії є теорія Хантингтона, яка полягає в тому, що найбільш прийнятним способом політичного контролю в демократичних країнах є «об'єктивний цивільний контроль». З огляду на об'єктивний цивільний контроль, Хантингтон розглядає політику та військову службу як дві різні та необмежені сфери знань. Відповідно до цих міркувань, особи, які отримали освіту в політиці, не повинні залучатися до військової сфери. З тієї ж причини політики повинні уникати вирішення питань, які потребують військової експертизи [294]. Однак, зазначене не виключає, а, навпаки, передбачає отримання ними компетентностей, які дозволяють вільно орієнтуватися у своїй професійній діяльності за вибраним напрямом.

Сьогодні передовою країною в кількості досліджень політичної компетентності громадян є США, адже саме ця країна вважається країною із розвинутою демократією, де з дитинства американці інтегруються в політику [159]. Формуванню політичної компетентності приділяється значна увага ще на рівні початкової школи, що потім посилюється на всіх рівнях навчання, в тому числі при отриманні, зокрема, вищої освіти. Окремі аспекти цього процесу знайшли ґрунтовне відображення в дослідженні В. Жуковського, присвяченого морально-етичному вихованню в історії американської школи. У роботі вказується, що в процесі формування їх життєвих компетентностей відбувається прищеплення їм таких цінностей, як свобода, демократія, права людини, толерантність (расова і національна) тощо [81].

На прикладі Сполучених Штатів Америки можна зробити висновок, що саме політичне навчання з дитинства підвищує рівень соціальної відповідальності населення за майбутнє своєї країни. Тобто добробут держави прямо пропорційний рівню політичної компетентності її громадян.

Після Другої світової війни США почали підготовку іноземних військовослужбовців у рамках програми «Військова допомога», що було зроблено за згодою Конгресу. Спочатку програма була покликана допомогти відновити збройні сили європейських країн. Потім вона використовувалася як бар'єр для стримування радянського впливу в Європі. Згодом навчання продовжувало набирати оберти вже як частина міжнародної політики безпеки США. Наприклад, за період з 2003 по 2013 роки включно Державний департамент США та Міністерство оборони витратили 6,013,484,553 долари на програми іноземної військової підготовки, в середньому 0,09% від загальних витрат США на оборону за цей період [302]. Разом із тим, аналіз змістовного наповнення програм підготовки свідчить, що вони не завжди мають суто військовий характер, а в окремих своїх частинах сприяють розумінню політичних процесів у глобальному світі.

Слід констатувати той факт, що часто суспільство починає звертати увагу на те, як і яку освіту отримують її військові після великих катастроф, як це було з Пруссією під час наполеонівських війн, із США, після війни у В'єтнамі тощо. Альтернативна потреба існує не тільки в технічній підготовці, а й у військово-гуманітарній освіті, що створює імпульс для переходу до навчання і підготовки збройних сил нового формату. Питання про те, наскільки добре військова освіта займається вивченням асиметричної війни, ролі недержавних суб'єктів і міжнародних відносин у новому світовому порядку, а також низки інших тем, має місце в різних країнах. Розуміння цих процесів сьогодні відображено в низці зарубіжних видань із проблем військової освіти [296].

Досвід країн-членів НАТО щодо навчання офіцерів доводить, що політичному аспекту формування їх інтегральної компетентності приділено значну увагу. Це є надзвичайно важливим, адже Північно-Атлантичний Альянс є міжнаціональним утворенням, і одним із його стратегічних завдань є формування в офіцерів навичок і спроможності до аналізу політичних подій,

виявленню різного роду маніпуляцій, розуміння сутності міжнародних відносин тощо, що суттєво допомагає офіцеру в його професійній діяльності.

Слід підкреслити, що мотиваційна складова щодо формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів залежить значною мірою від прагнення самої людини до саморозвитку та самовдосконалення. Політичний простір безперервно змінюється, розвиток інформаційно-комунікативних технологій породжує неконтрольований або спеціально упереджений інформаційний потік новин. Реалією стали кібератаки на сервери низки державних організацій у розвинених країнах, що стало проблемою для їх національної безпеки, тощо. Роль спеціально організованих інформаційних впливів постійно зростає й в окремих випадках призводить до військових конфліктів. Це і зумовило позицію військового керівництва більшості провідних армій світу щодо поліпшення політичної компетентності офіцерського, сержантського і рядового складу збройних сил.

Враховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в нашій державі, дослідження процесів формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у зарубіжних країнах набуває важливого значення в контексті вивчення механізмів її формування в процесі професійного навчання в ВВНЗ України та обґрунтування відповідної моделі та педагогічної технології.

1.4. Модель формування політичної компетентності майбутніх офіцерів

Запровадження компетентнісного підходу як базової методології навчання в вищій школі поставило на порядок денний низку нагальних питань, пов'язаних зі зміною або модернізацією форм і методів навчання студентів (курсантів), запровадженням нових педагогічних технологій тощо. Разом із тим, цей процес переважно зорієнтований на формування окремих компетентностей або їх груп,

що, у свою чергу, реалізується через викладання певних дисциплін. Однак слід наголосити, що для отримання повноцінних результатів навчання потрібно комплексно бачити шляхи формування інтегральної компетентності майбутнього фахівця, що доцільно робити на основі відповідної компетентнісної моделі.

Наукові дослідження щодо створення компетентнісних моделей випускників ЗВО за різними спеціальностями сьогодні досить обмежено представлені в вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Це роботи К. Борисенко, В. Луначека щодо компетентнісної моделі майбутнього вчителя географії [142]. Ю. Смаковський запропонував проектування компетентнісної моделі майбутнього вчителя музики, яка розроблена з урахуванням тих особистісних, професійно-педагогічних і функціональних компетенцій, володіння якими визначає рівень фахової компетентності вчителя музики і має формуватися в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі [249]. А. Яворенко виклав компетентнісну модель майбутнього вчителя інформатики, де автор, зокрема, акцентує увагу на тому, що результати такого моделювання мають стати основою для розробки галузевих стандартів вищої освіти, навчальних планів і програм підготовки бакалаврів і магістрів [291].

Аналогічні процеси створення компетентнісних моделей фахівця активно відбуваються і за іншими напрямками. Наприклад, О. Пасько висвітлює процес створення компетентнісної моделі слідчих органів досудового слідства. Автор пропонує єдиний зразок класифікації ключових компетентностей (особистісна, соціально-психологічна, професійна); їх типи, види, підвиди. Автор акцентує на тому, що запропоновані компетентності є взаємозалежними, взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними. Підготовка фахівців досудового слідства в компетентнісно-спрямованому напрямку сприятиме розвитку професійної майстерності й авторитетності слідчого [183]. Н. Алюшина створює компетентнісну модель наставника інноваційного типу в системі державної

служби, автор пропонує компетенції, які мають стати обов'язковою складовою професійної компетентності наставників інноваційного типу на державній службі [6]. В. Лунячек та інші автори розробили компетентнісну модель фахівця у сфері інтелектуальної власності [103].

В. Лунячек, розглядаючи запровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці в вищій школі, стверджує, що професійна підготовка студентів (слухачів) в умовах ВНЗ на сучасному етапі є неможливою без урахування основних положень компетентнісного підходу, а формування певних професійних компетентностей на різних рівнях і ступенях освіти є необхідною умовою розвитку цієї сфери в ХХІ столітті. Як подальші дослідження науковець рекомендує здійснити технологізацію процесів оцінювання сформованості професійних компетентностей випускника ВНЗ, а також удосконалювати компетентнісні моделі випускника [141].

Ми також зверталися до цієї проблематики в процесі підготовки дисертаційної роботи [128].

С. Бешенков визначає модель як штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичної конструкції, знакових форм або формул, який, будучи подібним дослідженому об'єкту, відображає та відтворює в більш простому виді структуру, якості, взаємозв'язок та відношення між елементами цього об'єкта [23]. В. Штофф говорить про те, що модель є уявлена чи матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію [280].

Деякі автори умовно поділяють моделі на три види: фізичні (мають природу, поріднену з оригіналом), матеріально-математичні (їх фізична природа відрізняється від прототипу, але можливий математичний опис поведінки оригінала), семіотичні (конструюються зі спеціальних знаків, символів і структурних схем). Між названими типами моделей немає чітких кордонів [136].

Теоретичні пошуки в напрямі педагогічного моделювання визначають модель як уявну або матеріально реалізовану систему, котра відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта [75]. В. Краєвський дає визначення моделі як системи елементів, що відтворює деякі сторони, зв'язки, функції об'єкта дослідження [125]. Натомість В. Корнещук визначає модель як спрощений аналіз об'єкта, функціонування якого подібне до функціонування реального об'єкта [107].

Сучасна педагогіка не може існувати без моделювання. Необхідність володіння методикою моделювання пов'язана як із загальним методом наукового пізнання, так і з психолого-педагогічними міркуваннями.

З позиції цільової спрямованості в педагогіці виділяються такі види моделей:

- навчальні моделі – це наочні посібники, різні тренажери, навчальні програми;
- досвідчені моделі – це зменшені або збільшені копії проєктованого об'єкту. Такі моделі використовують для дослідження об'єкту і прогнозування його майбутніх характеристик;
- науково-технічні моделі створюють для дослідження процесів і явищ;
- ігрові моделі – ділові ігри, що відтворюють поведінку об'єкта в різних ситуаціях;
- імітаційні моделі імітують реальність з тією або іншою мірою точності [25].

Ми розглядаємо компетентнісну модель як комплексне утворення, де відображені загальні і спеціальні компетентності фахівця, що формують його інтегральну компетентність, результати навчання, збалансовано представлені навчальні дисципліни тощо. Одною із головних цілей при формуванні таких

моделей є уникнення дублювання навчального матеріалу та інших дій, направлених на поліпшення якості професійної підготовки в умовах ЗВО.

Таким чином, компетентнісні моделі є основою для підбору необхідних форм і методів навчання, педагогічних технологій. Крім того, проведення відповідного аналізу згідно з поставленими в кожному конкретному випадку навчальних цілей дозволяє побачити існуючі прогалини в забезпеченні навчально-виховного процесу у ЗВО. Саме такий аналіз і дозволив нам дійти висновку щодо необхідності розробки технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у процесі їх навчання у ВВНЗ.

Навчання у ВВНЗ на засадах компетентнісного підходу повинно також відбуватися на засадах створення компетентнісних моделей. Таким чином набуває своєї актуальності створення компетентнісної моделі майбутнього офіцера за різними напрямками підготовки. Розглянемо цю ситуацію на прикладі спеціальності «Управління діями підрозділів Національної гвардії».

Сучасний військовий – це не лише фізично та психологічно добре підготовлена людина, яка досконало знає та утримує в постійній бойовій готовності свою зброю і бойову техніку, майстерно володіє та застосовує в бою; а, в першу чергу, це особистість, яка може самостійно аналізувати будь-яку ситуацію, вести переговори та вміти домовлятися; це особистість із високими морально-етичними якостями, людина толерантна, патріот своєї держави, людина, яка з повагою ставиться до інших людей, національностей і соціальних груп. Варто пам'ятати, що військові беруть участь у всіх сферах життя в державі, і вони є гарантом безпеки і захисту мирного населення. Л. Лур'є говорить про те, що сьогодні військова педагогіка зіткнулася з виключно складними проблемами формування особистості військовослужбовця в процесі його професійної діяльності [144]. І. Грязнов та інші дослідники вказують на те, що навчання та виховання у вищій військовій школі необхідно присвятити єдиному завданню – розвитку особистості майбутнього офіцера [55].

А. Коробцов робить акцент на тому, що сьогодні в процесі модернізації військової освіти існує певна невідповідність в обґрунтуванні переліку спеціальних компетенцій, що відображені в навчальних програмах різних ВВНЗ [108]. Це безпосередньо впливає на якість підготовки військових кадрів. Виходячи з цього, при розробці варіативної складової навчальних програм необхідно проводити моделювання спеціальних компетенцій з вироблення єдиних вимог щодо їх формування.

Політична компетентність є однією зі складових компетентнісної моделі майбутніх офіцерів. Роль її є надзвичайно важливою з урахуванням сучасної військово-політичної ситуації. Розробка компетентнісних моделей майбутніх офіцерів сприятиме підвищенню якості професійної підготовки випускників ВВНЗ. Діяльність військовослужбовців є специфічною, оскільки спрямована на виконання спеціального соціального замовлення, пов'язаного з виконанням військового обов'язку.

Під час аналізу наукових робіт з тематики формування професійної компетентності військовослужбовців стає очевидним те, що існує низка проблемних питань, а саме:

- відсутність належного досвіду створення компетентнісних моделей бакалавра й магістра в умовах ВВНЗ;
- низька обізнаність професорсько-викладацького складу з положеннями загальноєвропейського проекту TUNING і положеннями Європейської рамки кваліфікацій;
- застарілі форми підвищення кваліфікації викладачів ВВНЗ і необхідністю принципової модернізації вищої військової освіти;
- необхідність створення сучасних процедур вимірювання якості вищої військової освіти тощо.

Випускники НАНГУ за спеціальністю «Управління діями підрозділів Національної гвардії» вирішують низку управлінських задач, пов'язаних з

управлінням НГУ. Сформована під час навчання у ВВНЗ політична компетентність є важливою складовою професійної діяльності майбутніх офіцерів. Формування в них толерантності, достойних морально-вольових якостей, спроможності виявляти маніпулятивні технології та не давати можливості для їх подальшого поширення тощо, саме й відбувається в процесі набуття політичної компетентності.

У процесі роботи було розроблено модель формування політичної компетентності майбутнього офіцера (рис. 1.1).

Наголосимо, що сьогодні існує проблема розуміння значущості створення компетентнісних моделей для подальшого поліпшення якості вищої військової освіти. Крім того, існують проблеми з уніфікацією підходів до формування компетентностей випускників ВВНЗ.

У процесі роботи було проаналізовано робочі програми таких дисциплін: «Політологія», «Правознавство», «Військова психологія та педагогіка» «Історія України», «Філософія», «Соціологія», «Конфліктологія», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах», які викладаються кафедрою соціально-гуманітарних дисциплін курсантам зі спеціальності «Управління діями підрозділів НГУ». Зазначені дисципліни безпосередньо впливають на формування політичної компетентності майбутніх офіцерів.

Разом із тим, проведений нами аналіз відповідних навчальних планів і програм, іншої документації, довів наявність низки проблемних питань у формуванні компетентностей під час вивчення згаданих дисциплін. Це стало причиною розробки авторських підходів, які дозволять сформувати у випускника спеціальності «Управління діями підрозділів НГУ» спеціальну політичну компетентність, що відповідає вимогам сучасності.

Рис. 1.1. Компетентнісна модель формування політичної компетентності майбутніх офіцерів

Більш детально це буде розглянуто у другому розділі. У табл. 1.5 наведено елемент компетентнісної моделі, що стосується формування політичної компетентності майбутнього офіцера, який було модернізовано в процесі виконання дисертаційного дослідження. Представлені навчальні дисципліни викладаються кафедрою соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії Національної гвардії України.

Таблиця 1.5

**Модель формування політичної компетентності майбутнього офіцера
у процесі навчання на бакалаврському рівні**

Назва навчальних дисциплін	Програмні результати навчання	Компетентності, які надані в діючій навчально-методичній розробці	Авторське трактування компетентностей
1	2	3	4
Цикл загальної підготовки			
Психологія екстремальної діяльності	1. Знати методи надання першої медичної допомоги при виконанні службово-бойових завдань і способи евакуації поранених. 2. Знати основні види екстремальних ситуацій, особливості психічного стану, поведінки та діяльності людей в екстремальній ситуації. 3. Знати основні типи натовпу, соціально-психологічні особливості і механізми, що визначають поведінку індивіда і маси	1. Морально-етична 2. Здоров'язберігаюча	1. Здатність до аналізу міжособистісних відносин у колективі, спроможність попередження девіантної поведінки серед підлеглих. 2. Здатність підтримувати позитивний моральний клімат в колективі. 3. Спроможність виховувати підлеглих, враховуючи їх особистісні якості

Продовж. табл. 1.5

1	2	3	4
Правознавство	1. Застосовувати правову базу, яка регламентує службово-бойову діяльність військ. 2. Ухвалювати рішення про застосування підрозділів і частин, у визначених ситуаціях, спираючись на вимоги керівних документів	Правова	1. Здатність використовувати нормативно-правову базу в професійній діяльності 2. Здатність регулювати правовідносини в межах своїх компетенцій та чинного законодавства
Соціологія	1. Розуміти свого належного місця у процесі українського державотворення. 2. Формувати лідерський стиль управлінської діяльності, уміння вести діалоги і дискусії	1.Громадянина України 2. Морально-етична 3.Самовдосконалення	1. Уміти проводити соціологічне дослідження у військових колективах. 2. Спроможність переконливо доводити свою точку зору. 3. Здатність на високому професійному рівні забезпечити позитивну взаємодію армії та суспільства
Філософія	1. Виховати в майбутніх офіцерів сучасного державницького світогляду, розуміння свого належного місця у процесі українського державотворення. 2. Уміти впевнено вести діалоги і дискусії	1. Громадянина України 2. Морально-етична 3. Управлінська 4.Самовдосконалення	1. Спроможність проводити заходи серед підлеглих, щодо вдосконалення соціальних стосунків. 2. Здатність використовувати свої повноваження не виходячи за рамки морально-етичних принципів 3. Здатність застосовувати управлінські підходи в професійній діяльності

Продовж. табл. 1.5

1	2	3	4
Політологія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміти оцінювати соціально-політичні явища та процеси. 2. Уміти відстоювати свою позицію із соціально-політичних питань, переконливо доводити свою позицію, вести діалог і дискусію 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність давати оцінку політичній ситуації в світі та Україні. 2. Політична 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність аналізувати політичні події та прогнозувати наслідки. 2. Спроможність формувати політичну культуру 3. Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів
Конфліктологія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розуміти причини виникнення конфліктів, і знати шляхи їх вирішення. 2. Уміти відстоювати свою позицію, вести діалог з опонентами 3. Бути лідером в управлінській діяльності 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Морально-етична 2. Інформаційно-комунікативна 3. Управлінська 4. Самовдосконалення 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність відстоювати свою позицію. 2. Спроможність бути толерантним під час діалогу з опонентами. 3. Вміти аналізувати конфліктні ситуації, та знаходити шляхи їх вирішення
Історія України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знати методологічні функції історії в науковому і професійно-практичному аспектах. 2. Аналізувати тенденції і результати розвитку національної ідеї на тлі світового культурного простору 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пізнавальна 2. Інформативно-комунікативна 3. Морально-етична 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність до аналізу наукових першоджерел. 2. Здатність розвивати національну свідомість. <p>Знати державний устрій звичаї традиції українського народу</p>

Продовж. табл. 1.5

1	2	3	4
Управління соціальними процесами у військових колективах	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміти формувати й упроваджувати заходи щодо удосконалення соціальних стосунків у військових колективах. 2. Сприяти розвитку гуманітарного і соціального забезпечення, підготовки сил і засобів, основ планування та проведення заходів МПЗ під час підготовки та застосування військ (сил) за призначенням 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Громадянина України 2. Самовдосконалення 3. Морально-етична 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміти впроваджувати заходи щодо покращення соціальних стосунків у військовому колективі. 2. Уміти проводити заходи МПЗ під час підготовки та застосування військ за призначенням 3. Здатність до самовдосконалення та самонавчання 4. Спроможність формувати високі моральні якості серед підлеглих
Військова психологія та педагогіка	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формувати у майбутніх офіцерів високу загальну і педагогічну культуру. 2. Сформувати відчуття патріотизму та принципів гуманізму у майбутніх офіцерів. 3. Формувати психологічну готовність до майбутньої професії 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність до засвоєння нових знань, умінь, всебічного самовдосконалення. 2. Уміти застосовувати творчу ініціативу при вирішенні службово-бойових завдань, бути активним 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміти формувати відчуття патріотизму у підлеглих. 2. Знати методи психологічного впливу на підлеглих, та вміти їх застосовувати. 3. Спроможність до поваги та толерантного ставлення у військовому колективі

Можна навести приклад схематичного розгляду окремого компонента політичної компетентності майбутнього офіцера – «Здатність аналізувати політичні події та прогнозувати наслідки» (табл. 1.6). У цьому дослідженні ми використали підхід, відображений у докторській дисертації В. Луначека [141].

Таблиця 1.6

Приклад схематичного розгляду компетентності «Здатність аналізувати політичні події та прогнозувати їх наслідки», як складової політичної компетентності

Структура компетентності	Зміст
Знання	<ul style="list-style-type: none"> – знати теоритичні основи політики, політичну систему суспільства, світові політичні тенденції; – знати основні принципи та пріоритетні напрямки зовнішньої політики провідних держав світу
Уміння	<ul style="list-style-type: none"> – здатність аналізувати політичні події, які відбуваються в Україні та світі, організовувати та проводити заходи з політичного інформування підлеглих; – здатність давати оцінку сучасній соціально-політичній ситуації; –спроможність формувати політичну свідомість, у себе та у підлеглих
Навички	<ul style="list-style-type: none"> –критичне сприйняття джерел інформації; –виявляти маніпулятивні технології; – соціальної відповідальності
Інші особисті якості	<ul style="list-style-type: none"> –здатність на високому професійному рівні забезпечити комунікацію армії та суспільства; – стресостійкість, здатність управляти власними емоціями; – здатність діяти у нестандартних ситуаціях, що виникають під час службово-бойової діяльності; –здатність відстоювати власну позицію

Виходячи із викладеного вище, можна зазначити, що створення сучасних компетентнісних моделей повинно стати умовою якісної професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових закладах України. Розробка компетентнісної моделі фахівця в сфері управління підрозділами стимулює подальші зміни в системі вищої військової освіти, перш за все щодо модернізації змісту і технологій навчання. Технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, яка реально розроблена і обґрунтована нами у другому розділі, є важливою складовою цього процесу.

Висновки до розділу 1

1. Основні теоретичні засади, що стосуються розгляду сутності й структури політичної компетентності громадян сьогодні активно досліджуються і висвітлюються в науковій літературі. Разом із тим, у вітчизняних дослідженнях бракує робіт, які б зосередили свою увагу на сутності й структурі політичної компетентності майбутнього офіцера, її місці та ролі у формуванні інтегральній компетентності військового бакалавра. Це доведено на основі аналізу значної кількості наукових джерел. У розділі акцентована увага на структурних компонентах політичної компетентності майбутнього офіцера та вимогах до їх змістовного наповнення.

2. У розділі проаналізовано основні засади компетентнісного підходу в контексті предмету дослідження в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів; проведена декомпозиція політичної компетентності на засадах системного підходу; наголошено на важливості урахування вікових особливостей майбутніх офіцерів, особистісного підходу до них у процесі їх навчальної діяльності. Значна увага приділена термінологічній складовій, формування якої сприяє розумінню основних ідей розділу.

3. Значна увага приділяється деталізації проблеми дослідження щодо формування політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ. Представлено ґрунтовний аналіз дисертаційних робіт з військової педагогіки, які стосуються формування окремих компетентностей у процесі професійного навчання військовослужбовців. Доведено, що в Україні до цього часу не було зроблено спроб створити технологію формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, що є надзвичайно актуальним у військово-політичних реаліях України на сучасному етапі.

4. Важливим надбанням цього розділу є аналіз зарубіжного досвіду формування політичної компетентності командного складу країн-членів НАТО.

Зокрема, проаналізовано Типовий базисний навчальний план країн-членів НАТО, який рекомендовано для запровадження країнами-партнерами Північно-Атлантичного Альянсу. Показано значну роль у ньому гуманітарної складової, зокрема політичної підготовки, що сприяє розумінню військовими не тільки ситуації у глобальному світі, а й дозволяє їм приймати обґрунтовані управлінські рішення під час бойових дій чи миротворчих місій. Деякі з проаналізованих джерел вперше фігурують у дисертаційних дослідженнях за вибраною тематикою.

5. Надбанням розділу є також підкріплення окремих викладених положень, що обґрунтовуються в тексті, історичними екскурсами, переважно у події ХХ століття, коли армія виступала основним чинником державних переворотів та підтримки диктаторських режимів. Акцент зроблено на необхідності такої професійної підготовки майбутнього офіцера, яка б дозволила уникнути маніпулювання ним у процесі виконання своїх службових обов'язків за рахунок використання ЗМІ, соціальних мереж тощо.

6. Значна увага у розділі приділена моделюванню, як методу, що дозволяє створити компетентнісну модель майбутнього офіцера. Акцент зроблено на створенні компетентнісної моделі формування політичної компетентності майбутніх офіцерів, яка має концептуальний характер та моделі формування політичної компетентності майбутнього офіцера у процесі навчання на бакалаврському рівні, яка дозволяє співвіднести процес формування політичної компетентності з викладанням окремих навчальних дисциплін.

7. У розділі доведено необхідність теоретичного обґрунтування та розробки саме технології формування політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ, основною характеристикою якої є її відтворюваність у будь-якому ВВНЗ, що суттєво вплине на поліпшення обороноздатності України. Наголошено, що педагогіка вищої школи потребує сьогодні розробки педагогічних технологій формування окремих загальних і спеціальних

компетентностей на засадах компетентнісного та інших методологічних підходів.

Матеріали першого розділу знайшли відображення в таких публікаціях автора [119; 122; 123; 126; 129].

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Підготовчий та мотиваційно-цільовий етапи технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки

Загальні питання технологічного підходу в освіті, його концептуальні положення відображено в роботах В. Безпалька, М. Бершадського, Л. Буркової, В. Гузеєва, М. Капустіна, М. Кларіна, В. Лозової, О. Пехоти, Г. Селевко, С. Сисоєвої, Н. Тализіної, П. Третьяков, Н. Щуркової, Якиманської та ін. [237; 19; 98; 175; 187; 259].

За Г. Коджаспіровою та ін., технологія навчання та виховання (педагогічна технологія) – новий (з 1950-х років) напрямок у педагогічній науці, який займається конструюванням оптимальних навчальних систем, проектуванням навчальних процесів [101]. Ґрунтовне визначення технології навчання надано С. Бондарем, який вказує, що це – це інтегративна модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розподілом навчально-виховного процесу на окремі компоненти. Технологія навчання передбачає чітке та неухильне виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [75; с. 906-907].

О. Дубініна наголошує, що технологічний вплив повинен визначатися педагогічними цілями, обставинами застосування, бути організованим креативно, тому що кількість змінних, що підлягають урахуванню в момент впливу, дуже велика, а їх поєднання, взаємодія, взаємовплив – ще більше. Автор підкреслює, що сучасна педагогічна технологія повинна мати такі якості, що

одночасно і методологічними вимогами до технологій і критеріями технологічності, а саме: алгоритмічність, варіативність, відтворюваність, візуалізація, гнучкість, діагностичність, доцільність окремих елементів, ієрархічність, ефективність, єдність змістової та процесуальної частин, керуваність, комплексність, концептуальність, логічність, наступність, науковість, наявність зрозумілих процедурних характеристик, оптимальність, послідовність, процесуальність, прогнозованість, розвиваючий характер, системність, структурованість, цілісність [72].

Потрібно констатувати, що останнім часом оприлюднено низку наукових робіт, де запропоновано конкретні педагогічні технології для вищої школи, зокрема військової, метою яких є вирішення завдань щодо формування певних компетентностей за результатами навчання.

Так, наприклад, М. Астахова розробила технологію розвитку професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти [11]. І. Гавриш обґрунтувала технологію формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності [43]. В. Кулешова запропонувала технологію формування психолого-педагогічної компетентності викладачів технічних дисциплін у системі післядипломної освіти [115]. Т. Калініченко розробила підходи до формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки [94]. В. Лунячек створив технологію підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти [141]. О. Паращенко запропонувала технологію формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі професійної підготовки [181]. О. Резван обґрунтувала технологію формування професійно-рефлексивної позиції майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі [224]. І. Шумілова розробила технологію формування загальнокультурної компетентності студентів – майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей [281]. І.

Чеботарьова запропонувала технологію формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури [272].

Разом із тим, слід констатувати факт, що наукові доробки щодо технологічного забезпечення навчального процесу у вищій військовій школі сьогодні суттєво відстають від інших напрямів педагогічної науки. Частково це пов'язано з тим, що вища військова школа має свою специфіку, яка весь час змінюється в умовах гібридної війни, та певними політичними рішеннями, що відбувалися в новітній історії України.

А. Романишин, пише, що професійна діяльність офіцерів багатофункціональна. Вона є складною системою різних взаємопов'язаних видів військової праці. Автор наголошує, що випускники військового навчального закладу повинні вміти аналізувати й оцінювати військово-політичну, морально-психологічну та інформаційну обстановку та управляти військом з урахуванням цих чинників [228].

Процес розробки технологій для вищої військової освіти суттєво активізувався після 2014 р. Так, наприклад, О. Лаврут та ін. розробили підходи до формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів під час вивчення дисципліни «Організація військового зв'язку» [132]. О. Міршук запропонував технологію формування педагогічної компетентності у магістрів військово-соціального управління [158]. Д. Окіпняк та ін. обґрунтували етапи професійної готовності саперів до дій в екстремальних ситуаціях в умовах проведення АТО [174]. М. Івасюк та ін. розглянули формування науково-дослідницької компетентності курсантів [90]. Ю. Шабатура підготував рекомендації щодо природничо-математичної підготовки майбутніх офіцерів [277]. М. Голова та ін. досліджували формування управлінської компетентності цієї ж категорії курсантів ВВНЗ [47]. К. Радченко вивчав формування професійної компетентності майбутніх військових юристів у процесі фахової

підготовки [223]. О. Чернишенко розробив технологію використання мультимедійних засобів у професійній підготовці майбутніх офіцерів внутрішніх військ [274].

Сьогодні більшість педагогічних технологій мають усталену структуру, яка, за М. Кларіним, складається з чотирьох етапів:

- постановка цілей і їх максимальне уточнення, формулювання навчальних цілей з орієнтацією на досягнення результатів;
- підготовка навчальних матеріалів і організація всього процесу навчання у відповідності з навчальними цілями;
- оцінка поточних результатів, корекція навчання, направлена на досягнення поставлених цілей;
- заключна оцінка результатів [98].

У переважній більшості педагогічних досліджень, оприлюднених в Україні, останнім часом виділяють підготовчий, когнітивний, діяльнісний та результативний етапи технології [281].

Переходячи до висвітлення технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, слід наголосити, що формування такої компетентності є важливою складовою гуманітарної підготовки курсантів ВВНЗ. Її набуття курсантом суттєво впливає на його загальний світогляд, гідність, патріотизм і в решті решт на його індивідуальну траєкторію розвитку і становлення як майбутнього офіцера. Реалізація цього вектора розвитку у вищій військовій освіті веде до гуманітаризації змісту освіти, формуванню поглядів курсантів на базі загальнолюдських цінностей.

В. Лунячек визначає загальнолюдські цінності як – громадсько значущі ідеали, що сформувалися в суспільній свідомості протягом історії розвитку людства (добро, справедливість, істина тощо) і фактично є еталоном поведінки. На їх основі створюються спеціалізовані системи нормативного регулювання та соціального контролю. Загальнолюдські цінності можуть розглядатися також у

контексті результатів матеріальної або духовної діяльності людства. Вони є пріоритетними щодо національних, расових, ідеологічних та інших групових цінностей. Загальнолюдські цінності спрямовані на зміцнення основ державотворення. Вони є фундаментом побудови незалежної, правової, соціальної держави. Зазначені цінності є підґрунтям формування громадянського суспільства [76; с. 243]. Слід наголосити, що формування особистості майбутнього офіцера в наш час також можливе лише за умов дотримання ним зазначених вище цінностей.

Гуманітарну освіту визначають як сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних з ними практичних навичок і вмінь. З. Плохій пише, що термін «гуманітарний» такий, що має відношення до свідомості людини й людського суспільства. Метою гуманітарної освіти є духовна культура, в якій людина відтворює себе у своїй людській цінності, в повноті своїх переживань, роздумів, мрій; пізнає суспільство на різних етапах його історії, осмислює феномен культури, смисл свого існування та існування іншої людини, що дає змогу адаптуватися до сучасного суспільства. Необхідність гуманітаризації сучасної освіти породжена змінами в суспільстві, політичній, економічній сферах життя України. Освіта має забезпечити руйнування старих стереотипів мислення, повинна перейти від ідеологічного примусу і загального усереднення, нівелювання особистості до визначення неповторності, самобутності кожної людини, до проголошення її найважливішою цінністю держави, до утвердження пріоритету духовних загальнолюдських цінностей [75; с.159]. Навчальні дисципліни, що формують політичну компетентність курсантів ВВНЗ, належать саме до групи гуманітарних дисциплін.

У проекті Концепції військово-патріотичного виховання в системі освіти України прямо проголошується принцип політкультурності, який передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього відповідних передумов; формування в дітей та учнівської

молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської [176].

В умовах реформування сучасної системи освіти, зокрема й військової, коли найвищою цінністю суспільства проголошено людину, саме гуманітарні дисципліни на основі знань з історії, української мови та літератури, риторики, педагогіки, психології, соціології, політології тощо покликані створити оптимальні умови для інтелектуального розвитку й самореалізації особистості, виховання гідного і відповідального громадянина України. К. Панасюк зазначає, що гуманітаризація освіти прямо веде в тому числі до формування політичної культури курсантів. Це відбувається в синхронному процесі та взаємодії трьох складових: спеціально-професійної, фундаментально-дослідницької та гуманітарної [180].

У цьому ж контексті слід навести точку зору Н. Тарарак, яка пише, що суто педагогічну діяльність і систему вищої професійної освіти загалом за їх специфікою не можна відокремити від тих зовнішніх політичних, правових, економічних і соціокультурних чинників в країні, адже вони зумовлюють основні державні замовлення та вимоги до майбутніх спеціалістів, визначають напрямки її розвитку [260].

Виходячи з наведених вище положень, висвітливо сутність етапів технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

Підготовчий етап технології передбачає створення підґрунтя для реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки. Він передбачає вирішення таких завдань:

1. Аналіз нормативно-правової бази навчального процесу у вищій школі з урахуванням специфіки вищої військової школи.

2. Аналіз навчально-методичної документації ВВНЗ, які передбачають використовувати відповідну технологію.

3. Вивчення організації навчального процесу у курсантів ВВНЗ і його матеріально-технічного забезпечення.

4. З'ясування інформаційного забезпечення навчального процесу навчальною літературою і навчально-методичними матеріалами, засобами ІТ-технологій.

5. Оцінка кадрового забезпечення освітнього процесу у бакалаврів в умовах ВВНЗ.

6. Оцінка ціннісних орієнтацій і політичної заангажованості курсантів ВВНЗ.

7. Розробка загальних концептуальних підходів щодо реалізації технології.

8. Підготовка настанов для викладачів і курсантів ВВНЗ щодо реалізації технології.

9. Первинне діагностування стану сформованості політичної компетентності в курсантів ВВНЗ з використанням спеціально розробленого інструментарію.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи педагогічної діагностики, як спостереження, опитування, анкетування, тестування тощо. Накопичення й аналіз результатів діагностики, наведений нижче, дозволив дійти певних висновків для подальших кроків у процесі розробки технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів. Достовірність результатів підтверджувалась стандартними процедурами, зокрема результатами експертного оцінювання, математико-статистичної обробки даних тощо.

Об'єктом педагогічної діагностики на цьому етапі реалізації технології є діагностування стану готовності майбутніх офіцерів до формування політичної

компетентності. Паралельно проаналізовано також форми, методи, технології навчання, кадрове, матеріально-технічне забезпечення навчального процесу його ІТ-забезпечення.

Суб'єктом педагогічної діагностики є науково-педагогічні працівники, які реалізують розроблену технологію для формування політичної компетентності курсантів ВВНЗ.

Важливою складовою підготовчого етапу є робота з викладачами, що задіяні в процесі реалізації технології. Значна її частина повинна бути проведена перед початком роботи з курсантами. У першу чергу необхідно проаналізувати їх показники науково-педагогічної активності за стандартною формою запропонованою Міністерством освіти і науки України. Особливу увагу необхідно приділити кількості і якості публікацій, участь у науково-дослідній роботі, наявність підготовлених підручників, методичних посібників тощо.

У сучасних умовах це є надзвичайно важливим, бо, як зазначає К. Панасюк, до викладання у ВВНЗ іноді допускаються армійські фахівці, які зовсім не готові до роботи з курсантами. Ці люди не здобули навичок живого спілкування, коли самі навчалися у ВНЗ, не зуміли надолужити цієї прогалини під час служби у війську. Автор правомірно ставить питання: хто ж сьогодні й у майбутньому буде виховувати і навчати молоде покоління Збройних сил України? [180].

На підготовчому етапі відбувається розроблення технологічної процедури щодо взаємодії викладачів ВВНЗ і курсантів. Вона передбачає:

1. Проведення науково-методичних заходів із викладачами для пояснення їм їх ролі в реалізації технології.
2. Детальне пояснення курсантам процедури формування політичної компетентності як результату виконання певного плану навчальних дій. При цьому акцент робиться на мотиваційній складовій.

3. Висвітлення найбільш складних моментів у процесі формування політичної компетентності.

4. Орієнтація курсантів на відстеження внутрішніх змін, що відбуваються з ними в процесі навчання на основі розробленої стратегії.

5. Обумовлення корекційних заходів у процесі формування компетентності тощо.

Детально це систематизовано в підрозділі 2.2, в алгоритмі реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

На підготовчому етапі відбувається також аналіз навчального плану підготовки бакалаврів у ВВНЗ з метою відбору дисциплін, під час викладання яких і буде реалізовуватися технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів. Зокрема, за результатами проведеного аналізу було відібрано такі навчальні дисципліни, як «політологія», «соціологія», в процесі роботи над якими було суттєво змінено їх зміст. Суттєві зміни відбулися також у формах роботи з майбутніми офіцерами.

Крім того, було визначено окремі навчальні модулі в дисциплінах, які непрямо впливають на формування політичної компетентності для наскрізного її формування в процесі навчання у ВВНЗ на бакалаврському рівні. Зазначені модулі було відібрано для проведення корекції їх змістовного наповнення і, таким чином, досягнення поставлених у дослідженні цілей. Перелік цих модулів наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Перелік навчальних модулів, що були обрані для модернізації в межах формування політичної компетентності майбутніх офіцерів

Назва дисципліни	Назва модулю
1	2
Історія України	Проголошення незалежності України і розбудова суверенної держави
Філософія	Філософські проблеми війни, миру та армії

Продовж. табл. 2.1

1	2
Військова педагогіка та психологія	Теоретико-методологічні основи військового виховання
Правознавство	Правові основи оборони держави та засади реформування і розвитку Національної гвардії України
Конфліктологія	Управління конфліктами
Психологія екстремальної діяльності	Загальні основи екстремальної психології
Управління соціальними процесами у військових колективах	Управління військовим колективом

Модернізоване змістовне наповнення наведених навчальних модулів буде наведено в підрозділі 2.2 під час висвітлення змістового етапу технології.

Для проведення дослідження було обрано командно-штабний факультет Національної академії Національної гвардії України, де готуються фахівці за галуззю знань «1601 Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону», кодом і напрямом підготовки «6.160101 Військове управління», спеціальність «Управління діями підрозділів Національної гвардії», випускники якої отримують кваліфікацію «Фахівець військового управління – офіцер військового управління тактичного рівня» на рівні бакалавра. Загальна кількість курсантів, які брали участь у дослідженні складала 96 осіб. Детально вони будуть охарактеризовані в розділі 3 під час висвітлення педагогічного експерименту.

У процесі роботи було з'ясовано, що навчальний процес за наведеними вище дисциплінами здійснюють 12 осіб. У табл. 2.2 наведено їх певні узагальнені характеристики.

Таким чином, було з'ясовано, що навчальний процес всього на 67 % забезпечується особами, що мають науковий ступінь. При цьому жоден із викладачів не має наукового ступеня доктора наук.

Таблиця 2.2

Окремі узагальнені показники кадрового складу науково-педагогічних працівників, які в процесі роботи впливають на формування політичної компетентності курсантів ВВНЗ

Наявність наукового ступеня	Наявність вченого звання	Кількість
Кандидат філософських наук	Старший викладач	1
Кандидат філософських наук	Доцент	1
Кандидат історичних наук	Доцент	4
Кандидат юридичних наук	Доцент	1
Кандидат філологічних наук	Доцент	1
–	Доцент	1
–	Старший викладач	3

Проведений аналіз наукових публікацій за останні п'ять років включених до переліку наукових фахових видань України, свідчить також, що вони недостатньо висвітлюють питання формування політичної компетентності у курсантів ВВНЗ або її складових. Частковим виключенням є роботи Л. Непіпенко [166; 167].

Результати наведеного вище аналізу довели необхідність додаткової роботи з професорсько-викладацьким складом для досягнення поставлених у дослідження цілей.

Важливу роль для планування і реалізації цього етапу мало проведене пілотне дослідження серед курсантів першого курсу, результати якого ми наводимо нижче (додаток Е). Тільки 48 % з них розуміють державу як спільність людей, що мають спільну територію, мову та культуру, в той же час

26 % опитаних вважають державу засобом підкорення однієї групи іншою. Цікавим є те, що інформацію про політичні події 20 % опитаних отримують через мережу Інтернет та портали новин, 36 % – через телебачення, 11 % – від колег та друзів. Соціальні мережі задовольняють потребу у інформації 29 % респондентів. Таким чином телебачення та Інтернет є головними джерелами інформації для курсантів НАНГУ..

Було з'ясовано найбільший інтерес у курсантів викликають новини пов'язані з подіями в світі, міжнародною політикою, міжнародними відносинами цікавляться 54 % опитаних. Життям шоу бізнесу та життям знаменитостей цікавляться 24 % респондентів, події у сфері економіки, бізнесу та фінансів а також новинами в галузі науки та техніки цікавляться 12 % курсантів, 10 % – кримінальними новинами та катастрофами.

Молодь є активними користувачами соціальних мереж, 95 % майбутніх офіцерів користуються соціальними мережами щодня, так серед курсантів НАНГУ найбільш популярною соціальною мережею є фейсбук – 48 % опитаних, далі Інстаграм – 45 %, Твіттер 5% та LinkedIn лише 2 % курсантів, і це є не досить позитивною тенденцією, адже LinkedIn це платформа яка була створена для ділового спілкування, обміну досвідом та науковими заходами серед користувачів.

Позитивним результатом пілотного опитування є те, що вже на першому курсі у курсантів є чітке розуміння поняття демократії – 87 %. 42% вірно відповіли на запитання про форму державного правління України. 84 % курсантів вважають політичну ситуацію в Україні стабільною та спокійною. У той же час було з'ясовано, що курсанти не мають уявлення про те, що національні інтереси держави, полягають у захисті самостійності, суверенітету і територіальної цілісності України, захисті конституційного ладу, встановленні політичної, економічної і соціальної стабільності, в забезпеченні принципів правової держави, розвитку міжнародного співробітництва на основі

рівноправного партнерства, забезпеченні ефективної оборони держави, лише 18% змогли дати вірну відповідь. Тільки 35 % опитаних вірно відповіли на питання в якому об'єднанні перебуває Україна.

Вірну відповідь на питання про геополітичні зміни в Європі змогли дати лише 42 % опитаних. Визначити політичну партію, що не діє в Україні змогли 48%.

Позитивною тенденцією є те, що 75 % опитаних визначили необхідним для виховання патріотизму серед молоді – відчуття пошани до своєї країни. Загалом політичні новини щодня дивляться 47% опитаних, політичні новини не дивляться взагалі 3% курсантів, виходячі із сучасних українських реалій, це не досить добрий результат. У той же час були з'ясовано наявність певних проблем щодо сформованості соціальної відповідальності. Такий висновок можна зробити з того, що – 60 % вважають першочергово у програмі політичного лідера або партії повинно бути висвітлено питання пов'язане зі збільшенням матеріального достатку населення, 20% – вказали на першочерговість національного питання, 15 % – обрали підтримку освіти та соціальний захист населення, і лише 5% віддали перевагу розвитку культури та охороні навколишнього середовища. Загалом, варто зауважити що більшість із опитаних мала проблеми з розумінням і інтерпретацією політичної ситуації тобто показала низький рівень своєї політичної компетентності на момент вступу в НАНГУ, що і було підтверджено проведеним вимірюваннями.

Більшість із отриманих під час реалізації цього етапу фактичних матеріалів буде наведено а підрозділі 3.1 під час висвітлення організації експериментального дослідження, зокрема його констатувального етапу.

Фінальною частиною підготовчого етапу технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів є проведення первинного вимірювання, результати якого наведено нами у підрозділі 3.1.

Мотиваційно-цільовий етап технології передбачає вирішення таких завдань:

1. Мотивація курсантів ВВНЗ щодо формування в них політичної компетентності.
2. Формулювання курсантом (за підтримки викладача) навчальних цілей, орієнтованих на досягнення результатів навчання.
3. Розуміння ролі політичної компетентності у формуванні інтегральної компетентності військового бакалавра.
4. Запровадження інтерактивних форм і методів навчання як елементу мотивації майбутнього офіцера.
5. Створення системи стимулів, що мотивує курсантів на формування політичної компетентності.

Слід підкреслити, що для мотивації майбутніх офіцерів на їх професійний розвиток, у тому числі і для формування окремих компетентностей, необхідно створити сприятливе інтелектуально-розвивальне середовище. У цьому дослідженні за основу було взято його теоретичне обґрунтування докладно розроблене в роботі І. Романової [229].

У процесі реалізації цього етапу в курсантів повинні відбутися якісні перетворення. На основі отриманої інформації й проведеної на її основі рефлексії відбувається коригування особистісних мотивів курсантів щодо формування політичної компетентності. Результатом цього процесу є усвідомлення щодо необхідності формування цієї компетентності й прийняття її в якості мети з урахуванням певних ціннісних орієнтирів.

Мотиваційно-цільовий етап технології передбачає в першу чергу формування мотиваційної готовності майбутнього офіцера до формування політичної компетентності. О. Голік визначає мотиваційну готовність як сукупність мотивів, адекватних до мети та завдань певної діяльності [46]. Н. Тарарак пише, що ХХІ століття акцентує проблему ціннісних орієнтирів

особистості як першопланову, що робить її осмислення головним завданням наукового пізнання на міждисциплінарному рівні. Зокрема, дослідниця вказує, що сьогодні, коли студент розглядається як суб'єкт, співучасник навчального процесу, творча особистість, а не як об'єкт зовнішніх впливів, набуває особливої уваги звернення до аксіологічного підходу, який має на меті введення тих, хто навчається, у світ цінностей і надання їм допомоги у виборі особистісно значущої системи ціннісних орієнтацій. [260].

Ю. Зіньковський та ін. наголошують, що багатоступеневість системи освіти зробила мотивацію до навчання на різних освітніх рівнях важливою соціальною категорією. Вона широко використовується абітурієнтом при виборі спеціальності, а студентом – при виборі своїх подальших освітніх завдань. Вони визначають мотивацію як сукупність доказів, мотивів, бажань, дій, спрямувань, прагнень, звернень до необхідних обставин і процесів, форм поведінки з метою отримання необхідного (на думку особи) рівня знань, фахових компетенцій у своїй галузі (професії, спеціальності) знань. Автори підкреслюють, що у виші мотивація студента до навчання набуває більш визначеного і конкретного характеру – мета для нього втілюється в конкретні обставини.

Ю. Зіньковський та ін. рекомендують проводити мотиваційні дії відповідно до дескрипторів Національної рамки кваліфікацій України («знання», «уміння», «комунікації», «автономність і відповідальність»). Вони вказують, що дескриптори як вимоги до кожного кваліфікаційного рівня роблять мотивацію до досягнення кожного з них диференційованою та реальною для фахівця, стимулюють його до критичної самооцінки своїх можливостей. Мотивація – це творча рушійна сила фахівця, двигун соціального ліфта, що спрямовує особу з будь-яким стартовим освітньо-кваліфікаційним рівнем на досягнення бажаного рівня рамочної державної (національної) кваліфікації [86].

У процесі проведення дослідження мотиваційним аспектам у підготовці майбутніх офіцерів було приділено особливу увагу. Так, зокрема, на важливість підвищення мотивації до служби, прищеплення гордості за свій навчальний заклад слухачам, курсантам та студентам, вказує С.Петреченко [188]. О. Діденко наголошує на важливості мотиваційної сфери при формуванні готовності до службової діяльності офіцера-прикордонника. З його точки зору, ця сфера – це прагнення виконувати навчальні та професійні дії незалежно від сформованих стереотипів, рекомендацій і зразків, бажання переживати творчі пошуки і радість при вирішенні професійних завдань, задоволення від знайдених рішень, прагнення до творчого процесу [68].

М. Івасюк та ін., розглядаючи формування певних спеціальних компетентностей у курсантів, пишуть, що для підвищення мотивації можна вживати такі заходи:

- спонукання до формулювання своєї ідеї;
- висування здогадок, альтернативних пояснень;
- надання можливості досліджувати свої припущення у вільній та невимушеній обстановці, не боячись зробити помилку;
- забезпечення особистісного залучення курсанта до процесу навчання, розвиток пізнавальної активності, інтелектуальної ініціативи й самостійності у виборі шляхів наукового дослідження, а також самостійності та вміння вирішувати складні завдання пошукового характеру.

Автори наголошують, що весь процес навчання потрібно спрямовувати на життєве самовизначення і професійне самоствердження майбутніх фахівців, розвиток їх потенційних дослідницьких можливостей. Лише за умови сформованості потреби в самореалізації розвиватимуться загальні й професійні дослідницькі здібності курсантів [90]. А. Романишин, підкреслює, що існує проблема у формуванні мотиваційної сфери діяльності курсанта, особливо

командного профілю підготовки, його готовності до оволодіння знаннями і навичками виховання і навчання підлеглих [228].

Слід наголосити, що у процесі мотивування курсантів ВВНЗ важливу роль відіграє їх самоактуалізація. Розглядаючи відповідні проблеми у більш широкому сенсі для студентів ВНЗ, І. Шумілова пропонує орієнтувати їх дати собі відповідь на питання: для чого Я?, у чому сенс Мене?, що необхідно Мені робити, щоб втілити цей сенс? тощо. Це може бути реалізовано з використанням шкали вимірювання само актуалізації розробленої автором [281].

Важливою складовою мотивації курсантів на навчання є використання сучасних технологій навчання. Так, Т. Девтерова, розглядаючи управління мотивацією студентів при вивченні педагогіки вищої школи, вказує, що змінилися технології навчання студентів: когнітивні, інформаційні, модульні технології, технології дослідницького (евристичного) навчання у вищій школі, технології дистанційного навчання, електронні лекції, медіа-технології дозволяють якісно поліпшити та значно інтенсифікувати навчальний процес [62].

У процесі реалізації цього етапу до уваги було взято розробки Ш. Річі та П. Мартіна щодо управління мотивацією. Основою їх є з'ясування факторів, що в першу чергу мотивують людей саме з їх особистої точки зору [226]. З урахуванням наведених у цій роботі матеріалів було розроблено тест для з'ясування мотивації майбутніх офіцерів на формування політичної компетентності, який наведено в додатку Б.

К. Малихіна пише, що будь-які найсучасніші технології, зокрема й педагогічні, походять з основ методичного знання, оскільки і методика, і технологія складаються з дій із заздалегідь передбаченим результатом в якості мети [148].

Слід наголосити, що серед поглядів на типологію цінностей існує точка зору, що цінності необхідно розглядати, як цінності-цілі [27].

С. Крисюк в Енциклопедії освіти пише, що цілі освіти – це ідеальні прогнозовані результати педагогічної освітньої діяльності. Вони виступають безпосередніми мотивами спрямування, регулювання цієї діяльності. Зміст цілей залежить від об'єктивних законів дійсності, реальних можливостей суб'єкта і об'єкта управління, засобів, які застосовуються в процесі управління. На сучасному етапі цілями освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, забезпечення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу нації, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення господарства кваліфікованими фахівцями.

Цілі освіти визначають її задачі, які є конкретизацією цілей, передумовою утворення адекватних організаційних структур. Визначенню цілі належить вирішальна роль при створенні системи управління. За своєю значимістю цілі поділяються на загальні, глобальні, генеральні, окремі, стратегічні й оперативні, кінцеві, проміжні, які доповнюють одна одну і знаходяться у відношеннях субординації. Аналіз супідрядності і взаємозв'язку загальної цілі з окремими цілями виконується за допомогою «дерева цілей» [75].

Г. Бабко наголошує, що якість навчання в сучасній педагогіці розглядається як різниця між цілями (вимогами) навчання і досягнутими результатами [14].

При формуванні орієнтовного переліку цілей майбутніх офіцерів щодо формування в них політичної компетентності (табл. 2.3) за основу було взято підходи, розроблені в дисертаційному дослідженні О. Міршука [151]. За основу курсантам пропонувалося взяти пріоритетні цінності, пов'язані з професією в контексті формування саме політичної компетентності.

Таблиця 2.3

**Орієнтовний перелік цілей курсантів ВВНЗ
щодо формування в них політичної компетентності**

Стратегічна мета: формування політичної компетентності як складової інтегральної компетентності майбутнього офіцера	
Окремі цілі	Завдання, виконання яких забезпечить досягнення цілей
1. Набуття знань, пов'язаних із формуванням політичної компетентності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знати політичну термінологію. 2. Знати теоретичні основи навчальних дисциплін, що впливають на формування політичної компетентності, зокрема, таких як «Політологія», «Соціологія» тощо. 3. Мати уявлення про політичні процеси в сучасному світі
2. Розуміння впливу політичних процесів на патріотизм у військових колективах і їх боєздатність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розуміти вплив політичних процесів на ситуацію у військових колективах. 2. Уміти визначати політичні проблеми, що впливають на свідомість і патріотизм учасників військових колективів. 3. Розуміти шляхи вирішення проблем у військових колективах, пов'язаних із впливом на свідомість військовослужбовців маніпулятивних технологій, у тому числі через ЗМІ
3. Застосування теоретичних матеріалів у конкретних практичних ситуаціях (формування певних умінь)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміти застосувати теоретичні знання для вирішення конкретної ситуації для поліпшення ідеологічної ситуації в колективі. 2. Уміти аргументовано довести точку зору на певні політичні події в Україні і за її межами
4. Проведення ефективних комунікацій з військовослужбовцями	<ol style="list-style-type: none"> 1. Будувати комунікації з урахуванням вимог військової доктрини, політичного курсу країни і загальнолюдськими цінностями. 2. Використовувати комунікацію для досягнення цілей у роботі з підлеглими
5. Проведення контрольно-аналітичної й оціночної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміти аналізувати позицію військовослужбовців у військовому підрозділі щодо певних політичних подій. З'ясувати її вплив на боєздатність підрозділу. 2. Уміти проводити контрольні або моніторингові процедури для постійного відстеження стану справ у військовому підрозділі. 3. Уміти оцінювати отримані результати щодо їх впливу на боєздатність підрозділу і вживати, в разі необхідності, корекційні заходи

В. Ковальчук та інші автори в матеріалах, розроблених у межах українсько-канадського проекту «Децентралізація управління професійним

навчанням в Україні», значну увагу приділяють формулюванню навчальних результатів і завдань. Вони наголошують на тому, що ті, хто навчаються, мають право знати, які знання, навички та установки вимагаються від них у межах навчального курсу, і на якому рівні мають бути представлені їх навички. Автори підкреслюють, що одним методом, який викладач може використати для передачі цієї інформації, є перелік детально розписаних навчальних результатів і завдань. Кожне завдання зображує учням (курсантам) підказку, яка допоможе їм досягти або/перевищити те, що очікується від них в межах курсу (табл. 2.4) [287]. Разом із тим, формулювання завдання і процес досягнення результату є фактично частиною процедури досягнення поставлених цілей.

Таблиця 2.4

**Підходи до формування результатів і цілей навчання
(на основі матеріалів В. Ковальчук та ін.)**

Результат модулю	Після успішного досягнення цього навчального результату, ви зможете формулювати навчальні результати й відповідні навчальні завдання для певної частини змісту навчання
Цілі навчання	Для успішного виконання цього навчального результату, ви повинні вміти: 1. Описати структуру й обсяг формулювання навчального результату і навчального завдання. 2. Описати й оцінити навчальні завдання на основі певної моделі
Попереднє оцінювання для участі в модулі	Яке із зазначених нижче завдань найкраще пояснить мету заняття учню (курсанту)? 1. Сьогодні ми будемо говорити про завдання. 2. У результаті проходження цього курсу ви дізнаєтесь про складові окремого навчального завдання як складової формування політичної компетентності. 3. У списку навчальних завдань позначте ті з них, які вважаєте відповідними. 4. Для успішного виконання цього завдання необхідно правильно визначати чотири необхідні складові, маючи список завдань (згідно зі структурою компетентності)

Таким чином, курсантам для успішного виконання поставлених завдань пропонується сформулювати один навчальний результат і три відповідних

навчальних завдання, які підтримують це формулювання. Робота виконується в групах [287]. Завчасне формування цілей і результатів навчання позитивно впливає на організацію навчального процесу і його кінцеву результативність.

У межах предмету дослідження необхідно звернути увагу на дефініції певних термінів, пов'язаних із політичною компетентністю. Зокрема, О. Соснін висвітлює такий термін, як політичне завдання – чітко сформульоване завдання на основі певної політичної мети, що спрямовує і регулює політичну активність того чи іншого суб'єкта політики. Залежно від політичної мети за своїм змістом може бути конструктивним і деструктивним. При формулюванні політичного завдання, необхідні адекватна рефлексія соціальної дійсності, наявність доцільності, об'єктивна оцінка політичної ситуації. Воно є складовою політичних програм, маніфестів. Воно виступає формою взаємозв'язку теоретичних положень (цілей, ідеалів) і політичної практики й може включати такі елементи: напрями діяльності політичних суб'єктів, сукупність політичних установок з питань, що вирішуються, можливі шляхи і механізми реалізації поставлених політичних цілей [76, с. 237].

Наголосимо на тому, що армія є інструментом діяльності політичного керівництва переважної більшості країн у певних кризових ситуаціях. Як правило, виконання певних рішень покладене на офіцерів різних рівнів. Тому в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ необхідно навчати умінням не тільки виконувати певні завдання, а й їх аналізувати на предмет відповідності існуючим гуманітарним цінностям.

О. Майоров підкреслює, що процес цілепокладання починається з аналізу ситуації й з'ясування найбільш актуальних проблем, на вирішення і оптимізацію яких і повинен бути зорієнтований проект [145, с. 250]. Т. Борова, пише, що з використанням компетентнісного підходу компетенції розглядають як результат освіти, і вони стають новим типом цілепокладання під час проектування освітніх систем [29, с.123].

В. Безпалько наголошує на діагностичному визначенні мети. Зокрема він вказує, що навчальна мета поставлена діагностично, якщо:

а) надано дуже точний і визначений опис особистої якості, що формується, і її можна безпомилково віддиференціювати від інших якостей особистості;

б) є спосіб, «інструмент» для однозначного виявлення якості, що діагностується в процесі об'єктивного контролю його сформованості;

в) є можливим вимірювання інтенсивності якості, що діагностується на підставі даних контролю;

г) існує шкала оцінки якості, що спирається на результат вимірювання.

Автор ще наприкінці ХХ ст. підкреслював, що наведеним вимогам не задовольняють ні загальна мета відповідних педагогічних систем, ні окремі цілі вивчення окремих предметів [21, с. 31–32].

Надзвичайно важливими в контексті мотиваційно-цільового етапу технології є положення висвітлені в роботі Ю. Корсака щодо вразливості молоді в сучасні консцієнтальній війні. Він пише, що значний здобуток для всього людства і кожного громадянина має небажаний недолік – майже не існує засобів, здатних захистити людину та суспільство від дії шкідливої інформації, від спричинених нею емоційних травм, уражень психіки, пошкоджень нервової системи, навіть порушень у роботі головного мозку. Процес створення і застосування цих шкідливих сигналів отримав назву консцієнтальної війни. Її наслідком є ураження свідомості, порушення принципів логіки мислення, активізація негативних емоцій, скеровування діяльності на виконання цілей, бажаних для ініціаторів цього високотехнологічного нападу. Автор пише, що Україна перебуває в епіцентрі грандіозної консцієнтальної війни, яку з моменту відновлення її незалежності проводять різні політичні, економічні, військові об'єднання, зокрема Росія, США, НАТО, ЄС [109]. Наведені вище положення

значною мірою мотивують курсантів на формування політичної компетентності як спроможності протистояти певним засобам консцієнтальної війни.

Крім того, слід наголосити, що мотиваційно-цільовий етап технології суттєво впливає на подальшу її реалізацію й обумовлює ефективність діяльності курсантів.

2.2. Змістовий та процесуально-діяльнісний етапи технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки

Змістовий (когнітивний) етап технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки передбачає вирішення таких завдань:

1. Використання результатів аналізу навчальних планів і програм підготовки курсантів, проведеного на підготовчому етапі в контексті предмета нашого дослідження.

2. Формування змісту навчальних дисциплін або окремих модулів, направлених на формування наскрізної політичної компетентності курсантів ВВНЗ.

3. Структурування змісту за окремими навчальними одиницями.

4. Підготовка конкретних навчальних матеріалів.

5. Розробка факультативних курсів, що впливають на формування політичної компетентності курсантів ВВНЗ.

Вітчизняна наукова література має досить суперечливі погляди на формування змісту освіти, що пов'язано з певними складнощами щодо запровадження компетентнісної парадигми у вищій (зокрема вищій військовій) освіті. Так, Г. Ковальчук зазначає, що суперечливість полягає в тому, що зміст професійної освіти і підготовки майбутніх фахівців прямо обумовлений

соціально-економічним і політичним контекстом середовища майбутньої професійної реалізації студента/випускника. Але безпосередньо характеристики цього середовища незначною мірою втілені у змісті й організації навчального процесу. Усі знання відображають певну конфігурацію соціальних, культурних, економічних, політичних та історичних обставин, і тому завжди відтворюють ці умови [99].

М. Нестерова, розглядаючи практичні аспекти застосування когнітивних технологій в освіті, пише, що сучасна соціально-економічна та політична ситуація в Україні потребує не тільки фундаментального дослідження та теоретичного обґрунтування когнітивних структур, що відповідають за ефективні стратегії мислення та за відповідні типи поведінки, а й практичних можливостей застосування когнітивних технологій. Автор, зокрема, висвітлює досвід проведення когнітивних тренінгів для учасників бойових дій тощо [168].

О. Рубанець, аналізуючи когнітивні технології у вищій освіті, пише, що зростання значення ефективності людського виміру вищої освіти у становленні інноваційного мислення актуалізує дослідження спрямованості когнітивних технологій на розвиток людської особистості. Підвищення вимог до ефективності та продуктивності роботи вищої школи у різних сферах суспільного життя актуалізує технологізацію інтелектуальної діяльності, обробки інформації, прийняття рішень, командної роботи тощо. Автор пише, що зростання запиту до когнітивних технологій зумовлює формування утилітарно-прагматистського погляду на розуміння ефективності когнітивних технологій, обмеженою виключно її результативністю. Виправданість такого підходу зрозуміла в умовах постійних викликів, зменшення ресурсів та підвищення вимог до формування конкурентоспроможності. Водночас саме розгляд когнітивних технологій у вищій освіті виявляє їх зв'язок із науково-дослідницькими та педагогічними інноваціями, поява яких неможлива поза всебічним розвитком цілісної особистості фахівців, що задіяні в навчальних,

знанневих, комунікативних та інших процесах. Складність визначення когнітивних технологій та когнітивних технологій в освіті зокрема зумовлена відсутністю єдиного розуміння того, на що спрямована ця технологія, якими є загальні принципи, методологічні, світоглядні та ціннісні засади її застосування [232]. В іншій своїй роботі автор вказує, що виокремлення когнітивного аспекту методологічного оновлення вищої школи дає змогу подолати надмірну раціоналізацію когнітивних практик, з одного боку, та інструменталізації як самої методології, так і дії окремих методів – з іншого [231].

А. Гармаш пише, що від вирішення проблеми якості освітніх програм багато в чому залежить і якість освіти. Це обумовлено такими моментами:

- якість освітньої програми стосовно якості освіти загалом є вихідним пунктом (це потенційна якість освіти);

- якість освітньої програми, на відміну від інших складових якості освітнього процесу (мети, засобів, методів, форм, технологій навчання й виховання) має значною мірою нормативний і стабільний характер і тим самим «працює» на якість кінцевих результатів;

- освітня програма регламентує, визначає практично всі аспекти й етапи освітнього процесу (зміст навчання й виховання; засоби, методи, технології навчання й виховання, педагогічного контролю; навчально-методичне забезпечення; цілі та кінцеві результати освітнього процесу). З огляду на це в освітню програму вже на етапі її проектування закладається якість освіти певного рівня;

- якість освітніх програм і результатів їх реалізації є визначальним у механізмах акредитації освітніх установ. Їх якість є мірилом якості наданих вишем освітніх послуг. Це презентована складова якості вищої освіти [45].

Важливу роль у формуванні політичної компетентності курсанта відіграють положення креативного навчання. Зокрема, О. Діденко, розглядаючи креативність у структурі професійної готовності офіцера-прикордонника,

акцентує увагу на професійно-пізнавальному компоненті цього процесу. Він підкреслює, що для розвитку цього компоненту в курсантів необхідно:

- формувати систему знань із предметів навчання, що мають чітку професійну спрямованість;

- навчати курсантів виділяти головне (бачити суть проблеми);

- формувати такі риси мислення, як гнучкість, мобільність, оригінальність тощо;

- навчати рефлексії у реальному в реальному навчальному процесі (усвідомлювати свій емоційний або фізичний стан, власні мотиви, розуміти реакцію інших на свої дії та слова, усвідомлювати власний «Я» як професіонала, офіцера, прикордонника тощо);

- навчати управляти емоційними станами у процесі спілкування;

- розвивати здатність протидіяти стереотипним рішенням [69].

Сучасна концепція формування освітнього змісту, за А. Вітченком, має полісуб'єктний, поліфункціональний, розвивальний характер, спрямований на досягнення суспільно й особистісно значущих цілей. Він указує, що під час проектування змісту вищої освіти слід передбачати сутнісні зрушення в особистості на всіх рівнях її професійного становлення, де когнітивний компонент – це науковий базис для комплексу взаємопов'язаних компонентів (аксіологічного, етичного, естетичного, діяльнісного тощо). Автор наголошує, що існує нагальна необхідність поєднання в освітньому змісті трьох взаємопов'язаних компонентів:

1. Класичного (усталені наукові теорії, вчення, закони, принципи, підходи, способи пошукової діяльності, досвід, світоглядні позиції й цінності).

2. Модерного (сучасні інноваційні наукові здобутки, що забезпечують кардинальні зміни, технологічний прорив у різних галузях науки, культури, освіти).

3. Футуристичного (прогнозування розвитку різних галузей науки, культури, освіти, технологій; науково-дослідницька діяльність).

Комплексний підхід до проектування змісту освітньої програми реалізується шляхом відбору та структурування її змістових компонентів (навчальні дисципліни, факультативні курси, стажування, наукові роботи тощо) на основі системи компетентностей, які мають бути сформовані протягом певного періоду навчання.

А. Вітченко вважає комплексною таку освітню програму (навчальний курс), яка відзначається інтегральною, цільовою спрямованістю, має багатокомпонентну і різнорівневу змістовну структуру, синтезує різні види і форми освітньо-професійної підготовки (теоретичне навчання, практику, дослідницьку роботу, самоосвіту) відповідно до рівня і ступеня вищої освіти, профілю освітньої програми (освітньо-професійна, освітньо-наукова), очікуваних результатів навчання. А. Вітченко наводить у своїй роботі приклади за спеціальністю 011 «Освітні педагогічні науки», спеціалізацією «Педагогіка вищої військової школи» [40].

У процесі розв'язання завдань нашого дослідження було проведено вивчення діючих навчальних планів і програм підготовки бакалаврів з галузі знань «1601 Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону», кодом і напрямом підготовки «6.160101 Військове управління», спеціальність «Управління діями підрозділів Національної гвардії», випускники якої отримують кваліфікацію «Фахівець військового управління – офіцер військового управління тактичного рівня» на рівні бакалавра (на прикладі Національної академії Національної гвардії України). Фрагмент навчального плану наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Навчальний план для спеціальності «Управління діями підрозділів
Національної гвардії»**

Шифр	№ кафедри	Назва навчальної дисципліни	Усього годин	З них		Форма підсумкового контролю	
				аудиторної роботи	самостійної роботи	екзамени	заліки
1. Нормативні дисципліни							
1.1. Цикл дисциплін гуманітарної і соціально-економічної підготовки							
ГСЕ 01	16	Історія України	108	54	54	2	–
ГСЕ 04	16	Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика та естетика)	144	72	72	5	–
ГСЕ 05	14	Політологія	72	36	36		7
Цикл дисциплін професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки							
ППП 18	14	Військова педагогіка (в тому числі військове навчання та виховання)	90	46	44	–	3
ППП 20	16	Правознавство (в тому числі основи військового законодавства та міжнародне гуманітарне право)	90	46	44	–	3
2. Варіативні навчальні дисципліни							
2.1. Цикл дисциплін самостійного вибору Академії							
СВА 01	16	Конфліктологія	36	24	12	–	4
СВА 16	14	Психологія екстремальної діяльності	108	62	46	–	6
СВА 22	16	Соціологія	54	28	26	–	7
2.2. Цикл дисциплін самостійного вибору курсантів							
ВВ 02	16	Управління соціальними процесами у військових колективах	54	36	18	–	8
		Правове регулювання діяльності військової організації України					

З'ясовано, що навчальним планом передбачено дві основні дисципліни – «Політологія» і «Соціологія», у межах яких формується політична

компетентність курсантів та низка інших дисциплін гуманітарного блоку, які частково впливають на цей процес під час реалізації окремих навчальних модулів. Повний їхній перелік надано в табл. 2.1. підрозділу 2.1.

Слід також наголосити, що для ефективного здійснення навчального процесу велике значення має його алгоритм у прив'язці до предмету дослідження. Зазначений алгоритм суттєво впливає на логіку наскрізного формування політичної компетентності (табл. 2.6) і має змістовно-діяльнісний характер.

Таблиця 2.6

Змістовно-діяльнісний алгоритм формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів

№ семестру	Назва навчальної дисципліни
1	Історія України (окремий модуль)
2	Історія України (окремий модуль)
3	Філософія, Військова педагогіка, Правознавство (окремі модулі)
4	Конфліктологія (окремий модуль)
5	Психологія екстремальної діяльності (окремий модуль)
6	Психологія екстремальної діяльності (окремий модуль)
7	Політологія, Соціологія
8	Управління соціальними процесами у військових колективах.

Проведений аналіз довів часткову невідповідність діючих навчальних планів і програм щодо потреб підготовки майбутніх офіцерів для Збройних сил та Національної гвардії України на сучасному етапі. Це пов'язано не тільки зі зменшенням кількості аудиторних годин і з залученням до роботи викладачів, які не мають спеціальної підготовки і відповідного статусу, що частково

висвітлено в підрозділі 2.1. Основною була проблема змістового наповнення програм відповідних дисциплін і як результат впливу їх на кінцевий результат – формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у межах компетентнісної моделі бакалавра, що наведена в підрозділі 1.4.

У процесі роботи було також детально проаналізовано зміст навчальних планів і програм й навчально-методичних комплексів у цілому для кожної навчальної дисципліни. Наведемо вибірково ці матеріали.

Зокрема, в табл. 2.7 і 2.8 наведено навчально-тематичний план дисципліни «Політологія» до його модернізації і після внесення змін.

Таблиця 2.7

Навчально-тематичний план дисципліни

«Політологія» до внесення змін

№ з/п	Вид роботи. Тема	Л.	Пр.	СР
1	2	3	4	5
	1-змістовний модуль			
1	Лекція. Політологія як наука. Предмет і метод політології.	2		6
	Семінар. Політологія як наука. Історія виникнення і розвитку політичної думки.		2	
	2-змістовний модуль			
2	Лекція. Природа політики.	2		6
	Практична робота. Політична влада.		2	4
	Семінар. Політичні відносини – суспільство – політика. Етнонаціональна політика в Україні		2	
	3-змістовний модуль			
3	Лекція. Держава як основний суб'єкт політичної влади. Правова держава та громадянське суспільство	2		2
	Практична робота. Політичні партії та громадсько-політичні об'єднання, їх місце і роль у політичному житті України.		2	2
	Семінар. Держава, партії, режими в політичному житті суспільства.		2	

Продовж. табл. 2.7

1	2	3	4	
	4-змістовний модуль			
4	Лекція. Політика і громадянин.	2		4
	Практична робота. Політичне лідерство.		2	2
	Семінар. Людина і політика. Політичне лідерство і політична культура.		2	
	5-змістовний модуль			
5	Лекція. Світовий політичний процес.	2		2
	Практична робота. Система національної безпеки України.		2	
	Семінар. Зовнішня політика і система національної безпеки України.		2	
	Контрольна робота.		2	
	6-змістовний модуль			
6	Лекція. Політичне управління та його соціотехніка.	2		2
	Практична робота. Політичне прогнозування.		2	4
	Семінар. Політичне управління і політичне прогнозування.		2	
	Разом	12	24	36

Аналіз наведеного в табл. 2.7 навчально-тематичного плану показав його незбалансованість і необхідність модернізації. Зокрема, зміст і структура дисципліни «Політологія» базувався на підходах американської та західноєвропейської політології з урахуванням особливостей українського сьогодення. Це не сприяло повноцінному розумінню курсантами соціальної значимості цієї дисципліни. Крім того, всього для викладання дисципліни відводилося 72 годин, із них 36 години на самостійну роботу, 36 години на аудиторну роботу. Із аудиторних годин 12 годин – це лекційні заняття, 12 годин семінари та 10 годин самостійної роботи курсантів під керівництвом викладача, що виявилось неефективним, адже курсанти самостійно в аудиторії працювали з джерелами інформації та самостійно складали конспект. Роль викладача полягала в роз'ясненні незрозумілих аспектів дисципліни. Проведений аналіз показав необхідність заміни цього неефективного виду аудиторної роботи на інші види практичних занять, які б поряд із лекціями мотивували на вивчення

дисципліни, сприяли розумінню політичної системи сучасної України, розумінню їх особистої участі в політичному житті країни тощо.

Крім того, програма дисципліни базувалася на обмеженій кількості підручників, які не в повному обсязі розкривають сутність політології як науки, а також однобічно висвітлюють інформацію. Зокрема, це три базові підручники, які були видані в 2002, 2006, 2011 роках і є морально застарілими [34; 279; 192]. Допоміжна література була видана у проміжку 1996 – 2002 рр. [18; 201].

У програмі навчальної дисципліни «Політологія» мав місце певний дисбаланс, теоретична частина мала досить вагому перевагу над практичною і вимагала формального засвоєння матеріалу без індивідуального аналізу курсантом політичних подій, без розуміння сутності та цілей дисципліни, знижувало виховний ефект, мотивація на навчання, не сприяла формуванню свідомого інтересу для подальшого розширення знань про політику. Специфіка дисципліни «Політологія» потребує збільшення частки практичних занять і їх змістовної модернізації. Вони повинні бути направлені на вивчення реальних особливостей політичного життя України, їх самостійне осмислення та постійне поповнення знань з політичної тематики. На момент початку роботи над технологією вивчення навчальної дисципліни «Політологія» не передбачала практичні заняття у вигляді рольових і ділових ігор, мозкових атак і дискусій.

Одним із головних завдань політології є формування в курсантів активної громадянської позиції, виховання патріотів, які розуміють свою відповідальність за країну сьогодні та в майбутньому.

Виходячи з цього, було розроблено новий варіант навчально-тематичного плану, який представлено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Оновлений навчально-тематичний план дисципліни «Політологія»

№ з/п	Вид роботи. Тема	Л.	Пр.	СР
	1-змістовний модуль			
	Лекція. Політологія як наука. Предмет і метод політології.	2		6
	Семінар 1. Політологія як наука. Історія виникнення і розвитку політичної думки.		2	
	2-змістовний модуль			
	Лекція. Природа політики.	2		6
	Практична робота. Політична влада.		2	
	Семінар. Політичні відносини – суспільство – політика. Етнонаціональна політика в Україні.		2	
	3-змістовний модуль			
	Лекція. Держава як основний суб'єкт політичної влади. Правова держава та громадянське суспільство.	2		4
	Практична робота. Політичні партії та громадсько-політичні об'єднання, їх місце і роль у політичному житті України.		2	2
	Семінар. Держава, партії. Режими в політичному житті суспільства: відмінності та особливості.		2	
	4-змістовний модуль			
	Лекція. Політика і громадянин.	2		4
	Практична робота. Політичне лідерство.		2	
	Семінар. Формування політичної культури у населення України. Аналіз етапів політичної соціалізації особистості.		2	
	5-змістовний модуль			
	Лекція. Світовий політичний процес.	2		2
	Практична робота. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики України.		2	4
	Семінар. Зовнішня політика і система національної безпеки України.		2	
	Контрольна робота.		2	2
	6-змістовний модуль			
	Лекція. Політичні технології та менеджмент.	2		2
	Практична робота. Політичне прогнозування.		2	
	Семінар. Політичне управління і політичне прогнозування.		2	4
	Разом	12	24	36

Оновлений навчально-тематичний план дисципліни «Політологія», наведений вище, більш широко розкриває її предмет саме в контексті навчання

у ВНЗ. Акцент робиться на практичних заняттях і використанні таких інтерактивних методів навчання, як дискусія, рольова гра тощо, які сприяють формування аналітичного мислення, викликають цікавість до політичних аспектів суспільного життя.

У новому тематичному плані не передбачено такого виду заняття, як самостійна робота під керівництвом викладача, оскільки така аудиторна робота не є ефективною.

Навчальну дисципліну побудовано таким чином, щоб курсанти не тільки мали елементарне уявлення про політичні системи світу, а й розуміли своє місце та роль у політичній системі України. Головною метою «Політології» є формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів як складової їх інтегральної компетентності. Саме тому в навчальному плані зроблено акцент на практичні заняття, за допомогою яких курсанти навчаються аналізувати політичну інформацію, спираючись на отримані знання, аргументовано відстоювати свою власну точку зору, виявляти маніпулятивні технології впливу та реагувати на них. Вивчення «Політології» сприяє також формуванню в курсантів відчуття патріотизму, самосвідомості та повної відданості Батьківщині.

Аналогічна ситуація мала місце і в процесі розгляду навчальної дисципліни «Соціологія». У табл. 2.9 наведено навчально-тематичний план дисципліни «Соціологія» до внесення змін.

Проведений аналіз також довів необхідність модернізації змісту цієї навчальної дисципліни. Зокрема, програма навчальної дисципліни «Соціологія» майже повністю базувалася на положеннях соціальної філософії. Багато аудиторних годин приділялося розвитку соціології, розвитку суспільства його структурі тощо.

Таблиця 2.9

Навчально-тематичний план дисципліни «Соціологія» до внесення змін

№ з/п	Вид роботи. Тема	Л	П	СР
	1-змістовний модуль			
	Лекція. Соціологія, як наука про суспільство. Роль соціології у пізнанні суспільства і військової сфери.	2		
	Семінар. Соціологія як наука про суспільство. Роль соціології у пізнанні суспільства і військової сфери.		2	4
	Лекція. Суспільство, його структура та розвиток.	2		
	Семінар. Суспільство, його структура та розвиток.		2	4
	2-змістовний модуль			
	Лекція. Соціологія особистості. Особистість в системі соціальних зв'язків	2		
	Семінар. Соціологія особистості. Особистість в системі соціальних зв'язків.		2	4
	Лекція. Соціологія освіти та виховання	2		
	Семінар. Соціологія освіти та виховання		2	2
	Лекція. Соціологія економіки та управління	2		
	Семінар. Соціологія економіки та управління		2	2
	3-змістовний модуль			
	Лекція. Емпірична соціологія. Методика і техніка соціологічних досліджень	2		
	Практичне заняття. Організація і проведення соціологічного дослідження у військовому колективі		2	2
	Контрольна робота		4	2
	ІНДЗ			6
	Разом	12	16	26

Відбувалося дублювання матеріалу з іншими навчальними дисциплінами гуманітарного блоку. Практичній соціології було присвячено лише одну тему. Однак лише 4 години було присвячено методам вивчення суспільної думки збору та аналізу первинної інформації, що є надзвичайно актуальним для майбутнього офіцера в його професійній діяльності. У програмі навчальної дисципліни замало було представлено відповідних фундаментальних теорій, що також не сприяло дорученню курсантів до емпіричних досліджень, для прийняття обґрунтованих рішень.

У процесі вивчення дисципліни недостатньо розкривалася методика проведення соціологічних досліджень, обробка їх результатів за допомогою комп'ютера і відповідна інтерпретація. Крім того, положення загальної соціології не були адаптовані до військового буття тощо. Недостатньо також було висвітлено такі окремі напрями соціології, як наприклад, соціологія девіантної поведінки, соціологія освіти, соціологія сім'ї тощо. Обмеженим також було використання таких інтерактивних методів навчання, як дискусія, рольові ігри, круглі столи, що знижувало якість отриманого навчального результату. Вищезазначене спричинило створення нового варіанту навчально-тематичного плану дисципліни «Соціологія», який представлено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Оновлений навчально-тематичний план дисципліни «Соціологія»

№ з/п	Вид роботи. Тема	Л	П	СР
	1 – змістовний модуль			
1	Лекція. Соціологія, як наука про суспільство. Роль соціології у пізнанні суспільства і військової сфери.	2		
	Семінар. Соціологія, як наука про суспільство. Роль соціології у пізнанні суспільства і військової сфери.		2	2
	Лекція. Суспільство, його структура та розвиток.	2		
	Семінар. Суспільство, його структура та розвиток.		2	2
	2 – змістовний модуль			
2	Лекція. Соціологія особистості. Особистість в системі соціальних зв'язків.	2		
	Практична робота. Роль ЗМІ в суспільстві, методи впливу на суспільну думку.		2	4
	Лекція. Соціологія освіти та виховання.	2		
	Семінар. Соціологія освіти та виховання.		2	2
	Лекція. Сім'я як соціальний інститут. Роль сім'ї у формуванні позитивного іміджу військовослужбовця.	2		

Продовж. табл. 2.10

1	2	3	4	5
	Практична робота. Сім'ї військовослужбовців: особливості та відмінності від традиційної сім'ї.		2	2
	<i>3 – змістовний модуль.</i>			
3	Лекція. Емпірична соціологія. Методи і техніка соціологічних досліджень.	2		
	Практична робота. Організація і проведення соціологічного дослідження у військовому колективі.		4	6
	Контрольна робота.		2	2
	ІНДЗ			6
	Разом	12	16	26

Наведений у роботі новий варіант навчальної програми дає змогу зрозуміти соціологію в більш широкому форматі, як інструмент професійної діяльності майбутнього офіцера.

Соціологія направлена на вивчення не тільки спеціальних соціологічних теорій, які вивчають суб'єктів спільного життя, а й охоплює спеціальні теорії, що вивчають життєдіяльність суб'єктів в окремих сферах. Вивчення спеціальних теорій життєдіяльності соціальних суб'єктів має велике значення для майбутніх офіцерів, адже теорії більш детально розглядають політику, армію, релігію, освіту в соціологічному аспекті.

У ВВНЗ «Соціологія» повинна вивчатися як прикладна дисципліна з широким предметним полем, а не як похідна соціальної філософії. Значущість цієї дисципліни досить висока, тому в модернізованому варіанті навчальної програми акцент зроблено на навчанні методам збору первинної інформації, знання яких є обов'язковим для військових командирів. Соціологія розвиває аналітичне мислення, спираючись на отримані знання, дозволяє детальніше аналізувати соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві, а також розуміти, чому вони відбуваються. У новій, запропонованій програмі з курсу

«Соціологія» посилено також виховні аспекти. Результати вивчення цієї дисципліни сприяють не тільки формуванню політичної компетентності, а й групи інших компетентностей: управлінських, морально-етичних тощо.

Слід підкреслити, що ми погоджуємося з І. Романовою в тому, що навчання буде результативним за умови формування інтелектуально-стимулюючого змісту [230]. Зазначене положення було взято до уваги під час введення або модернізації окремих тем і їх елементів. Це є очевидним особливо при розгляді таких тем, як «Політичні технології та менеджмент», «Формування політичної культури у населення України. Аналіз етапів політичної соціалізації особистості», «Роль ЗМІ в суспільстві, методи впливу на суспільну думку», «Сім'ї військовослужбовців: особливості та відмінності від традиційної сім'ї». Нижче наведено зміст наскрізних модулів, які були введені в склад навчальних дисциплін гуманітарного спрямування для наскрізного формування політичної компетентності (табл. 2.11 – 2.18).

1. Наскрізний модуль у межах дисципліни «Історія України»

Таблиця 2.11

Модуль «Проголошення незалежності України і розбудова суверенної держави»

Назва модулю	Зміст модулю
Проголошення незалежності України і розбудова суверенної держави	Україна на шляху незалежності. Державне будівництво, створення правових підвалин незалежності України. Соціально-економічний розвиток країни. Зовнішня політика України. Військова організація України як складова системи національної безпеки. Суспільно-політичне та духовне життя українського народу в період 1991 – 2013 рр.

За результатами вивчення цього модулю курсанти повинні усвідомити складний шлях, що пройшла Україна в своєму становленні як незалежна держава, зрозуміти сутність політичних процесів в історичному вимірі.

Історичні приклади повинні сприяти формуванню патріотизму, висвітлювати зв'язок подій в Україні із глобальними політичними тенденціями.

2. Наскрізний модуль у межах дисципліни «Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика та естетика)».

Таблиця 2.12

Модуль «Філософські проблеми війни, миру та армії»

Назва модулю	Зміст модулю
Філософські проблеми війни, миру та армії	Філософські проблеми війни, миру та армії. Війна як соціально-політичне явище. Виникнення і сутність армії. Мир як основа існування людської цивілізації. Виникнення, сутність і характер війн. Основні вияви кризи людської цивілізації та проблема миру в сучасних умовах.

Вивчення матеріалів цього модулю сприяє розкриттю питання війни та миру з філософської точки зору і ролі армії в цих процесах. Зміст модулю дає змогу осмислити значення поняття миру та його глобального змісту в контексті становлення людської цивілізації, зробити висновки щодо значення та місця армії в суспільстві, зокрема в її впливі на політичні процеси.

3. Наскрізний модуль у межах дисципліни «Військова педагогіка та психологія».

Таблиця 2.13

Модуль «Теоретико-методологічні основи військового виховання»

Назва модулю	Зміст модулю
Теоретико-методологічні основи військового виховання	Суть і зміст принципів військового виховання. Суть і зміст напрямків військового виховання. Характеристика основних груп методів виховання та педагогічні умови їх активізації. Педагогічна характеристика соціального середовища. Самовиховання військовослужбовців як педагогічна проблема.

Зазначений модуль дозволяє посилити виховний вплив на курсанта за рахунок осмислення ним певної політичної інформації як складової інформаційних впливів на особистість, що в майбутньому може бути використано ним у своїй професійній діяльності.

4. Наскрізний модуль у межах дисципліни «Правознавство (в тому числі основи військового законодавства та міжнародне гуманітарне право)».

Таблиця 2.14

Модуль «Правові основи оборони держави та засади реформування і розвитку Національної гвардії України»

Назва модулю	Зміст модулю
Правові основи оборони держави та засади реформування і розвитку Національної гвардії України	Принципи воєнної політики Української держави. Система забезпечення національної безпеки України, основні її функції та головні завдання. Правові основи введення надзвичайного та воєнного стану. Національна гвардія України на сторожі правопорядку історія та перспективи розвитку. Законодавчо-правові засади військового будівництва в Україні. Основні повноваження органів державної влади у сфері національної безпеки та оборони. Воєнна доктрина про підготовку та збройний захист національних інтересів України. Основні завдання, функції місце та роль Національної гвардії України у забезпеченні національної безпеки держави.

У процесі вивчення цього модулю курсанти знайомляться з правовим підґрунтям політичної діяльності як в Україні, так і в розвинених країнах світу. Крім того, робиться акцент на правових аспектах політичної діяльності військовослужбовців, їх правах і обов'язках.

5. Наскрізний модуль у межах дисципліни «Конфліктологія».

Таблиця 2.15

Модуль «Управління конфліктами»

Назва модулю	Зміст модулю
Управління конфліктами	Політичні конфлікти. Загальні характеристики політичних конфліктів. Шляхи попередження політичних конфліктів.

Цей модуль дозволяє навчити курсантів управляти різними видами конфліктів, особлива увага звертається на політичні конфлікти та шляхи їх

розв'язання. Важливим є розуміння майбутнім офіцером їх прав та обов'язків під час політичних конфліктів у державі.

6. Наскрізний модуль у межах дисципліни «Психологія екстремальної діяльності»

Таблиця 2.16

Модуль «Загальні основи екстремальної психології»

Назва модулю	Зміст модулю
Загальні основи екстремальної психології	Програма і методика вивчення психологічних особливостей військовослужбовців Національної гвардії України. Психологічні особливості екстремальних ситуацій в службово-бойовій діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. Екстремальні ситуації в службово-бойовій діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. Сучасні вимоги до професійної підготовленості й особистості військовослужбовців Національної гвардії України. Формування психофізіологічних навиків і умінь, необхідних для військовослужбовців при виконанні завдань за призначенням. Формування професійної спостережливості і пам'яті. Формування професійного слуху і гострого зору.

Під час вивчення модулю курсанти ознайомлюються з можливими екстремальними ситуаціями, які можуть виникати в країні за наслідками певних політичних подій, з особливостями психіки військовослужбовців і методами впливу на підлеглих, для того щоб в екстремальній ситуації на високому професійному рівні виконувати службово-бойову діяльність.

7. Наскрізний у межах дисципліни «Управління соціальними процесами у військових колективах» (табл. 2.17).

Зазначений модуль дозволяє зрозуміти курсантам вплив політичної складової на прийняття управлінських рішень і адекватно реагувати на виклики сучасності. Майбутні офіцери вчаться прогнозувати певні соціальні явища та процеси як результат певної політичної ситуації.

Таблиця 2.17

Модуль «Управління військовим колективом»

Назва модулю	Зміст модулю
Управління військовим колективом	<p>Військовий колектив та соціальне управління ним Структурні характеристики військового колективу та управлінські завдання. Основні фактори впливу на виконання індивідом групової ролі у військовому колективі. Основні методи формування продуктивного соціального середовища.</p> <p>Демографічні, соціальні, психологічні та інші особливості підлеглих та завдання формування сприятливого соціального середовища. Груповий рівень управління поведінкою підлеглих: статусно-рольовий розподіл та соціогрупова динаміка. Статусно-рольовий розподіл як фактор управління військовим колективом. Соціальні статуси та ролі у військовому колективі, їх управлінський сенс. Фактори впливу на виконання військовослужбовцем групової ролі у військовому колективі.</p> <p>Соціогрупова динаміка: основні фази розвитку військового колективу, їх характерні ознаки та управлінські завдання. Згуртування військового колективу: соціальні фактори, основні стадії та стратегії.</p>
Управлінський цикл та його складові	<p>Управлінський цикл та його складові. Інформаційне забезпечення соціального управління у військових колективах. Прогнозування соціальних явищ та процесів. Соціально-управлінське рішення: зміст та методика вироблення. Облік та контроль: їх значення у військово-соціальному управлінні.</p>

Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів відбувалося також під час проведення факультативних занять. Зокрема, майбутнім офіцерам у 2016-2017 навчальному році було запропоновано факультатив «Світовий політичний процес», який передбачав засвоєння низки тем, пов'язаних з історією політичної науки з найдавніших часів до сьогодення. Особливий акцент було зроблено на теорії еліт. Значна увага приділялась з'ясуванню ролі влади в сучасному світі, політичній соціалізації людини. Окремий наголос було зроблено на політичних партіях і громадських об'єднаннях, їх ролі в житті суспільства, формах і засобах політичної діяльності, політичних технологіях тощо. Метою запровадження факультативу було створення додаткового впливу під час формування політичної компетентності майбутнього офіцера і становлення його як свідомого громадянина України. Навчальний план факультативу «Світовий політичний процес» наведено в табл. 2.18

Таблиця 2.18

Навчально-тематичний план факультативу «Світовий політичний процес»

№ з/п	Вид роботи. Тема	Л	П	СР
1	2	3	4	5
1	Геополітика в контексті військово-професійної діяльності	2		2
	Практична робота №1. Сформувані основні елементи політична культура офіцера НГУ, проблеми та завдання на сучасному етапі		2	
2	Методологічне значення сучасних геополітичних концепцій для військової справи	2		2
	Практична робота №2. Формування воєнної стратегії сучасної країни на тлі геополітичних змін у світі		2	
3	Геополітика континентальної держави та локальні конфлікти сучасності	2		
	Практична робота №3. Роль НГУ у формуванні військової могутності держави		2	
4	Світова роль американської геополітичної стратегії. Оборонний блок НАТО	2		2
	Практична робота №4. Значення передового досвіду НАТО в процесі реформування силових структур України		4	
5	Геополітичні спрямування США та воєнні конфлікти кін. ХХ – поч. ХХІ ст.	2		2
	Практична робота №5. Міжнародна політика США та військові операції		2	
6	Геополітична стратегія Західної, Східної Європи та країн Прибалтики	2		2
	Практична робота №6. Скласти порівняльну таблицю особливостей зовнішньої політики Прибалтики та країн Західної та Східної Європи		2	
7	Геополітичні виміри Європейського Союзу. Україна у векторі зовнішньої політики ЄС	2		2
	Практична робота №7. Есе на тему: «Роль НГУ в процесі євроінтеграції України»		2	
8	Особливості етнонаціональних і національних конфліктів у Європі. Причини виникнення та шляхи подолання	2		2
	Практична робота №8. Скласти порівняльну таблицю етнонаціональних конфліктів на прикладі держав Молдова та Іспанія. Дати характеристику особливостей цих конфліктів у кожній державі		4	
9	Геополітична стратегія Туреччини, Ірану та інших мусульманських країн. Геостратегія Африки та Латинської Америки	2		2
	Практична робота №9. Дати характеристику особливостям геополітичної стратегії мусульманських країн, а також особливостям етнічних конфліктів у цих країнах		4	
10	Геополітична стратегія Японії та Китаю.	2		2
	Практична робота №10. Зробити порівняльний аналіз перспективної зовнішньої політики Китаю та Японії		2	
11	Україна та її силові структури в системі геополітичних координат	2		2

Продовж. табл. 2.18

1	2	3	4	5
	Практична робота №11. Особливості територіального розташування України. Схід та Захід у виборі пріоритету в зовнішній політиці України		2	
12	Основні парадигми національної безпеки України. НГУ та забезпечення національної безпеки	2		2
	Практична робота № 12. Функції Національної гвардії в забезпеченні національної безпеки України		2	
13	Нова національна ідея та патріотичне виховання населення як головний об'єднуючий фактор	2		2
	Практична робота №13. Запропонувати та проаналізувати нові патріотичні символи України		2	
14	Політична концепція та сучасні геополітичні вподобання (прагнення) України	2		2
	Практична робота №14. З'ясувати роль НГУ в реалізації політичної концепції України		2	
15	Політична компетентність громадян як основа демократичної країни	2		2
	Практична робота №15. З'ясувати значимість та особливості формування політичної компетентності у офіцерів НГУ		2	

Важливою складовою роботи з курсантами НАНГУ була підготовка ними індивідуальних науково-дослідних завдань щодо узгодження з відповідними викладачами, які мали навчально-дослідницький та проектно-конструкторський характер і мали за мету вивчення частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи. Результати виконання ІНДЗ оцінювалися напередодні відповідного заліку.

Результати виконання цих завдань обговорювалися також на засідання гуртка ВНТКС на третьому і четвертому році навчання. Зокрема, було заслухано доповіді на тему «Роль і функції політичної культури в сучасному суспільстві»; «Маніпулятивні технології особливості впливу на військовослужбовців»; «Специфіка політичної соціалізації суспільства». У процесі роботи курсантам було запропоновано чітко структурувати методи дослідження за запропонованою тематикою, його мету і завдання, навести

статистичний матеріал, який повинен підкріплювати висновки цього дослідження тощо. Роботи виконувалися за стандартною структурою (вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури).

А. Лобанова та інші дослідники пишуть, що професійна компетентність передбачає володіння компетенціями (повноваженнями, галузями, в яких певний спеціаліст має навички пізнання і досвід) і знаннями. Компетентний спеціаліст – людина, що має знання, є активною в певній сфері діяльності (когнітивний агент). При цьому сформована компетентність має якості когнітивних схем [135]. Слід наголосити, що при розробці змістового етапу технології ми виходили з положень системного, андрологічного, аксіологічного та інших підходів, що забезпечують методологічне підґрунтя результативного навчання у вищій військовій школі.

Під час роботи над цим розділом було взято до уваги напрацювання С. Петrenchенко щодо використання сучасних освітніх методик у підготовці майбутніх правників у Національній академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького [188]. Це пов'язано з тим, що деякі аспекти формування правничої компетентності і політичної компетентності є тісно пов'язаними.

Процесуально-діяльнісний етап технології передбачав вирішення таких завдань:

1. Розроблення алгоритму реалізації заявленої технології.
2. Організація процесу формування політичної компетентності згідно з поставленими цілями.
3. Підбір ефективних форм і методів досягнення поставлених цілей.
4. Створення підходів для забезпечення індивідуалізації навчання курсантів.
5. Обґрунтування процедурної складової наскрізного підходу при формуванні політичної компетентності.

Реалізація цього етапу передбачає використання як традиційних, так і інноваційних форм навчання. Зокрема, форми навчальних занять відображено у ст. 50 Закону України «Про вищу освіту». До них відносять:

- 1) навчальні заняття;
- 2) самостійна робота;
- 3) практична підготовка;
- 4) контрольні заходи.

У цій же статті Закону України «Про вищу освіту» висвітлено основні види навчальних занять у закладах вищої освіти: лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття і консультації.

Слід також підкреслити, що сьогодні законодавчо обумовлені права ВНЗ, в тому числі і ВВНЗ встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять [204].

Наприклад, І. Шумілова рекомендує під час формування певних гуманітарних компетентностей (зокрема загальнокультурної) застосовувати такі форми організації навчання:

- проблемно-розвивальні лекції: проблемна, лекція-консультація, бінарна, розповідь;
- студентські науково-практичні конференції;
- конкурси студентських робіт; сюжетно-рольові ігри; диспути; дискусії; робота в малих групах тощо [281, с. 426–427].

Аксіомою сьогодення є те, що навчальний процес у сучасних ВВНЗ повинен носити інноваційний характер. На думку В. Ковальчук та інших дослідників, пасивне навчання гарантує наявність найменших результатів, що науково доведено в багатьох наукових джерелах, тому акцент потрібно зробити на інноваційних, інтерактивних формах навчання. Вони визначають інтерактивну модель навчання як спеціалізовану форму організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови

навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [99]. Серед інтерактивних форм навчання найбільша увага приділяється груповим (фронтальним), колективним (кооперативним) і індивідуальним формам навчання.

Інноваційні підходи до навчання відіграють важливу роль у підготовці майбутніх офіцерів. А. Гулевська-Черниш пише, що інновація – буквально означає нововведення, оновлення, новизну, зміну; у контексті соціально-педагогічної теорії інновацій характеризується як нововведення в соціально-педагогічну діяльність (мета, зміст, принципи, структура, форми, засоби, технології), основою яких є нова соціально-педагогічна ідея, шляхами реалізації – експериментальна діяльність, носіями – творчі фахівці соціально-педагогічної сфери. Політичні інновації розглядаються як створення нових підходів і технологій на основі переосмислення попереднього досвіду й запровадження новітніх досягнень і їх комплексне використання у сфері політики [77, с. 490].

Г. Цветкова, вказує, що інноваційний педагогічний процес у ВНЗ сприяє усвідомленню викладачем своєї професійної сутності, ефективному самовдосконаленню, самореалізації, коли педагог вищої школи перетворюється на творця своїх життєвих і професійних обставин, самовизначається в професійній діяльності. У цьому ракурсі на перший план виходить набуття досвіду інноваційної педагогічної діяльності через інтерактивне навчання, залучення до роботи в міжкафедральних семінарах, проблемних круглих столах, дискусіях, ділових іграх [271].

У представленому дисертаційному дослідженні використано підходи до класифікації форм і методів навчання, запропоновані В. Нікіфоровим [170 с. 421]. Зокрема на основі цієї класифікації в табл. 2.19 представлено приклади специфічних видів навчальних занять, що використовувалися при формуванні політичної компетентності курсантів ВВНЗ.

Таблиця 2.19

Приклади специфічних видів навчальних занять, що використовувалися при формуванні політичної компетентності курсантів ВВНЗ

Вид навчального заняття	Орієнтовна тематика
Лекції	
Оглядова лекція	Проблеми історії та теорії політичної науки.
Проблемна лекція	Політичні технології та менеджмент.
Семінари	
Семінар-конференція	Формування політичної культури у населення України. Аналіз етапів політичної соціалізації особистості.
Семінар-бесіда	Держава, партії. Режими в політичному житті суспільства: відмінності та особливості.
Практичні заняття	
Вирішення проблемних ситуацій	Роль ЗМІ в суспільстві, методи впливу на суспільну думку.
Реферування	Пріоритетні напрямки зовнішньої політики України

Лекція залишається провідною формою навчання у вищій школі. Зокрема, Ф. Гарєєва пише, що процес навчання у вищій школі реалізують у межах різнобічної цілісної системи організаційних форм і методів навчання. Кожна форма спрямована на вирішення специфічного завдання, але сукупність форм і методів навчання створює єдиний дидактичний комплекс, функціонування якого підпорядковано об'єктивним психолого-педагогічним закономірностям навчального процесу.

Знайти альтернативу лекції вкрай важко, адже вона виконує низку важливих функцій, серед яких: інформаційна, методологічна, виховна, розвивальна, орієнтувальна, організаційна, діагностична, стимулювальна, систематизувальна тощо. Автор пише, що досвід показує, що відмова від лекцій знижує науковий рівень підготовки студентів, порушує системність і рівномірність роботи протягом семестру [44].

У процесі роботи над технологією активно використовувалися інтерактивні методи навчання, деякі з них наведено в таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

Інтерактивні методи навчання, що використовувалися при формуванні політичної компетентності курсантів ВВНЗ

Методи	Приклади тематики окремих елементів практичних занять, де застосовуються інтерактивні методи навчання
Аналіз політичних ситуацій	1. Етноціональний конфлікт у Молдові (бажання незалежності Предністорв'я) у 1989 р-1992 році, як наслідок низької політичної культури населення. 2. Етноціональний конфлікт у Іспанії (бажання незалежності Каталонії) у як приклад сформованості політичної культури у населення.
Проектування політичних ситуацій	1. Наслідки для політичного та соціального життя ЄС напливу біженців у 2016 – 2018 рр. та політика міграції. 2. Нова трансформація політичної карти Європи в 2018 – 2023 рр.
Дискусія	1. Особливості формування політичної культури в населення України. 2. Реформування Вищої військової освіти на основі компетентнісного підходу як нова вимога часу.
Круглий стіл	1. Проблеми інтеграції України в ЄС. 2. Формування національної свідомості та системи соціального контролю в населення України як основа демократичного суспільства
Ділові ігри	1. Будівництво будинку для уряду. 2. Маніпулятивні технології у повсякденному житті українця.

Г. Дегтярєва визначає методи навчання як спосіб організації діяльності з навчальним матеріалом тих, хто навчається, який складається із прийомів або окремих дій, спрямованих на розв'язування педагогічних завдань. Їх вважають одним із важливих компонентів навчання, спрямованих на досягнення поставлених дидактичних, виховних і розвивальних цілей. Вони виступають засобом руху навчального матеріалу [63, с. 254–255].

У процесі підготовки дисертаційного дослідження активно використовувалися напрацювання О. Коваленко, Л. Штефан, С. Лисенко та інших дослідників щодо використання інноваційних технологій навчання в діяльності інженерів-педагогів [91], розробки Т. Агапової, В. Євдокимова, В. Луценко та ін. щодо організації самостійної роботи студентів [78]. Роль

комп'ютерно орієнтованих методів навчання ґрунтовно розглянуто Н. Кононец [106].

Заслугує на увагу робота О. Капінус, в якій проведено аналіз, які саме інтерактивні технології є найбільш перспективними у процесі формування високого рівня соціальної відповідальності майбутніх офіцерів [95]. С. Дяков, розглядаючи професійну підготовку майбутніх офіцерів інженерних військ, наголошує на важливості опанування методами проектування й моделювання окремих видів професійної діяльності [73]. Наведемо також точку зору К. Панасюк, яка пише, що викладачі всіх гуманітарних дисциплін, а особливо риторики, педагогіки, психології, соціології, історії, політології, повинні мати у своєму арсеналі педагогічного впливу на вихованців зразки творів художньої літератури, їх екранізації [180].

Сутність інтерактивних методів навчання, наведених у таблиці 2.21, деталізовано нижче. Так, використання методу аналізу ситуацій передбачає аналіз політичних ситуацій. Як зазначають Б. Краснов та інші дослідники, політична ситуація охоплює особливо значущі явища, процеси, події політичного життя країни, регіону, світу за певний проміжок часу. Політична ситуація в будь-якому пункті свого руху має протиріччя і відповідно є проблемною. Політичні події, що рухають ситуацію, мають на увазі, як правило, вибір одного з варіантів сценарію поведінки, способів вирішення проблем. Цей вибір може бути здійснений як на однозначній, так і на компромісній основі. Політичною ситуацією є будь-який новий стан політичної системи порівняно з попереднім, водночас це етап в її подальшому русі [112]. Слід наголосити, що аналіз політичної ситуації вчить курсантів системному баченню політичних проблем суспільства. Крім того, він створює передумови застосування наступного інтерактивного методу навчання, пов'язаного з проектуванням політичних ситуацій.

Проектування політичних ситуацій відбувалося шляхом застосування методу проектів, який передбачає самостійну (індивідуальну або групову) дослідно-пошукову діяльність студентів (курсантів). Значною мірою ми виходили при розробці цього сегменту з положень, висвітлених у фундаментальному дослідженні С. Бушуєва та ін. Так, наприклад, були використані такі методи структуризації проекту й управління ним:

- дерево цілей;
- дерево рішень;
- дерево робіт;
- організаційна структура;
- структура робіт проекту;
- матриця відповідальності;
- мережеві моделі;
- структура ресурсів, що використовуються;
- структура витрат [113, с. 97–98].

Результатом розробки проекту було створення певного портфолію, що було передбачено певною навчальною темою.

У процесі роботи активно використовувалася така форма навчального процесу, як дискусія, під час якої відбувався активний вербальний обмін думками на задану тематику. Ця форма роботи дала можливість суттєво пожвавити курсантську аудиторію, сформувані вміння висловлювати свою точку зору, аргументувати її з використанням набутих знань. Ця форма роботи в майбутньому позитивно вплине на спроможність молодого офіцера побудувати свій діалог із підлеглими не тільки шляхом наказу, який не обговорюється, а й шляхом мотивованого переконання.

Круглі столи є різновидом проведення діалогів-дискусій за участю різних категорій учасників навчального процесу: як курсантів, так і викладачів, запрошених зовнішніх фахівців та ін. За круглим столом усі мають однаково

рівні права незалежно від статусу, що суттєво впливає на підвищення самооцінки курсантів. Важливою складовою цього процесу є правильний і завчасний вибір проблемного питання для круглого столу, що передбачає попередню підготовку. Доцільно використовувати його як підсумкове практичне заняття.

Використання ділових ігор ґрунтовно висвітлено в роботі О. Коваленко та інших дослідників. Матеріали були використанні в процесі розробки відповідних ділових ігор для курсантів ВВНЗ щодо формування політичної компетентності. Авторами розглянуто основні характеристики ігрових технологій у професійній підготовці, зокрема змагальні та технологічні ігри, організаційно-діяльнісні ігри, навчальні ділові ігри, рольові ігри тощо [92, с. 6–26]. До уваги також було взято оригінальні методичні розробки В. Нікіфорова за цією тематикою [170, с. 405–415]. У процесі реалізації технології було розроблено низку ділових ігор, які частково наведено в табл. 2.21. Відповідні приклади також наведено в Додатку 3.

У процесі реалізації технології навчальний процес був побудований таким чином, що курсанти знаходилися в постійній активній взаємодії один з одним (навчання в співпраці, групові форми навчання тощо). Акцент робився на те, що викладачі і курсанти є рівнозначними суб'єктами навчання, що під час навчального процесу і рефлексії за його результатами вони весь час з'ясовують і відстежують стан сформованості складових політичної компетентності як результат застосування певних форм навчання.

Інтерактивне середовище створюється шляхом моделювання певних службових ситуацій і їх вирішення через використання доцільних форм навчання. Це суттєво впливає на вироблення особистих цінностей курсантів, створення ситуації співробітництва, посилення ролі викладача як неформального лідера курсантського колективу. Інтерактивний навчальний процес сприяє свободі спілкування, розвиває критичне мислення, вчить

приймати виважені управлінські рішення, що є надзвичайно актуальним у військовій сфері. Формування політичної компетентності передбачає автоматичний аналіз політичної інформації і варіантів її подальшого використання.

Важливу роль у формуванні політичної компетентності відіграють індивідуальні форми навчальної діяльності. Основні ознаки такої діяльності, висвітлені І. Романовою, такі: 1) учень (курсант) виконує завдання тільки самостійно; 2) завдання мають диференційований характер залежно від індивідуального рівня розвитку компонентів культури інтелектуальної діяльності дитини(курсанта); 3) цій формі не властиве пряме спілкування учнів (курсантів) між собою, а контакти з учителем (викладачем) мають обмежений і нетривалий характер; 4) кожен учень (курсант) працює у властивому йому темпі [229, с. 216]. У процесі роботи використовувалися підходи, розроблені І. Романовою, щодо створення дидактичних комплексів [229, с. 217].

Підсумовуючи дії на змістовому етапі технології, слід навести точку зору О. Діденко, який наголошує, що застосування інтерактивного навчання дозволяє поєднати діяльність кожного курсанта (виникає система взаємодій: викладач – курсант, викладач – навчальна група, курсант – навчальна група, курсант – курсант, група – група), пов'язати його навчальну діяльність і міжособистісне пізнавальне спілкування, використовувати технології проблемного навчання – проводити сократівські бесіди, під час яких курсанти мають не одразу ж дати відповіді, а міркувати, задавати все нові й нові запитання тощо [69].

Одним із важливих елементів процесуально-діяльнісного етапу є також створення механізму постійної рефлексії викладачів і курсантів щодо утруднень у процесі формування політичної компетентності.

У процесі реалізації технології пропонується проводити постійне моделювання педагогічних ситуацій, що стимулюватимуть курсантів на постійний контакт із викладачем для досягнення оптимальних результатів

навчання. Таким чином відбувається активне формування політичної компетентності.

У процесі розробки представленої технології ми використовували положення алгоритмізованого підходу до управлінських процесів (у тому числі й управління навчальним процесом), висвітлені в роботах В. Луначека та інших авторів – представників школи адаптивного управління освітніми системами [3]. Зокрема, нами було сформовано алгоритм реалізації технології формування політичної компетентності курсантів ВВНЗ. Фрагмент цього алгоритму наведено в табл. 2.21.

Таблиця 2.21

Алгоритм реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ

№ з/п	Зміст діяльності	Терміни
1	2	3
1. Підготовчий етап		
	Ознайомлення курсантів 1 курсу з графіком навчального процесу при отриманні освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр в НАНГУ	вересень 2014 р.
	Ознайомлення курсантів 1 курсу з основними положеннями компетентнісної моделі випускника НАНГУ за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».	вересень 2014 р.
	Ознайомлення викладачів із завданнями підготовчого етапу технології	вересень 2014 р.
	Пояснення курсантам місця політичної компетентності в компетентнісній моделі бакалавра	жовтень 2014 р. (у межах гуртка ВНТК) першого року навчання
	Ознайомлення з можливостями зовнішніх інформаційних ресурсів і бібліотеки НАНГУ щодо забезпечення навчального процесу за напрямом, що розглядається	вересень 2014 р.
	Проведення пілотажного дослідження	жовтень 2014 р. (1-й рік навчання)
	Представлення курсантам викладачів і коментування напрямів співпраці з кожним із них в контексті формування політичної компетентності	жовтень 2014 р. (перший рік навчання)
	Ознайомлення курсантів із завданнями підготовчого етапу технології	жовтень 2014 р. (перший рік навчання)
	Вхідне діагностування курсантів	вересень 2014 р.

Продовж. табл. 2.21

1	2	3
	2. Мотиваційно-цільовий етап	
	Ознайомлення курсантів із завданнями мотиваційно-цільового етапу технології	жовтень 2015 р. (другий рік навчання)
	Ознайомлення викладачів із завданнями мотиваційно-цільового етапу технології	вересень 2015 р.
	Виділення курсантами у співпраці з викладачами факторів мотиваторів щодо формування політичної компетентності	жовтень 2014 р. (у межах гуртка ВНТК) першого року навчання
	Побудова курсантами дерева цілей щодо формування політичної компетентності	жовтень 2014 р. (у межах гуртка ВНТК) першого року навчання
	Мотивування курсантів щодо формування політичної компетентності у процесі вивчення спеціальних дисциплін і окремих навчальних модулів	2014 – 2018 рр.
	Мотивування викладачів у межах кожної навчальної дисципліни щодо ефективності викладання спеціально створених навчальних модулів	напередодні викладання дисципліни
	3. Змістовий етап	
	Ознайомлення курсантів і викладачів із завданнями змістовного етапу технології	листопад 2014 р. і напередодні вивчення відповідних навчальних дисциплін
	Аналіз навчальних планів і програм	2012 – 2014 р.
	Формування оновленого змісту наскрізних модулів, що впливають на формування політичної компетентності	за графіком, напередодні кожного семестру, коли викладається відповідна навчальна дисципліна
	Формування оновленого змісту дисциплін «Політологія», «Соціологія»	напередодні 2016–2017 навчального року
	Підготовка методичного забезпечення	за графіком, напередодні кожного семестру, коли викладається відповідна навчальна дисципліна
	4. Процесуально-діяльнісний етап	
	Ознайомлення курсантів і викладачів із завданнями процесуально-діяльнісного етапу технології	щорічно, вересень-жовтень
	Підбір доцільних форм і методів викладання в залежності від специфіки окремого навчального модулю чи навчальної дисципліни	напередодні кожного семестру, коли викладається відповідна навчальна дисципліна
	Проведення науково-методичних і комунікативних заходів направлених на формування політичної компетентності	за графіком
	Організаційне забезпечення навчального процесу згідно до поставлених цілей	2014 – 2018 рр.

Продовж. табл. 2.21

1	2	3
	Організаційне забезпечення реалізації індивідуальних траєкторій розвитку кожного курсанта	2014 – 2018 рр.
	5. Контрольно-оцінний етап	
	Ознайомлення курсантів і викладачів із завданнями контрольно-оцінного етапу технології	вересень 2014 р. – квітень 2018 р.
	Ознайомлення курсантів із критеріями оцінювання сформованості політичної компетентності.	вересень 2014 р. – квітень 2018 р.
	Підбір й створення інструментарію для проведення відповідних вимірювань	2014 р.
	Поточний контроль сформованості політичної компетентності	2014 – 2018 рр.
	Корекція отриманих результатів.	постійно
	Підсумковий контроль сформованості політичної компетентності	квітень 2018 р.

Наведений у табл. 2.21 алгоритм дозволяє як курсантам, так і викладачам системно відстежувати процедуру запровадження технології і бути її активними учасниками.

2.3. Контрольно-оцінний етап технології формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів в умовах вищих військових навчальних закладів на основі факторно-критеріальної моделі

Пошук ефективного механізму оцінки результатів навчання, за С. Курбатовим, є одним із ключових напрямів сучасних досліджень у галузі оцінки якості вищої освіти. Фундаментальні дослідження даної проблеми в останні роки підтримуються такими провідними міжнародними інституціями, як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO) тощо. Оцінка результатів навчання відіграє провідну роль у розробці національних рамок кваліфікацій, яка передбачена в контексті Болонського процесу, та в

модернізації існуючих систем оцінки та забезпечення якості вищої освіти з метою приведення їх відповідно до вимог сьогодення [116].

Контрольно-оцінний етап технології формування політичної компетентності у курсантів ВВНЗ в процесі професійної підготовки передбачав вирішення таких завдань:

1. Проведення поточного і підсумкового оцінювання результатів запровадження технології з використанням стандартних та авторських принципів і процедур.

2. Підбір і створення інструментарію для проведення відповідних вимірювань. У тому числі кваліметричних інструментів щодо оцінювання рівня сформованості політичної компетентності у курсантів ВВНЗ.

3. Розгляд контрольно-оцінюваний етапу технології формування політичної компетентності курсанта ВВНЗ як складової моніторингу навчального процесу у межах відповідної компетентнісної моделі.

4. Корекція результатів запровадження технології.

5. Обґрунтування підходів щодо інтерпретації результатів вимірювання рівня сформованості політичної компетентності курсантів.

Як уже наголошувалося вище, реалізація цього етапу передбачає перш за все здійснення низки діагностичних процедур з використанням відповідного інструментарію, які дозволяють об'єктивно виміряти ступінь сформованості політичної компетентності.

Відповідно на цьому етапі реалізації технології об'єктом оцінювання виступає навчальний процес у бакалавратурі ВВНЗ, предметом оцінювання – сформованість політичної компетентності в майбутніх офіцерів.

На думку В. Андрущенка та ін., на розв'язання проблеми вимірювання претендують, що доповнюють один одного. Проаналізувавши наукові дослідження з проблематики освітніх вимірювань, науковці дійшли висновку, що інструменталізм та операціоналізм можна розглядати з трьох ракурсів:

– як науку (сукупність достовірних наукових положень, цілісна органічна система, що розвивається, розкриває причини й закономірності явищ, виконує синтетичну, методологічну, пояснювальну та прогностичну функцію);

– як напрям освітньої практичної діяльності (процес, який складається з визначення мети, завдань, предмета, об'єкта вимірювання; добору, конструювання та використання інструментарію; опрацювання т, аналіз та інтерпретація результатів вимірювання);

– як процес присвоєння числових значень (надання кількісних оцінок якісним характеристикам).

Дослідники наголошують, що освітні вимірювання так чи інакше пов'язані з такими поняттями та видами діяльності, як тестування, оцінювання (у т.ч. експертне), кваліметрія, наукометрія, моніторинг якості освіти, математична статистика, рейтингування в освіті, розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів підготовленості на основі результатів одного чи кількох з вище наведених видів діяльності [8].

Слід також брати до уваги фактори, що впливають на результати вимірювань. Наприклад, О. Майоров виділяє такі фактори:

1. Контрольовані при проведенні вимірювань.
2. Контрольовані за певних умов.
3. Неконтрольовані, але такі, що беруться до уваги.
4. Неконтрольовані і такі, що не беруться до уваги [145, с. 63].

І. Іванюк пише, що оцінювання є свідомим процесом, що базується на чітко визначених критеріях і орієнтований на прийняття рішення. Критерії оцінювання повинні відображати цілі. Правильні критерії сприяють досягненню поставлених цілей.

Оцінка – це процес, який включає:

- обговорення плану оцінки;
- збір та аналіз доказів для отримання результатів;

– поширення результатів серед визначених аудиторій для використання з метою: опису і розуміння предмету оцінки; висловлення суджень, пов'язаних із рішеннями; встановлення причинно-наслідкових зв'язків [89, с. 12–17].

У процесі роботи над дисертаційним дослідженням було з'ясовано, що проблемою значної частини захищених в Україні дисертацій з питань формування певної професійної компетентності є ступінь розробленості процедури стандартизації оцінювання отриманих результатів. Як позитивний приклад серед робіт останнього часу слід навести дослідження Г. Дегтярьової, де чітко виписано підходи до стандартизації оцінювання ІК-компетентності педагога [63].

Сьогодні існує низка підходів щодо вимірювання стану сформованості певної професійної компетентності. Зокрема, за основу береться структура відповідної компетентності і застосовується певний інструментарій до кожної з її складових, проводячи потім засобами математичної статистики узагальнення і верифікацію отриманих результатів для формування репрезентативного інтегрального результату.

Як було вже зазначено вище, у Законі України «Про освіту» компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [212]. Таким чином, вимірюванню підлягають всі наведені складові в межах кожної компетентності. Не є виключенням і політична компетентність.

А. Лобанов та ін. пишуть, що реалізація компетентнісного підходу заснована на діагностиці і оцінці результатів освітнього процесу і компетентності спеціаліста. При цьому необхідно брати до уваги інтегративні показники компетентності і структури, що формуються в результаті взаємодії інструментальних, міжособистісних і системних компетенцій [135, с. 84–85].

Р. Гуріна, розглядаючи процес вимірювання професійної компетентності, пропонує методику вимірювання компетентності за її структурою. За основу вона беруться структурні компоненти компетентності за Дж. Равеном: когнітивний, мотиваційний, ціннісний, емоційно-вольовий, а також навички і досвід поведінки в ситуаціях подолання труднощів, що забезпечують упевненість і набір способів поведінки особистості, що достатньо адаптовано в професійній діяльності. Р. Гуріна вказує, що система оцінки професійної компетентності включає критерії, кількісні показники, а також рівні, що виділяються за показниками [56, с. 327].

У процесі реалізації технології фактично здійснюється моніторинг навчального процесу за певним напрямом. Наприклад, Г. Бабко, розглядаючи завдання моніторингу в контексті діагностики навчальних досягнень, пише, що вони є такими: співвідношення реальних результатів навчання із заданими цілями, з'ясування відхилень від цілей, їх оцінка і корегування. Будь-яка оцінка передбачає діагностику (вимірювання) стану об'єкту, що оцінюється. Будь-яке вимірювання є представлення об'єктів, що вимірюються, через інші, що мають назву величин. За результатами контролю і діагностики встановлюється стан об'єкта спостереження, динаміка його розвитку, здійснюється оцінка отриманих результатів [15].

Т. Басюк визначає моніторинг як постійне відстеження процесу для порівняння реального стану справ із запланованими діями; постійний систематичний збір інформації дослідницькими методами з метою спостереження за ходом розвитку певного соціального явища чи процесу та його прогнозування; процес спостереження за виконанням запланованих дій і заходів з метою їх коригування, мінімізації негативних наслідків, непередбачуваних ситуацій. Функції моніторингу: діагностична, зворотного зв'язку, орієнтуюча, коригувальна, функція стимулювання, функція прогнозування та моделювання [77, с.498–499].

В. Андрущенко та ін. пишуть, що можливість упровадження моніторингу в навчальний процес зумовлена двома положеннями: по-перше, за умови оптимізації навчання всі студенти спроможні засвоїти на високому рівні навчальний матеріал (який є еталоном, стандартом); по-друге, при діагностованому цілепокладанні навчального процесу є можливість ґрунтовно перевірити рівень засвоєння матеріалу, причому на завчасно заданому рівні [8].

П. Сікорський, для моделювання різних контрольно-оцінювальних систем визначає такі їх основні елементи:

- навчальні параметри (відвідування занять, теоретичні й практичні компоненти навчального матеріалу, самостійна робота студента, практичні (лабораторні) роботи тощо) з визначеною їх часткою (%) у структурі оцінки;

- структура знаннєвих компонентів навчального предмета (теоретичні: терміни, поняття, властивості, закони, закономірності, явища тощо; практичні: навички, уміння (ставити досліди, розв’язувати задачі) тощо));

- критерії оцінювання (якщо система безпосередня – прямої дії – для кожної оцінки визначається необхідна кількість засвоєних теоретичних елементів знань і практичних дій; якщо система опосередкована – кожному когнітивному елементу присвоюється певна кількість балів);

- шкала оцінок (числова або буквена) з визначеним обсягом (кількістю чисел або букв);

- інтервальна шкала переходу до оцінки (у випадку опосередкованого оцінювання);

- форми локального контролю (тест, контрольна робота, залік тощо);

- форми підсумкового контролю (модульна з безекзаменаційним математичним підсумком, семестрова з екзаменаційним математичним підсумком, семестрова з екзаменаційним підсумовуванням або середньоарифметичним річним підсумовуванням тощо).

Автор підкреслює, що під час моделювання контрольно-оцінювальної системи потрібно забезпечити її гармонійність. Незалежно від рівня складності контрольно-оцінювальної системи, кожний з її елементів має своє місце в ній, свої логічні і дидактичні взаємозв'язки з іншими елементами. Нехтування одним із них позбавляє педагогічну технологію цілісності, необхідної структурованості й системності [246].

Процедура вимірювання в представленому дослідженні відбувалася з урахуванням основних засад кваліметричного підходу в педагогічних дослідженнях, які ґрунтовно відображені в роботах О. Ануфрієвої, Т. Борової, Г. Єльнікової, Г. Дмитренка, О. Касьянової, В. Луначека, З. Рябової та ін.

Головні принципи кваліметрії наведемо в інтерпретації Г. Дмитренка:

1. Якість потрібно розглядати як складну властивість об'єкта.
2. Взаємозв'язок між якістю та складними і простими властивостями, що її визначають, можна подати у вигляді ієрархічної структури, на нижньому рівні якої розташовані прості властивості.
3. Придатність продукції до використання визначають, виходячи зі ступеня задоволення конкретних суспільних та особистих потреб.
4. Окремі властивості (прості й складні) можна виміряти в специфічних для кожної властивості одиницях виміру. Результатами такого вимірювання є значення абсолютних показників властивостей P_i ($i = 1, 2, 3, \dots, n$).
5. Значення абсолютних показників можна визначити: а) на основі фізичних експериментів; б) на основі психологічних експериментів; в) на основі побудови аналітичних моделей функціонування об'єкта.
6. Крім абсолютного показника P_i , кожен просту або складну властивість можна охарактеризувати й *відносним показником* K_i , який ще називають оцінкою.

7. Разом із абсолютним P_i та відносним K_i показниками кожна проста або складна властивість характеризується *коефіцієнтом вагомості показника властивості M_i* .

8. Комплексну кількісну оцінку якості K можна подати як деяку функцію відносних показників K_i та коефіцієнтів вагомості M_i . Функція може виражати різні залежності – середньозважені (арифметичну, геометричну та ін.) величини; лінійну функцію; поліном тощо [70, с. 57–62].

Т. Борова, пише, що кількість прихильників компетентнісного підходу до проектування результатів освіти поступово збільшується. У більшості дослідників не викликає сумніву, що в основу забезпечення якості освіти мають бути покладені компетенції, які позначають інтегровані характеристики якості підготовки випускників [29, с. 109]. Л. Ярощук також наголошує, що призначення освітніх вимірювань є також предметом педагогічної кваліметрії. Кваліметричні кількісні вимірювання сучасних педагогічних явищ і процесів є педагогічною рефлексією і приходять на зміну якісному та неметричному предметному розглядові, що дотепер переважає в освітній практиці [289]. Аналогічну точку зору висловлює В. Головенкін, який пише, що відсутність кількісних критеріїв оцінювання призводить до того, що оцінки, які виставляються, відносні й не показують абсолютний рівень знань тих, хто навчається [49].

О. Бондарук, Г. Єльнікова та інші дослідники визначають критерії і показники якості навчальної діяльності як сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу і результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям. Вони вказують, що критерії якості визначаються, як правило, на основі кваліметричного підходу, що полягає в кількісному вимірюванні якості роботи за допомогою умовних балів. Інструментарієм для здійснення вимірювання є спеціальні факторно-

критеріальні моделі, що складаються з факторів, за які умовно приймаються напрями навчальної діяльності. Перелік складових кожного напрямку умовно приймається за критерій як «мірило» вимог до цих напрямів. Для кожного критерію обчислюється значення його вагомості серед усіх факторів або критеріїв. Фактори, критерії і вагомості зводяться в таблицю, заключною графою якої є бальна оцінка навчальної діяльності учня (курсанта) [75, с. 434–435].

Г. Єльнікова виділяє також критерії якості педагогічної діяльності як ознаки, за якими визначається ступінь відповідності педагогічної діяльності встановленим цілям, стандартам, нормам. Критерії якості педагогічної діяльності призначені для якісної характеристики педагогічної діяльності через кількісну міру досягнення проектованої мети. Ця мета може бути викладена в сукупності вимог, описовій чи графічній моделі, заданих нормах або стандартах, що становлять критерії самої педагогічної діяльності [75, с. 435–436].

Зокрема, О. Черніцина пропонує методи і критерії вимірювання політичної довіри, які складаються із соціально-економічних критеріїв виміру довіри як частини соціально-економічного капіталу; експериментального й соціологічного методів вимірювання довіри; участь у політичному житті, форм розвитку громадянського суспільства; непрямі показники рівня довіри [273]. К. Слесик пише, що критерії мають відображати найбільш суттєві характеристики досліджуваної якості учня (курсанта); критерії повинні розкриватися через низку показників, за допомогою яких можна робити висновок про ступінь прояву даного критерію; насамкінець, критерії повинні відбивати динаміку в часі та просторі вимірюваної якості [247, с. 256].

І. Войцях, розглядаючи з позицій компетентнісного підходу критерії і показники щодо вимірювання емоційної компетентності майбутніх психологів, пропонує такі структурні компоненти: когнітивний (сукупність знань),

діяльнісний (сукупність умінь і навичок), особистісного (сукупність психологічних і професійних якостей), мотиваціо-ціннісний (сукупність мотивів і цінностей). Означені структурні компоненти є основою для розробки критеріїв і відповідних показників [42].

Використання кваліметричних інструментів у навчальному процесі, знайомство з ними викладачів і курсантів має низку позитивних наслідків. Наприклад, важливою складовою підготовки бакалавра є його підготовленість до проведення оцінювання в майбутньому в процесі своєї професійної діяльності. Так, О. Субіна, моделюючи компетентності випускників бакалаврських програм, визначає таку компетентність, як спроможність оцінити якість досліджень у певній предметній галузі [258]. Отримання відповідного досвіду є корисним і для викладачів, які змінюють свої погляди на проведення процедур оцінювання у вищій школі.

У цьому контексті доцільно навести слова В. Міхеєва, який пише, що з психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на вирішення різних задач вищої школи, можна зробити такий висновок: побудова теорії педагогіки вищої школи є неможливою без переходу від суб'єктивних якісних описів педагогічних явищ і процесів до строгих і об'єктивних оцінок [153].

У процесі розробки контрольно-оцінювального етапу технології було створено факторно-критеріальну модель для підсумкового вимірювання «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки». Для цього було проведено декомпозицію політичної компетентності курсанта ВВНЗ під час отримання ним ступеня бакалавра, визначено відповідні фактори, критерії і показники (табл. 2.22). Їх формування відбувалося з урахуванням точок зору наукової спільноти на цей процес.

Таблиця 2.22

Факторно-критеріальна модель «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки»

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Вагомість критерію b_j	Значення критерію	Часткова оцінка фактору	Часткова оцінка
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку	0,6			
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців	0,4			
2. Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7			
		2. Уміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них	0,3			
3. Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4			
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх	0,3			
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав	0,3			
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату в підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5			
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності	0,5			

Продовж. табл. 2.22

1	2	3	4	5	6	7
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1.Спроможність проявляти лідерські якості	0,3			
		2.Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5			
		3. Уміти створювати позитивний імідж української держави	0,2			
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	0,15	1.Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань.	0,4			
		2.Уміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6			
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3			
		2.Уміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7			

Важливу роль у процесі побудови факорно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера в процесі професійної підготовки» має експертне оцінювання, яке використовується для з'ясування вагомості окремих факторів. С. Осташевський та ін. ґрунтовно висвітлюють особливості методу експертного оцінювання ефективності службової діяльності військовослужбовця – посадової особи як випускника ВВНЗ. Вони виокремлюють адміністративну, інформативну та мотиваційну

мету оцінювання ефективності службової діяльності випускника ВВНЗ. Автори називають такі основні завдання методу експертного оцінювання:

- оцінювання потенціалу випускника ВВНЗ як посадової особи;
- визначення якості навчального процесу, що ґрунтується на ефективній службовій діяльності посадової особи – випускника ВВНЗ, визначення основних напрямів корегування навчальних програм;
- підтримання у випускників почуття справедливості та необхідності підвищення трудової мотивації;
- забезпечення зворотного зв'язку між керівником, колегами по роботі, підлеглим персоналом та об'єктом оцінювання [177].

У наведеній моделі абсолютний показник (P) відображає загальний рівень сформованості політичної компетентності випускника бакалаврської програми ВВНЗ. Параметр складається із суми факторів і обчислюється за формулою $P=F_1+\dots+F_n$.

Основою для виділення факторів (F), що характеризують політичну компетентність, стали окремі компетенції, що були виділені під час розробки компетентнісної моделі випускника бакалаврської програми ВВНЗ.

Кожний критерій має значимість K_{ij} , яка вимірюється шляхом застосування певної процедури (тестування, анкетування, написання есе, проведення експертної оцінки, виконання практичної роботи тощо). Ця значимість може бути в межах від 0 до 1.

Таким чином $P=F_1+\dots+F_7=\sum_{j=1}^7 a_j \sum_{i=1}^m b_i K_{ij}$, де m – кількість критеріїв.

Щодо оцінки сформованості політичної компетентності випускника магістратури ВВНЗ за основу було взято шкалу, яка базується на загальних вимогах Болонського процесу, що реалізовані у ВНЗ України:

$0 < P_{\text{заг.}} \leq 0,5$ – сформованість компетентностей є недостатньою;

$0,5 < P_{\text{заг.}} \leq 0,74$ – сформованість компетентностей є задовільною;

$0,74 < P_{\text{заг.}} \leq 0,89$ – сформованість компетентностей є достатньою;

$0,90 < P_{\text{заг.}} \leq 1$ – сформованість компетентностей є оптимальною [225].

Слід також наголосити, що наведені у факторно-критеріальній моделі компетентності як складові політичної компетентності курсанта ВВНЗ корелюються з групою універсальних і предметно-спеціалізованих компетентностей, що реалізуються в межах загальноєвропейського проекту TUNING у контексті Болонського процесу. Детально аспекти цієї діяльності розглядаються А. Макаровим [146, с. 46–55].

Важливим етапом обробки результатів вимірювання є шкалування. Так, Г. Бабко пише, що в педагогіці сьогодні використовують чотири шкали вимірювання: найменувань, порядкова (рангова), критеріальна, відношень. У нормативній освітній практиці сьогодні використовуються переважно методи і вимірювання, що базуються на застосуванні шкал найменувань (зараховано-не зараховано) і порядку (шкала відміток за бальною системою). Шкали «критеріальна» і «відношень» знаходять своє застосування у практиці реалізації модульно-рейтингової і кредитної технологій [14]. За О. Майоровим, шкалування – це визначення масштабу, методу моделювання реальних процесів із допомогою числових систем; створення емпіричної системи об'єктів, що досліджуються, фіксування типу відносин між ними і побудова числової системи, що моделює відносини емпіричної системи об'єктів. Шкалування використовує чотири основні види шкал: найменувань (номінальна), порядку (ординарна), інтервалів (інтервальна), відношень (пропорційна) [146, с. 98].

Важливою складовою процесу оцінювання є його ІТ-підтримка. Для автоматизації використання факторно-критеріальних моделей у практиці, як правило використовуються стандартні засоби Microsoft Office, зокрема електронні таблиці EXCEL.

Висновки до розділу 2

1. Технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки передбачає реалізацію п'яти взаємопов'язаних етапів: підготовчого, мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-діяльнісного, контрольного-оцінного, кожен із яких має свою мету, завдання і методи реалізації. Їх запровадження дозволяє сформувати політичну компетентність курсанта ВВНЗ як певного утворення, що є складовою інтегральної компетентності випускника бакалаврських програм у ВВНЗ.

2. У процесі обґрунтування підготовчого етапу технології детально висвітлено процедуру розроблення технологічної процедури щодо взаємодії викладача ВВНЗ і курсантів, що підвищило ефективність її запровадження дозволило суб'єкт-суб'єкту взаємодію для досягнення позитивних результатів. Особливо слід констатувати увагу на випереджальному висвітленні найбільш складних моментів у процесі формування політичної компетентності. Позитивно вплинуло на результати і орієнтація курсантів на відстеження внутрішніх змін, що відбуваються з ними в процесі навчання.

Результати підготовчого етапу дозволили звернути увагу на певні прогалини в діючому навчально-методичному забезпеченні навчального процесу. Особливо це стосувалося формулювання окремих компетентностей курсантів як складових інтегральної компетентнісної моделі.

Підготовчий етап дозволив також зрозуміти реальний рівень стартової підготовки курсантів щодо формування їх політичної компетентності, що дозволило більш доцільно спланувати і реалізовувати такі етапи технології.

Ефективному запровадженню технології сприяв і завчасно підібраний інструментарій, використання якого ще на етапі первинного діагностування надало позитивний ефект. Результати цього етапу фактично стали інформаційною базою для подальшої реалізації технології.

Як позитивне слід відмітити підготовку детальних інструкцій для викладачів і курсантів ВВНЗ щодо реалізації технології.

Детальний аналіз навчального плану підготовки бакалаврів у ВВНЗ сприяв не тільки подальшому технологічному забезпеченню формування політичної компетентності, а й загальному вдосконаленню навчального процесу за рахунок проведеної ревізії компетентностей, що формуються під час підготовки бакалаврів у ВВНЗ. Крім того, планування окремих модулів у межах інших навчальних дисциплін, що сприяють наскрізному формуванню політичної компетентності, дозволило звернути увагу викладачів і керівництва Національної академії Національної гвардії України на дублювання змісту в межах споріднених навчальних дисциплін.

3. Реалізація мотиваційно-цільового етапу була спланована з урахуванням інформації отриманої на підготовчому етапі впровадження технології. Вона є спеціально створеною системою спонукань, направлених на оволодіння курсантами політичною компетентністю, яка входила як складова до відповідної компетентнісної моделі. Основою цього етапу була побудова дерева цілей військових бакалаврів з використанням стандартних методик, що позитивно вплинуло на процес їх саморозвитку в умовах ВВНЗ.

4. Змістовий етап технології мав певну специфіку, пов'язану не тільки з його важливістю для отримання позитивного кінцевого результату, а й з великим обсягом матеріалів, що необхідно було обробити в процесі його реалізації. Це низка наукових, науково-популярних і методичних джерел, інформаційних звітів, експертних матеріалів тощо. У процесі його реалізації було проведено комбінування доцільних форм і методів навчання, оновлення змісту навчальних планів і програм, створення окремих модулів для наскрізного формування політичної компетентності тощо. Складним виявився процес уникнення дублювання змісту споріднених навчальних дисциплін, що впливають на формування політологічної компетентності.

5. У процесі реалізації діяльнісно-операційного етапу було деталізовано і удосконалено алгоритм навчальної діяльності курсантів ВВНЗ, зокрема під час формування окремих компетентностей (у контексті дослідження політичної компетентності). Особлива увага була приділена відпрацюванню доцільних форм і методів навчання, направлених на досягнення максимально позитивного кінцевого результату. Акцент зроблено на індивідуалізації навчання відповідно до особистих цілей кожного курсанта.

Значна увага приділена ІТ-підтримці навчального процесу, перш за все за рахунок використання можливостей мережі Інтернет.

6. Реалізація контрольної-оцінної етапу технології передбачає не тільки відстеження динаміки формування політичної компетентності військових бакалаврів, а й розробку ефективного інструментарію для забезпечення цього процесу, який складався як зі стандартних, так і авторських методик, які в комплексі дозволили отримати репрезентативний результат.

Розроблена факторно-критеріальна модель «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності курсанта ВВНЗ» є науково обґрунтованою і при застосуванні в комплексі з аналогічними моделями для інших компетентностей дозволить не тільки відстежити динаміку формування цієї компетентності, а й стати складовою відстеження динаміки інтегральної компетентності курсантів ВВНЗ.

7. Представлені у другому розділі матеріали є складовою модернізації вищої військової освіти України і доповнюють матеріали інших науковців, що працюють за зазначеним напрямом.

Матеріали другого розділу знайшли відображення в таких публікаціях автора [118; 121; 124; 128].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВВНЗ

3.1. Організація експериментальної роботи та аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту

Педагогічний експеримент розглядався як провідний метод у процесі проведення представленої педагогічного дослідження. Його використання дозволило отримати вірогідні факти, які підтвердили можливість удосконалення навчального процесу на бакалаврському рівні навчання в НАНГУ шляхом запровадження запропонованої в роботі технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі їх професійної підготовки. Під час роботи було перевірено гіпотезу дослідження, яка полягала в тому, що рівень політичної компетентності майбутніх офіцерів підвищиться завдяки розробці і впровадженню відповідної технології у практику їх професійної підготовки у ВВНЗ, з урахуванням сучасних вимог і військово-політичної ситуації.

Під час організації педагогічного експерименту ми спиралися на роботи таких науковців, як В. Беспалько, С. Гончаренко, О. Жасан, П. Образцова, В. Євдокимова, Д. Кемпбелла, В. Лозової, Є. Сидоренко, С. Смирнова, А. Крилова, В. Міхеєва, П. Олійника, Г. Селевко та інших дослідників [19; 53; 186; 173; 78; 130; 137; 243; 282; 202; 153;].

Зокрема, Г. Ващенко підкреслює, педагогічний експеримент дає змогу розкласти досліджуваний процес на складові елементи і також вивчати їх [33]. С. Гончаренко визначає педагогічний експеримент як комплексний метод дослідження, який забезпечує наукову об'єктивну і доказову перевірку правильності обґрунтованої на початку дослідження гіпотези. Автор вказує, що

педагогічний експеримент дає можливість глибше, ніж інші методи, перевірити ефективність тих чи інших інновацій в галузі навчання і виховання, порівняти значущість різних факторів у структурі педагогічного процесу і обрати найкраще для відповідних ситуацій їх поєднання, виявити необхідні умови реалізації певних педагогічних завдань [75, с. 253].

В. Міхеєв пише, що зміст будь-якого експериментального плану педагогічного дослідження, що направлений на оцінку порівняльної ефективності окремих методів навчання і виховання студентів у вищій школі визначається цілим набором процедур, до яких слід віднести: вибір моделі об'єкту дослідження; вибору критерію значущості відгуку системи і факторів, що визначають вплив на нього, вибір засобів вимірювання значень відгуку системи; формування вибірки; вимірювання системи в різних умовах проведення експерименту; вибір математичної моделі з метою перевірки робочої гіпотези; інтерпретація результатів експерименту тощо [153].

О. Власенко, аналізуючи методикку педагогічного експерименту, наголошує на тому, що він повинен відповідати таким критеріям: вносити у педагогічний процес принципово нову дію з метою отримання певного результату; забезпечити умови, що дозволяють виділити зв'язки між дією та її результатом; включати фіксований облік показників початкового та кінцевого стану педагогічного процесу; забезпечувати достовірність висновків [41].

Серед робіт останнього часу привертають увагу підходи, висвітлені в дослідженні С. Совгіри, де ґрунтовно представлено проведення педагогічного експерименту в сучасних умовах і надані варіанти математико-статистичного обґрунтування його результатів [250].

Під час проведення педагогічного експерименту було взято також до уваги матеріали Є. Панасенка, який наголошує на необхідності врахування таких ознак: наявність гіпотези; виділення чинників, які впливають на результати педагогічної діяльності; розроблення програми експерименту;

створення експериментальних розробок; відтворюваності результатів експерименту [179].

Експериментальна робота здійснювалася з 2012 по 2018 роки на базі Національної академії Національної гвардії України, зокрема на командно-штабному факультеті. Окрема дослідницька робота проводилася на базі Університета Надзвичайних ситуацій (м. Харків), Військової академії (м. Одеса). У дослідженні брали участь курсанти зазначених ВВНЗ.

Для того щоб отримати вірогідні експериментальні дані, а також враховуючи реальну ситуацію в НАНГУ, було створено програму проведення експерименту, яка складалася з такого:

- визначення контрольних і експериментальних груп, а також обґрунтування репрезентативності вибірки;

- аналізу відповідної соціально-педагогічної системи для її декомпозиції, згідно з метою дослідження та визначення факторів і критеріїв у межах наведеної в підрозділі 2.3 факторно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ» та їх вагомості;

- формування методів, якими буде проведено вимірювання результатів експерименту та відповідного інструментарію;

- практичного впровадження факторно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ» для перевірки рівня сформованості політичної компетентності в майбутніх офіцерів;

- обґрунтування рівнів сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі їх навчання у ВВНЗ;

- підтвердження вірогідності отриманих результатів методами математичної статистики.

Мета експериментальної роботи полягала у з'ясуванні ефективності застосування технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ у процесі їх професійної підготовки.

Для реалізації мети було визначено такі завдання педагогічного експерименту:

1. Довести практичну значущість технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, обґрунтованої у другому розділі, розроблену на основі відповідної компетентнісної моделі, наведеної в підрозділі 1.4.

2. Експериментально перевірити ефективність технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

3. Виявити рівень сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів за результатами їх навчання у ВВНЗ та довести вірогідність отриманих результатів методами математичної статистики.

4. Довести важливість і доцільність формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у сучасній воєнно-політичній ситуації.

Проведена нами експериментальна робота передбачала використання певних методів педагогічного дослідження, зокрема для виявлення рівня знань курсантів використовувалися стандартні і спеціально розроблені авторські тести; анкети та інші діагностичні методики. Значний відсоток часу було витрачено на проведення спостережень за особистою динамікою курсантів, їх рефлексією тощо. Активно використовувався метод створення проблемних ситуацій і компетентнісні задачі.

Уточнимо, що тестування дозволило визначити рівень знань у сфері політичної компетентності, її структуру і місце в військово-професійній діяльності; методом анкетування визначалась мотивація курсантів на отримання політичної компетентності, їх ставлення до різних інформаційних ресурсів з політичним підтекстом.

Активно використовувався також метод контент-аналізу, який дозволив вивчити специфіку формування політичної компетентності у військовому колективі, а також вивчити динаміку змін, що відбувалися з курсантами. Значну увагу приділяли індивідуальним і груповим бесідам, які проводились для з'ясування індивідуальних особливостей курсантів, їх цінності, мотиви та здібності до навчання.

У зв'язку із застосуванням кваліметричного підходу ми активно використовувався метод експертного оцінювання, особливо під час визначення вагомості окремих факторів і критеріїв у межах факторно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ» й оцінювання результатів виконання окремих компетентнісних задач і есе. Використовувалися також стандартні методи математичної статистики.

Проведення педагогічного експерименту відбувалося в декілька етапів. У процесі роботи ми виходили з нагальної необхідності вдосконалення навчального процесу у ВВНЗ, враховуючи реформування системи вищої освіти України, зокрема військової, події в політичному житті України. Останні викликали необхідність у вдосконаленні політичної компетентності майбутніх офіцерів, що безпосередньо пов'язано із тимчасовою окупацією частини території України, проведенням антитерористичної операції тощо, що ще раз довело актуальність обраної теми дослідження.

У процесі роботи для кожного етапу експерименту було сформульовано його мету та завдання.

Зокрема, на констатувальному етапі мета експерименту полягала в діагностиці вхідного рівня політичної компетентності в майбутніх офіцерів за визначеними факторами та критеріями. Це дало змогу зрозуміти рівень сформованості політичної компетентності в майбутніх офіцерів, а також їх готовність до впровадження технології її формування.

У процесі роботи було визначено такі завдання констатувального етапу експерименту:

1. Закріпити учасників експерименту за контрольними та експериментальними групами, а також обґрунтувати доцільність такого розподілення.

2. Визначити внутрішні та зовнішні чинники, що мають вплив на формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у НАНГУ.

3. Розглянути інформаційне та організаційно-методичне забезпечення навчального процесу у НАНГУ як однієї із важливих умов, що впливає на перебіг педагогічного експерименту.

4. Сформувати групу експертів для визначення вагомості окремих факторів у межах розробленої факторно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ».

5. Провести вхідне вимірювання щодо визначення рівня сформованості у майбутніх офіцерів політичної компетентності.

Реалізація першого завдання полягала в розподілі учасників експерименту та обґрунтуванні доцільності вибору контрольної та експериментальної груп. Експеримент відбувався у природних умовах навчального процесу, не порушуючи логіки й ходу навчання.

С. Гончаренко пише, що природний експеримент проводиться в реальних для досліджуваних умов діяльності, але при цьому створюється або відтворюється те явище, яке потрібно вивчати. Дослідник вивчає початковий стан діяльності, а потім він один або спільно з колегами здійснюють навмисні зміни у змісті, формах, методах або засобах виду діяльності, що вивчається. Після проведення змін робиться висновок про ефективність застосованої в природних умовах системи заходів [52, с. 254].

Попередньо було виділено експериментальну групу (в якій реалізовувалась технологія формування політичної компетентності майбутніх

офіцерів) і контрольну групу (навчання здійснювалось традиційно). До експериментальної групи увійшло 46 курсантів. До контрольної групи було віднесено 50 курсантів, які навчаються на командно-штабному факультеті НАНГУ. Експериментальну групу умовно можна поділити на підгрупу 1 та підгрупу 2, контрольну групу – на підгрупу 1 та підгрупу 2.

Ми виходили з того, що військові фахівці командного напрямку підготовки за результатами своєї професійної підготовки призначені для управління високоорганізованими формуваннями людей (підрозділами, частинами, з'єднаннями), що мають у своєму складі озброєння і захищають інтереси держави України. Тому формування в них політичної компетентності є викликом сьогодення.

Слід пояснити, що групи формувалися таким чином, щоб приблизно в однаковій кількості в кожній групі було представлено курсантів, які прийшли до лав академії після закінчення загальноосвітніх навчальних закладів і таких, що прийшли після проходження строкової служби в армії. Ця умова є важливою, адже мотивація до навчання в цих категорій відрізняється. Варто зазначити, що курсанти, які прийшли навчатися після строкової служби в армії, мають інше сприйняття деяких аспектів навчання та своєї ролі в суспільних процесах. У них достатньо розвинуто критичне мислення. Вони є більш толерантними та патріотично налаштованими, мають більш виражену мотивацію до отримання військової професії.

Під час реалізації другого завдання, яке полягало у визначенні внутрішніх та зовнішніх чинників, що мають вплив на формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у НАНГУ, ми виходили з нагальної потреби аналізу тих чинників, що мають вплив на формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у процесі їх професійної підготовки у ВВНЗ.

О. Бондаренко у своєму дослідженні вказує, що основними чинниками, які впливають на якість освіти, є висока професійна підготовка, адаптоване до специфіки навчального процесу навчально-методичне забезпечення, наявність сучасної системи оцінювання рівня викладання навчальних дисциплін та отриманих знань, застосування сучасних освітньо-інноваційних технологій, активне ведення науково-дослідницької роботи та стимулювання самостійної роботи [28].

Варто додати, що на якість освіти у ВВНЗ також мають вплив рівень матеріально-технічного забезпечення процесу навчання, особливо комп'ютерною і мультимедійною технікою, певними гаджетами, доступом до мережі Інтернет тощо.

Окремо слід наголосити на поліпшенні якості навчальних програм для ВВНЗ. Сьогодні на перший план виходить відповідність навчальних програм потребам суспільства. Особливо це стосується таких дисциплін гуманітарного напрямку підготовки, як «Політологія», «Соціологія» тощо, що суттєво впливає на формування особистості майбутнього офіцера. Це стосується не тільки його спеціальної підготовки, а й громадянських якостей.

Сьогодні існує багато чинників, які мають вплив на рівень формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів. Розглянемо головні з них.

До зовнішніх чинників, які впливають на формування політичної компетентності, можна віднести:

1. Вимоги МОНУ до навчального процесу у ВВНЗ в контексті реалізації законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» та відповідних підзаконних актів [212; 204];

2. Вимоги Положення про вищі навчальні заклади МВСУ, яке визначає основні напрямки підготовки офіцерських кадрів у відомчих закладах вищої освіти. Зокрема в документі визначається, що «основною метою діяльності ВНЗ є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти,

підготовка фахівців для органів і підрозділів МВС, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій України» [210];

3. Вимоги головного управління Національної гвардії України до підготовки офіцерських кадрів, які відображені в низці нормативно-правових актів.

До внутрішніх чинників, які мають вплив на формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів, можна віднести:

1. Вимоги до підготовки майбутніх офіцерів НГУ закріплені в навчальних програмах дисциплін.

2. Забезпечення освітнього процесу навчально-методичними засобами навчання.

3. Якість професійної підготовки професорсько-викладацького складу, що забезпечує навчальний процес.

4. Матеріально-технічну базу кафедр, які забезпечують навчальний процес в академії.

Значною мірою ці чинники, а також їхній вплив на формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів проаналізовано в другому розділі під час детального розгляду підготовчого та інших етапів технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

У межах виконання третього завдання було розглянуто інформаційне та організаційно-методичне забезпечення навчального процесу у НАНГУ.

У процесі нашого дослідження було проаналізовано роботу структурних підрозділів, що впливають на організацію і забезпечення навчального процесу, поліпшення його якості.

Навчально-методичний центр створений у зв'язку з потребою організації освітнього процесу в Академії, враховуючи реалії сьогодення, що висувають нові вимоги до якості підготовки військових фахівців. Головним завданням центру є вивчення, узагальнення та впровадження нових освітніх технологій і

передового досвіду з організації вищої освіти в Україні, розробка та впровадження методичних рекомендацій для поліпшення організації навчального процесу, підвищення якості підготовки фахівців в Академії. Загальні принципи організації роботи НМЦ Академії визначається в Положенні про навчально-методичний центр Національної академії Національної гвардії України [193].

Саме цей штатний підрозділ відповідає за процедуру реалізації компетентнісної освіти у НАНГУ. Також НМЦ контролює навчальний процес, проводить аналіз і виявляє недоліки в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів з метою їх подальшого вивчення та виправлення. Разом із тим, слід підкреслити, що особливістю цього структурного підрозділу є певне викривлення його функцій у зв'язку з наданням відповідним працівникам контрольних функцій, пов'язаних із перевітками занять і іншими контрольними функціями. На наш погляд, це є не зовсім коректно, бо відбувається певне зміщення акцентів і пріоритетів з навчально-методичної роботи на контролюючу.

Організація навчального процесу в НАНГУ проводиться на базі Положення про навчально-методичне забезпечення освітньої діяльності Національної академії Національної гвардії України. Положення розроблено відповідно до таких законодавчих та нормативних документів:

- Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII [212];
- Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року № 1556-VII [204];
- постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30.12.2015 року № 1187 [206];

– постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 року № 266 [209];

– наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» від 01.06.2017 року № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2017 року № 1648) [207];

– наказу Міністерства освіти і науки України «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 06.11.2015 року № 1151 [215];

– Положення про організацію освітнього процесу в Національній академії Національної гвардії України [194];

– Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти в Національній академії Національної гвардії України [196];

Наголосимо, що в Положенні про організацію освітнього процесу в НАНГУ вказано, що «освітній процес реалізується на основі компетентнісного підходу до проектування вищої освіти шляхом створення однозначного зв'язку запланованих компетентностей (зовнішніх цілей вищої освіти) і результатів навчання за програмами дисциплін, практик та індивідуальних завдань (реалізація цілей). Це є вирішальним чинником якості вищої освіти Академії та створення реальної системи внутрішнього її забезпечення...» [194]. Зазначене безумовно підсилює актуальність положень, на яких базується наше дослідження. Є очевидним, що результати засвоєння освітньої програми визначаються певною компетентністю, тобто здатністю випускника застосовувати знання, вміння та особисті якості відповідно до завдань професійної діяльності.

Виходячи з того, що під час засвоєння освітньої програми в НАНГУ випускник оволодіває такими компетентностями, як інтегральна компетентність

(узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності); загальні компетентності (універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку); спеціальні (фахові, предметні) компетентності (компетентності, що залежать від предметної області та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю).

Позитивним аспектом у цьому документі є те, що вперше в освітньому процесі НАНГУ прописано такі обов'язкові загальні компетентності освітнього ступеня бакалавр, як:

– здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

– здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя [194];

Інші загальні компетентності для всіх освітніх рівнів у НАНГУ обираються з переліку проекту TUNING [303].

С. Полторак акцентує увагу на тому, що система вищої військової освіти повинна забезпечити підготовку військових фахівців із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України [198].

Разом із тим, суттєвим недоліком Положення про організацію навчального процесу в НАНГУ є те, що питанню формування спеціальних компетентностей, зокрема політичної компетентності як складової інтегральної компетентності не приділено уваги. Уточнення і допрацювання цього документу сприяло б орієнтації викладачів на корегування і конкретизацію поставлених навчальних цілей.

Наголосимо, що «Положення про організацію навчального процесу в НАНГУ» розроблено в 2018 році. Крім того, згідно зі Стратегічним оборонним бюлетнем України [218], українська армія реформується до стандартів НАТО і, відповідно, до системи вищої військової освіти висуваються нові вимоги, зокрема з'являється необхідність у зміні вектору гуманітарного напрямку військової освіти. Формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів має стати одним із важливих напрямків у професійній підготовці майбутніх офіцерів.

Аналіз Положення про організацію освітнього процесу в НАНГУ показав, що зазначений документ є в цілому ґрунтовним, але окремі його аспекти щодо посилання на проект TUNING ще є недостатньо допрацьованими. Зокрема, як було зазначено вище, недостатня увага приділена формуванню спеціальних компетентностей у майбутніх офіцерів і вони потребують деталізації. Тобто недоліком є відсутність чітко визначених спеціальних компетентностей, які повинні бути сформовані у випускників НАНГУ.

Сьогодні в системі Національної гвардії України існує лише один вищий навчальний заклад, що забезпечує її професійними військовими кадрами. Саме тому від якості освіти в НАНГУ залежить якість виконання професійної діяльності військовослужбовцями НГУ. Кількість службових задач, які виконують офіцери НГУ, постійно збільшується. НГУ впроваджує, активно налагоджує взаємозв'язок із суспільством. Тому політична компетентність

офіцерів є необхідністю для ефективного виконання службово-професійної діяльності.

Предметно-методичні комісії (ПМК). Метою діяльності ПМК є методична підтримка дисциплін гуманітарного напрямку в НАНГУ. Вони створюються з викладачів з групи споріднених дисциплін. Функцією предметно-методичної комісії є вдосконалення освітнього процесу, навчальних планів підготовки фахівців, обговорення та узгодження текстів лекцій, методичних розробок для проведення занять, а також упровадження в педагогічний процес передового досвіду військ, вищих військових та цивільних навчальних закладів; проведення оперативної роботи для впровадження в навчальний процес нових форм і методів навчання. На кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін діє три предметно-методичні комісії, за різними напрямками навчання. ПМК є саме тим утворенням, яке дозволяє викладачу безпосередньо впливати на організаційно-управлінські і змістовні аспекти вдосконалення навчального процесу в НАНГУ.

Увесь процес навчання у ВВНЗ має бути направлений на забезпечення високої якості навчального процесу і як результат навчання суспільство має отримати компетентних офіцерів, які повністю задовольнили свої освітні потреби і сподівання. Згідно з дослідженням В. Ягупова, принцип забезпечення якості вищої військової освіти в контексті Болонського процесу – це самостійна, творча робота курсанта і творча активність науково-педагогічних працівників; запровадження новітніх освітніх технологій і забезпечення умов для активної навчальної діяльності. Це вимагає зміни стереотипів поведінки всіх учасників військово-навчального процесу. Головним змістом діяльності ВВНЗ має стати формування інноваційного освітнього середовища з орієнтацією на індивідуалізацію навчання [285].

Під час викладання дисциплін гуманітарного напрямку є важливим розуміння викладачами спільної мети. Адже гуманітарні дисципліни не тільки дають знання з певної предметної області, а й взаємно формують загальні і

спеціальні компетентності в майбутніх офіцерів за рахунок запровадження наскрізних модулів, що висвітлено в підрозділі 2.2.

Також у межах діяльності ПМК відбувається взаємовідвідування занять викладачами. Цей процес на кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін позитивно вплинув на організацію і хід педагогічного експерименту. Деякі аспекти цієї роботи відображено у відповідному журналі. Досвідчені викладачі мають змогу передати свій досвід викладачам-початківцям, а також корегувати діяльність молодих викладачів.

Кафедри. Базові структурні підрозділи НАНГУ, що проводять освітню, методичну та наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей. Кафедра розробляє внутрішньо-академічні документи з організації навчально-виховного процесу (освітні програми, робочі програми навчальних дисциплін, які викладаються), а також розробляє пропозиції щодо організації та вдосконалення навчально-виховного процесу.

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, що безпосередньо брала участь у педагогічному експерименті, організовує підготовку та проводить навчання з гуманітарного циклу підготовки, здійснює їх методичне забезпечення та контроль успішності здобувачів вищої освіти. Це сприяє підвищенню відповідальності серед викладачів.

У контексті цієї діяльності С. Полторак, аналізуючи систему вищої військової освіти, визначає головним завданням для професорсько-викладацького складу ВВНЗ – створення нових навчальних технологій, які органічно поєднують глибокі наукові дослідження з навчальним процесом, що забезпечують підготовку висококваліфікованих військових кадрів [198].

Для того щоб ефективно управляти процесом формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів, викладачі кафедри постійно

підвищували свою кваліфікацію в цьому напрямі, обговорювали сучасні методики навчання й освітні технології.

Під час проведення педагогічного експерименту особливу увагу було приділено навчальним дисциплінам, які безпосередньо впливають на формування політичної компетентності, таких як «Політологія», «Соціологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Конфліктологія», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах», що детально було висвітлено в підрозділі 2.2.

Під час реалізації четвертого завдання було сформовано групу експертів для визначення вагомості окремих факторів у межах розробленої факторно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ». Ця ж експертна група в окремих випадках долучалася до процедури оцінювання компетентнісних задач і есе.

Для того щоб якісно провести вхідне вимірювання, необхідним було здійснити експертне уточнення факторів і критеріїв рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів, обговорити інструментарій, що використовувався в процесі вимірювань.

Під час аналізу наукової літератури було зроблено висновок, що на даний момент у військовій освіті немає загальноприйнятих факторів і критеріїв для вимірювання рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, що вплинуло на формулювання наукової новизни цього дослідження. Отже, було проведено декомпозицію відповідної соціально-педагогічної системи й створено факторно-критеріальну модель «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ». Для успішного проведення педагогічного експерименту, щоб визначити вагомість окремих факторів, було сформовано групу експертів. Важливе значення має єдність поглядів і дій експертів, що досліджують вагомості окремих факторів у

межах розробленої факторно-критеріальної моделі. До сформованої групи експертів, увійшли представники НАНГУ (к.пед.н., доц., полковник В. Рютін; к.мед.н., доц., полковник А. Стаднік; к.і.н., доц., полковник І. Ващенко, к.пед.н., підполковник Е. Денисенко). Життєвий, професійний і військовий досвід цих офіцерів дозволив максимально коректно визначити вагомість окремих факторів у межах розробленої факторно-критеріальної моделі, уточнити критерії. Точка зору експертів бралась також до уваги під час оцінювання практичних робіт, компетентнісних задач, есе курсантів тощо, де необхідним було проведення відповідної експертизи. Періодично в якості експертів залучалися д.пед.н., проф. І.В. Гавриш, д.пед.н., проф. А.В. Губа (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди), д.пед.н., проф. М. І. Лазарева (Українська інженерно-педагогічна академія) та ін.

Констатувальний етап завершився виконанням п'ятого завдання – проведенням вхідного вимірювання рівня сформованості в майбутніх офіцерів політичної компетентності. Вхідне вимірювання було проведено в 2014 році, до початку впровадження технології формування політичної компетентності.

У процесі проведення вимірювання ми виходили з поглядів представників військової педагогіки, зокрема В. Мозальова, який, характеризуючи якість підготовки військових фахівців, наголошує, що контроль якості повинен зосередитися не тільки на контролі навчального процесу, кадрів, науково-методичного забезпечення, матеріальної бази тощо, а й, у першу чергу, на контролі знань випускників, визначаючи їхню компетентність і спроможність задовольняти вимоги до компетентного фахівця [161].

Аналогічну точку зору висловлює А. Зельницький. Аналізуючи якість підготовки військових фахівців, автор звертає увагу на те що, не результати академічних знань визначають компетентність офіцера, а доведена здатність їх застосовувати. При цьому під поняттям «здатність» розуміється поєднання генетичної схильності особи (здібності) та набутої у процесі навчання і

професійної підготовки спроможності (готовності) до певної продуктивної діяльності [83].

Наведемо також погляди В. Луначека, який зазначає, що в сучасних умовах ключовим аспектом підготовки у вищій школі є суттєве вдосконалення механізму оцінювання сформованості компетентності, яка дозволить ефективно виконувати професійні обов'язки майбутнім фахівцям [141]. В. Сафонова оцінку якості вищої освіти розглядає як комплексну систему безперервного виміру відповідності її параметрів (якість результату освітньої діяльності, підготовка фахівців, освітній процес, вища освіта як частина освітньої системи) до різноманітних норм та умов [236].

Враховуючи обмежений обсяг дисертації, в тексті третього розділу наведено узагальнені результати вхідного і вихідного вимірювання рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів НАНГУ. Деталізовані результати вимірювань представлені у додатку К, Л, М, Н, П, Р, С. Вимірювання вхідного рівня сформованості політичної компетентності курсантів НАНГУ надано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Узагальнені результати вимірювання вхідного рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів НГУ (2014/2015 н.р.)

Складові політичної компетентності		Результати вхідного вимірювання	
		Контрольна група	Експериментальна група
1	2	2	3
F ₁	Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,03	0,03
F ₂	Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих	0,06	0,06
F ₃	Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	0,03	0,03
F ₄	Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,03	0,03

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4
F ₅	Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,05	0,04
F ₆	Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	0,05	0,05
F ₇	Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,06	0,06
P	Сформованість політичної компетентності	0,31	0,30

Середні результати по кожному фактору не перевищують 0,06. Разом із тим слід наголосити, що узагальнені показники вхідного вимірювання сформованості політичної компетентності курсантів НАНГУ є вищими в представників контрольної групи (0,31), ніж в експериментальної групи (0,30). Є також очевидним, що вхідний стан сформованості політичної компетентності курсантів НАНГУ у контрольної та експериментальної групи майже не відрізняється.

Найбільші показники у контрольної групи за такими факторам, як «Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих» (у контрольної групи – 0,06, експериментальної групи – 0,06) «Спроможність переконливо доводити свою точку зору для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства» (у контрольної групи – 0,06, експериментальної групи – 0,06), «Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх» (у контрольної групи – 0,05, експериментальної групи – 0,05), «Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих» (у контрольної групи – 0,05, експериментальної групи – 0,04).

Загальна сформованість політичної компетентності під час вхідного вимірювання у курсантів знаходилася на рівні 0,31 у контрольної групи та 0,30 – в експериментальної, ці показники не відповідали вимогам часу. Таким чином,

усе зазначене вище підтвердило доцільність створення й запровадження технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

3.2. Реалізація технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ

Реалізація технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у НАНГУ відбувалася безпосередньо на формувальному етапі педагогічного експерименту протягом 2014 – 2018 років. Метою цього етапу було запровадження теоретично обґрунтованої в другому розділі відповідної технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів в умовах вищих військових навчальних закладів. Головні завдання формувального етапу педагогічного експерименту передбачали:

1. Проведення науково-методичних заходів з викладачами кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та курсантами командно-штабного факультету, з метою їх ознайомлення з технологією проведення експерименту.

2. Ознайомлення курсантів експериментальної групи з інструментарієм педагогічного вимірювання, що використовується в процесі реалізації технології формування політичної компетентності, пояснення його взаємозв'язку зі змістовним наповненням певних навчальних модулів тощо.

3. Упровадження в процес навчання експериментальної групи оновленого авторського навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін «Політологія», «Соціологія»; відповідних наскрізних модулів у навчальних дисциплінах «Конфліктологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах»; факультативу «Світовий політичний процес», проведення занять гуртка ВНТКС тощо.

4. Орієнтацію курсантів щодо роботи зі ЗМІ, джерелами мережі Інтернет щодо аналізу інформації політичного характеру з позицій критичного мислення тощо.

Реалізація першого завдання формувального етапу – *проведення науково-методичних заходів з викладачами кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та курсантами командно-штабного факультету, з метою їх ознайомлення з технологією проведення експерименту* – мало певну послідовність.

Спочатку на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного факультету НАНГУ була актуалізована проблематика, пов'язана з необхідністю формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у зв'язку із існуючою військово-політичною ситуацією в Україні й специфікою їх професійної діяльності. Під час засідання кафедри викладачам було представлено програму педагогічного експерименту і запропоновано внести зміни до змісту певних навчальних дисциплін, форм і методів роботи з курсантами, які беруть участь у проведенні експерименту. Також було обговорено й уточнено алгоритм реалізації технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів, особливості впровадження технології на командно-штабному факультеті тощо.

Слід підкреслити, що в процесі роботи виникали певні труднощі, пов'язані з узгодженням наскрізних модулів із вимогами компетентнісної моделі, наданої в підрозділі 1.4. Крім того, ця процедура потребувала додаткової роботи з окремими викладачами в межах ідеології експерименту.

Викладачам кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, які були безпосередньо задіяні в реалізації технології, було доведено основні змістовні складові технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів. Обговорено їх особисту індивідуальну діяльність на кожному етапі з прив'язкою до реального часу, сплановані і реалізовані відповідні заходи організаційно-управлінського характеру тощо. Суттєва робота була проведена щодо узгодження

дій кожного викладача кафедри, які викладали наскрізні модулі дисциплін: «Конфліктологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах», що суттєво впливають на формування політичної компетентності. Окрема увага була приділена поясненню процедур вимірювання навчальних результатів у межах кожного наскрізного модулю.

У процесі роботи було зроблено висновок, що існує проблема при підготовці професорсько-викладацького складу до роботи з формування політичної компетентності. Саме тому додатково було запроваджено організацію й проведення семінарів та нарад з проблем розвитку гуманітарної освіти, запровадження компетентнісного підходу у військову освіту тощо.

Одночасно відбувалася робота з курсантами експериментальної групи, які були також ознайомлені з алгоритмом реалізації експерименту і вимогами до них на кожному етапі. Цей процес відбувався переважно на засіданнях гуртка ВНТКС. Під час занять гуртка значна увага приділялась мотивації курсантів щодо формування політичної компетентності в їхній майбутній професійній діяльності. Було також обговорено і роз'яснено тематику занять гуртка за цим напрямом.

Проведене пілотне опитування серед курсантів експериментальної групи (46 осіб) з метою визначення готовності до формування в них політичної компетентності показало такі результати. Вік респондентів складав: 17 – 20 років (55 %), 20 – 22 роки (30 %), віком 22 – 27 років (15 %). Слід наголосити, що 75 % опитаних курсантів бажали підвищити рівень своєї політичної компетентності. Разом із тим, 63 % респонденти не змогли сформулювати своє бачення політичної компетентності. 87 % курсантів підтримали точку зору щодо необхідності формувати політичну компетентність у своїх підлеглих у майбутньому. У процесі проведення пілотного дослідження використовувалася

авторська анкета «Аналіз потреб у формуванні політичної компетентності у майбутніх офіцерів» (Додаток Е).

У процесі роботи з представниками професорсько-викладцького складу кафедри увага була акцентована на тому, що процес навчання потрібно максимально технологізувати. Як указує В. Стрельніков, домогтися означеної мети можна лише засобами особистісно орієнтованих технологій, адже навчання, орієнтоване на абстрактного середнього студента, на засвоєння і відтворення знань, умінь і навичок, не відповідає існуючій ситуації [256].

Виконання другого завдання – ознайомлення курсантів експериментальної групи з інструментарієм педагогічного вимірювання, що використовується в процесі реалізації технології формування політичної компетентності, пояснення його взаємозв'язку зі змістовним наповненням певних навчальних модулів тощо.

У процесі реалізації цього завдання курсанти експериментальної групи були ознайомлені з формами й видами завдань, під час яких планувалося проведення вимірювання і з відповідним інструментарієм. Як уже було зазначено в підрозділі 3.1, частина вимірювань проводилася з використанням тестових технологій, саме тому було проведено низку занять для ознайомлення курсантів з основними типами тестових завдань. Переважно ми виходили з положень щодо запровадження педагогічного тестування та відображених у роботах В. Аванесова, І. Булах, Л. Парашенко та ін [1; 181; 244].

Це дозволило зробити процес оцінювання більш осмисленим, скоротити час на з'ясування типу завдання в процесі самого оцінювання. Курсанти були також ознайомлені з процедурою оцінювання есе, компетентнісних задач, практичних робіт різного спрямування. Окрема увага приділялась ознайомленню курсантів з процедурою експертного оцінювання.

Детальне пояснення процедур оцінювання позитивно вплинуло на організацію навчального процесу.

Для ознайомлення викладачів, які були задіяні в експерименті, з інструментарієм, що використовувався в процесі вимірювання, а також загальною метою експерименту були проведені додаткові засідання предметно-методичної комісії № 3 на кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного факультету НАНГУ задля обговорення та узгодження відповідних дій.

Під час реалізації третього завдання було впроваджено в навчальний процес експериментальної групи оновлене авторське навчально-методичне забезпечення навчальних дисциплін «Політологія», «Соціологія»; відповідних наскрізних модулів у навчальних дисциплінах «Конфліктологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах»; факультативу «Світовий політичний процес», проведення занять гуртка ВНТКС тощо.

Для успішної реалізації педагогічного експерименту щодо формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів на засіданнях кафедри та її предметно-методичних комісій, методичних семінарах і нарадах були обговорені, відпрацьовані та затверджені навчальні та робочі програми зі змінами за такими навчальними дисциплінами: «Соціологія», «Політологія», Також було скореговано теми в навчальних дисциплінах: «Конфліктологія», «Історія України», «Філософія», «Військова педагогіка та психологія», «Правознавство», «Психологія екстремальної діяльності», «Управління соціальними процесами у військових колективах», а також наскрізні модулі, які направлені на формування політичної компетентності. Тематику цих модулів висвітлено в підрозділі 2.2. Також було запропоновано факультатив «Світовий політичний процес».

Курсантам експериментальної групи було роз'яснено суть окремих форм навчальних занять, що передбачалися в межах розробленої технології. Це

оглядові, проблемні лекції для кожної навчальної дисципліни, нові для них форми практичних занять тощо. Курсантам було рекомендовано проводити попередню підготовку до них за рекомендованою літературою та методичними вказівками. Особливу увагу було приділено роз'ясненню сутності таких занять, як семінар-бесіда, семінар-конференція, вирішення проблемних ситуацій, реферування. Адже суть цих занять – у поєднанні теоретичного матеріалу з практичним його застосуванням на основі особистісного усвідомлення курсантами. Також курсантам було роз'яснено важливість постійної самостійної роботи пошукового характеру.

Форми навчальних занять, які переважно використовувалися на формуальному етапі педагогічного експерименту, наведені в табл. 2.20. Важливою складовою цього етапу педагогічного експерименту була реалізація чітко узгоджених форм навчальних занять із запропонованими навчально-тематичними планами дисциплін, спрямованих на формування політичної компетентності, значна частина яких мала інтерактивний характер.

Фрагмент змістовного наповнення окремих занять з дисципліни «Політологія», які суттєво впливають на формування світогляду майбутнього офіцера, наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Фрагмент змістовного наповнення та видів лекцій, які використовувалися в процесі реалізації педагогічного експерименту

Тема	Вид	Мета	Зміст
1	2	3	4
Проблеми історії та теорії політичної науки	Оглядова лекція	Поглибити знання курсантів щодо сутності політики як суспільного явища, історії виникнення політичних ідей, з'ясувати методологічне значення політики для діяльності військових кадрів, офіцерів НГУ.	Генеza політичних ідей у Стародавньому світі. Закони категорії та функції політики. Особливості становлення політичної науки в Україні.

Продовж.табл. 3.2

1	2	3	4
Політичні технології та менеджмент	Проблемна лекція	Формування у курсантів лідерських якостей, високої громадянської політичної активності, політичної свідомості і культури.	Політичні технології і політичне управління. Політичний менеджмент і політичний маркетинг в системі політичного управління. Політичне прогнозування: сутність, принципи, методи та критерії ефективності.

У межах дисципліни «Політологія» оглядова лекція «Проблеми історії та теорії політичної науки» дозволила сформувати в майбутніх офіцерів чітке уявлення щодо становлення політичної думки як потужної сили в розвитку суспільства, без якої неможливий подальший розвиток будь-якої сфери суспільного життя, у тому числі й військової сфери як гаранта обороноздатності країни та забезпечення розвитку правового та громадянського суспільства.

Проблемна лекція «Політичні технології та менеджмент» дозволила фактично сформувати в курсантів бачення сучасного політичного впливу на всі сфери життя в країні з метою досягнення певного результату в певній соціальній групі, політичній силі або окремим особам. Під час проведення проблемної лекції формується політична поведінка особистості, з'ясовується роль і значення політичної культури в сучасному світі. Під час проведення таких занять у ВВНЗ відбувається мотивування курсантів до отримання знань політичного напрямку, які в майбутньому допоможуть зрозуміти суть політичних подій, що відбуваються в Україні та світі.

Суттєво вплинуло на формування політичної компетентності під час реалізації формувального етапу педагогічного експерименту виконання комплексу практичних робіт, спеціально розроблених для кожної дисципліни. Приклад змістовного наповнення таких занять наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Фрагмент змістовного наповнення та видів семінарських занять, які використовувалися в процесі реалізації педагогічного експерименту

Тема	Вид	Мета	Зміст
Держава, партії. Режими в політичному житті суспільства: відмінності та особливості	Семінар -бесіда	Поглибити та закріпити знання курсантами щодо сутності та функцій таких явищ політичного життя суспільства, як держава, політичні режими, їх місця і ролі в сучасному політичному процесі. Надати курсантам знання щодо сутності, функцій, типології, засад класифікації політичних партій та політично-громадських об'єднань.	Основні ознаки та функції держави. Форма державного правління та державного устрою, їх особливості в Україні. Поняття і структура політичної системи суспільства. Класифікація політичних режимів. Політичні партії, громадські об'єднання і рухи у політичному житті України.
Формування політичної культури у населення України. Аналіз етапів політичної соціалізації особистості	Семінар - конференція	Засвоїти сутність політичної суб'єктності особи; основні типи й види політичної поведінки та мотивацію, політичну соціалізацію особи в умовах становлення та розвитку Української держави. Сприяти формуванню в курсантів, високих морально-психологічних якостей, особистості сучасного керівника і вихователя підлеглих, готового до самовідданого і відповідального виконання свого обов'язку, постійного прагнення до самоосвіти і самовиховання, критичного ставлення до результатів своєї діяльності.	Громадянин у політичному житті суспільства. Політична соціалізація особи в умовах становлення української держави. Поняття, зміст і функції політичної культури в суспільному житті. Політична свідомість як відображення політичних відносин.

Мета семінарських занять полягає в закріпленні отриманих знань на лекції, вироблення умінь і навичок ведення бесіди з курсантами, вироблення навичок обґрунтовано доводити свою точку зору, відстоювати свою позицію

тощо. Також під час таких занять у курсантів виробляються навички комунікації. Адже саме під час семінару курсанти мають право виступити, висловивши власне розуміння обговорюваної проблеми і висунувши пропозиції щодо її вирішення. Це сприяє їхній подальшій навчальній діяльності при написанні есе, де потрібно стисло і обґрунтовано висловити власну думку.

У процесі проведення формувального етапу експерименту ефективними виявилися семінарські заняття у вигляді семінару-конференції, основною метою яких було сформувавши вміння коректно поставити запитання стосовно політичної соціалізації особи, непрямо з'ясувати рівень політичної культури тощо на підставі аналізу отриманої зворотньої інформації.

Варто зазначити, що проведення низки практичних занять особливо вплинуло на формування політичної компетентності під час реалізації формувального етапу експерименту. Усі практичні роботи були спеціально розроблені для кожної дисципліни, яка мала відношення до реалізації технології формування політичної компетентності. Наприклад, фрагмент змістовного наповнення практичних занять у межах дисциплін «Політологія» та «Соціологія» наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Фрагмент змістовного наповнення та видів практичних занять, які використовувалися в процесі реалізації педагогічного експерименту

Тема	Вид	Мета	Зміст
1	2	3	4
Роль ЗМІ в суспільстві, методи впливу на суспільну думку	Вирішення проблемної ситуацій	Навчити курсантів аналізувати різні джерела інформації. Навчити толерантно поводитися, поважати співрозмовника. Навчити впевнено відстоювати власну позицію та думку, сформувавши навички вирішення різних нестандартних ситуацій.	Сучасні засоби впливу на свідомість людини. ЗМІ як засіб формування громадської думки.

Продовж. табл. 3.4

1	2	3	4
Пріоритетні напрямки зовнішньої політики України	Реферування	Закріпити знання курсантів щодо основних проблем сучасного світового процесу, місця і ролі нашої держави у світовому співтоваристві, основних напрямків державної політики з питань національної безпеки з урахуванням загроз національним інтересам і національній безпеці України. Сприяти формуванню у курсантів навичок організації та проведення інформаційно-пропагандистської роботи.	Сутність і принципи зовнішньої політики України. Україна в сучасному геополітичному просторі. Національні інтереси України та основні можливі загрози її національній безпеці. Основні напрямки державної політики національної безпеки України.

Виконання кожної практичної роботи передбачало чіткий алгоритм діяльності, прописаний у відповідних методичних рекомендаціях. Так, практична робота «Роль ЗМІ в суспільстві, методи впливу на суспільну думку» у межах дисципліни «Соціологія» дозволяє після засвоєння теоритичного матеріалу на практиці представити роль ЗМІ у формуванні суспільної думки, а також їх вплив на свідомість громадян. Курсантам пропонувався такий алгоритм діяльності:

1. Представити ЗМІ як складну багатогранну систему, виявити яким чином ЗМІ може впливати на політику.
2. Сформулювати мету завдання і сенс діяльності ЗМІ як складної системи.
3. З'ясувати внутрішні комунікації між окремими підсистемами ЗМІ як складної системи.
4. Показати зовнішні комунікації та систему впливу на громадську думку ЗМІ.

Під час проведення практичної роботи з реферування за темою «Пріоритетні напрямки зовнішньої політики України», курсанти охарактеризували геополітичне розташування України, її зовнішні інтереси, та перспективи подальшої співпраці з різними державами світу.

Варто зауважити, що під час проведення практичних занять виникали деякі труднощі. Наприклад, на семінарських заняттях, у курсантів під час доповіді перед аудиторією, виникали проблеми з висловлюванням власної думки і відстоюванням своїх інтересів, був обмежений словарний запас, бракувало вільної комунікації. Більшість із них втрачали «рівновагу» при спілкуванні з «агресивним» опонентом тощо.

Як ми наголошували вище, під час реалізації формувального етапу педагогічного експерименту активно застосовувалися наскрізні модулі дисциплін гуманітарного напрямку навчання. Зміст навчальних дисциплін потребував оновлення тих наскрізних модулів, що впливають на формування політичної компетентності. У табл. 3.5 наведено фрагмент реалізації технології формування політичної компетентності наскрізними модулями.

Таблиця 3.5

Фрагмент змістовного наскрізних модулів, що використовувалися в процесі реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів

Навч. рік	Дисципліна	Тема навчального заняття	Змістовне наповнення
1	2	3	4
2014-2015	Історія України	Проголошення незалежності України і розбудова суверенної держави	Державне будівництво, створення правових підвалин незалежності України. Соціально-економічний розвиток країни. Військова організація України як складова системи національної безпеки. Суспільно-політичне та духовне життя українського народу в період 1991 – 2013 рр.

Продовж. табл. 3.5

1	2	3	4
	Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика та естетика)	Філософські проблеми війни, миру та армії	Війна як соціально-політичне явище. Виникнення і сутність армії. Мир як основа існування людської цивілізації. Виникнення, сутність і характер війн. Основні вияви кризи людської цивілізації та проблема миру в сучасних умовах
2015-2016	Військова педагогіка та психологія	Теоретико-методологічні основи військового виховання	Характеристика основних груп методів виховання та педагогічні умови їх активізації. Педагогічна характеристика соціального середовища. Самовиховання військовослужбовців як педагогічна проблема
	Правознавство (в тому числі основи військового законодавства та міжнародне гуманітарне право)	Правові основи оборони держави та засади реформування і розвитку Національної гвардії України	Правові основи введення надзвичайного та воєнного стану. Національна гвардія України на сторожі правопорядку історія та перспективи розвитку. Законодавчо-правові засади військового будівництва в Україні. Основні повноваження органів державної влади у сфері національної безпеки та оборони. Воєнна доктрина про підготовку та збройний захист національних інтересів України. Основні завдання, функції місце та роль Національної гвардії України у забезпеченні національної безпеки держави
2016-2017	Конфліктологія	Управління конфліктами	Види політичних конфліктів. Загальні характеристики політичних конфліктів. Шляхи попередження політичних конфліктів
	Психологія екстремальної діяльності	Загальні основи екстремальної психології	Психологічні особливості екстремальних ситуацій в службово-бойовій діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. Екстремальні ситуації в службово-бойовій діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. Сучасні вимоги до професійної підготовленості й особистості військовослужбовців Національної гвардії України. Формування психофізіологічних навиків і умінь, необхідних для військовослужбовців при виконанні завдань за призначенням
2017-2018	Управління соціальними процесами у військових колективах	Управління військовим колективом	Структурні характеристики військового колективу та управлінські завдання. Основні фактори впливу на виконання індивідуальної групової ролі у військовому колективі. Основні методи формування продуктивного соціального середовища. Демографічні, соціальні, психологічні та інші особливості підлеглих та завдання формування сприятливого соціального середовища. Груповий рівень управління поведінкою підлеглих: статусно-рольовий розподіл та соціогрупова динаміка

Продовж. табл. 3.5

1	2	3	4
		Управлінський цикл та його складові	Прогнозування соціальних явищ та процесів. Соціально-управлінське рішення: зміст та методика вироблення. Облік та контроль: їх значення у військово-соціальному управлінні.

На формувальному етапі педагогічного експерименту активно використовувалися інтерактивні методи навчання, застосування яких теоретично обґрунтовано в підрозділі 2.2 другого розділу.

Зокрема, використання рольових та ділових ігор дозволило курсантам проаналізувати різні соціально-політичні ситуації. Наприклад, цікавим та пізнавальним для курсантів був метод круглих столів, який дозволив у процесі ведення дискусії виробити узгоджені рішення щодо підвищення рівня політичної компетентності в підрозділах Національної гвардії й інших збройних формувань, також за допомогою цього методу було виділено з точки зору курсантів, головні проблеми інтеграції України в ЄС, та можливі шляхи їхнього вирішення. Під час обговорення цього питання курсанти проявили високу активність та активно брали участь у всіх видах навчальної роботи, що дозволяє зробити висновок, майбутнім офіцерам не байдуже майбутнє України.

Підвищену цікавість проявили курсанти також під час обговорення теми присвяченої системі соціального контролю та формуванню національної свідомості у населення України. Активна життєва позиція майбутніх офіцерів є надзвичайно важливою для позитивного розвитку країни особливо в контексті модернізації соціальних процесів.

Для формування аналітичного мислення, нами був використаний метод аналізу політичної ситуації, який полягав у розгляді різних політичних подій як в історичній площині так і в новітній історії України і світу. Наприклад, аналіз етнонаціонального конфлікту у Молдові, який був спровокований керівництвом Придністров'я за підтримки російських військових отримати статус незалежної

держави у 1989–1992 рр. У значній мірі це було результатом низької політичної культури населення й відповідної роботи з боку ЗМІ та інформаційних агентів інших держав.

Детальний аналіз цієї конфліктної ситуації, що триває й досі, дозволив зробити висновок про високу роль формування політичної культури серед населення країни.

Також на формувальному етапі педагогічного експерименту, під час проведення факультативу «Світовий політичний процес» нами було запропоновано курсантам вирішити низку компетентнісних задач. Тобто курсанти повинні були вирішити певну задачу, використовуючи свої уміння та навички, що вони отримали в процесі формування політичної компетентності. Приклад компетентнісної задачі нами наведено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Приклад компетентнісної задачі

Проблемна ситуація	Завдання
Сьогодні Україна перебуває у стані гібридної війни. Суть її полягає у створенні внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду, створені країною-агресором економічних проблем і перешкод, підтримка країною-агресором сепаратизму на території нашої держави, а також дискредитація країни на міжнародній арені. Населення України виявилось неготовим до протидії інформаційній війні.	Проаналізувати діяльність ЗМІ та популярні в Україні соціальні мережі, що можуть бути використані у інформаційній війні проти України. Виробити алгоритм дій щодо попередження маніпулятивного впливу на військовослужбовців через соціальну мережу та ЗМІ.

Вирішення таких компетентнісних задач дозволяє курсантам використати отримані в процесі знання, уміння, навички та інші особисті якості у повному обсязі. Вони вчаться використовувати достовірні джерела інформації,

формулювати і доводити свою точку зору тощо. Саме вирішення таких задач суттєво впливає на процес формування політичної компетентності.

Особливе значення в технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів займав спеціально розроблений курс факультативу «Світовий політичний процес», адже курсанти навчалися фактично в умовах ведення гібридної війни. Факультатив гармонійно доповнив знаннями з геополітичних стратегій таких передових держав світу, як Німеччина, США, Китай, Росія тощо. Розглянуто особливості геополітичної стратегії мусульманських країн, країн Прибалтики та Східної Європи. Вивчено досвід локальних конфліктів сучасності. Особливий інтерес викликали такі теми, як «Світова роль американської геополітичної стратегії. Оборонний блок НАТО», «Особливості етнонаціональних та національних конфліктів у Європі. Причини виникнення та шляхи подолання», «Політична компетентність громадян – як основа демократичної країни».

Вирішення четвертого завдання – орієнтація курсантів щодо роботи з ЗМІ, джерелами мережі Інтернет щодо аналізу інформації політичного характеру з позицій критичного мислення тощо – було обов'язковою складовою процесу навчання.

Враховуючи той факт, що ми живемо в інформаційному суспільстві, акцент було зроблено на використання курсантами лише перевірених джерел інформації, особливо це стосується джерел з мережі Інтернет. Основними рекомендованими Інтернет-порталами і сайтами як прикладами достовірних джерел інформації були рекомендовані такі:

1. Інформаційний портал Адміністрації Президента України (www.president.gov.ua) [93].
2. Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/ua>) [263].
3. Сайт Міністерства оборони України (<http://www.mil.gov.ua>) [234].
4. Сайт Національної гвардії України (<http://www.ngu.gov.ua/ua>) [235].

5. Друковане видання Голос України [51].
6. Друковане видання Урядовий кур'єр [262].
7. Друковане видання Офіційний вісник України [178].
8. Друковане видання Відомості Верховної Ради України [39].

У процесі реалізації формувального етапу технології формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ був зроблений акцент на формуванні вміння проводити особистий інформаційний пошук як в електронних, так і в друкованих джерелах, адже саме ця здатність є одним із факторів формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів. Політичні події – це матеріал, який може доводити або, навпаки, спростовувати існуючі теоретичні представлення. Течія політичних процесів, політичні факти, заяви й оцінки політичних лідерів, глав держав, державних й партійних лідерів повинні підлягати ретельному критичному аналізу і осмисленню. Цей підхід дозволить побачити, зрозуміти і оцінити тенденції розвитку сучасного суспільства. Навички систематичної самостійної роботи зі ЗМІ дає можливість надалі осмислювати політичну інформацію, давати самостійну оцінку політичним подіям. У сучасній політиці ЗМІ (газети, телебачення, Інтернет) використовуються для вирішення цілої низки політичних завдань: легітимації влади, політичної соціалізації і політичного інформування громадян, формування громадської думки тощо. Тому досить часто в інформаційних повідомленнях, в коментарях до подій в явній або прихованій формі присутні маніпулятивні технології.

Таким чином, підводячи підсумки, слід констатувати той факт, що правильно спланований й змістовно наповнений процес формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у межах технології, що реалізується, дозволив створити додаткову вартість в індивідуальній траєкторії кожного курсанта. Це буде математично обґрунтовано в наступному підрозділі третього розділу. Цьому сприяла проведена на формувальному етапі експерименту

робота згідно з алгоритмом реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів. Це дозволило курсантам чітко розуміти послідовність і мету вивчення кожної навчальної дисципліни, окремих наскрізних модулів, чітко бачити траєкторію свого індивідуального розвитку, своєчасно використати отримані знання в процесі подальшого навчання у НАНГУ та в майбутній професійній діяльності. Крім того, запропоновані на цьому етапі технологічні рішення можуть бути використані при вивченні інших спеціальних компетенцій, що формуються під час викладання гуманітарних дисциплін у ВВНЗ.

3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту

Для виявлення ступеня ефективності теоретично обґрунтованої та розробленої технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ було проведено контрольний експеримент, у процесі якого вдалося зафіксувати динаміку сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів.

Мета контрольного етапу експерименту полягала у визначенні вихідного рівня сформованості політичної компетентності в майбутніх офіцерів і порівнянні отриманих результатів з даними вхідного вимірювання рівня сформованості політичної компетентності в курсантів контрольної та експериментальної групи, проведенні узагальнення і аналізу результатів експериментальної роботи. Як було зазначено вище, методи проведення вимірювань на констатуючому і контрольному етапах експерименту були однаковими. Для проведення вимірювання було використано факторно-критеріальну модель «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ» теоретично обґрунтовану в підрозділі 2.3.

Інструментарій для вимірювання окремих показників у межах визначених у моделі критеріїв і факторів наведено в Додатку А.

Згідно з метою контрольного етапу експерименту було визначено такі завдання:

1. Проведення комплексного контрольного вимірювання результатів запровадження технології формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів у ВВНЗ згідно з процедурою висвітленою в підрозділі 2.3.

2. Здійснення порівняльного аналізу результатів, отриманих на констатуючому і контрольному етапах педагогічного експерименту.

3. Визначення впливу розробленої педагогічної технології на формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ в експериментальній групі (ЕГ) та порівняння отриманих за результатами вимірювання параметрів експериментальної і контрольної групи (КГ).

4. Перевірка збіжності та відмінності щодо розподілу рівнів сформованості політичної компетентності курсантів контрольної та експериментальної групи на початку та наприкінці експерименту за допомогою χ^2 критерію Пірсона.

Результати вимірювання вихідного рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у розрізі курсантських груп, що склали контрольну і експериментальну групу під час проведення експерименту, викладено в додатках П, Р, С, Т. Узагальнені результати вхідного вимірювання наведено в табл. 3.1 підрозділу 3.1.

Згідно з алгоритмом реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ було проведене вимірювання вихідного рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів також у розрізі курсантських груп, що склали контрольну і експериментальну групу. Узагальнені результати вимірювання вихідного рівня сформованості

політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ наведено в табл. 3.7 та на рис. 3.1, 3.2.

Таблиця 3.7

Узагальнені результати вимірювання вихідного рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ

Складові політичної компетентності		Період	Показники сформованості політичної компетентності	
			Контрольна група	Експериментальна група
F ₁	Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	До	0,03	0,03
		Після	0,05	0,08
		Приріст	0,02	0,05
F ₂	Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців	До	0,06	0,06
		Після	0,11	0,16
		Приріст	0,05	0,1
F ₃	Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	До	0,03	0,03
		Після	0,06	0,09
		Приріст	0,03	0,06
F ₄	Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	До	0,03	0,03
		Після	0,05	0,07
		Приріст	0,02	0,04
F ₅	Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	До	0,05	0,04
		Після	0,08	0,13
		Приріст	0,03	0,09
F ₆	Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	До	0,05	0,05
		Після	0,08	0,12
		Приріст	0,03	0,07
F ₇	Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	До	0,06	0,06
		Після	0,11	0,18
		Приріст	0,05	0,12
P	Сформованість політичної компетентності у майбутніх офіцерів	До	0,31	0,3
		Після	0,54	0,83
		Приріст	0,23	0,53

Для реалізації другого завдання в межах контрольного етапу експерименту було проведено аналіз отриманих експериментальних даних, який показав наявність позитивної динаміки, що мала місце в межах кожного фактору та відповідних критеріїв, наведених у факторно-критеріальній моделі «Оцінки

рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ» (табл. 2. 23). У цьому контексті слід навести точку зору Є. Хрикова, що критерії є однією з ключових ланок експериментального дослідження. Вони дозволяють оцінити стан вирішення певної педагогічної проблеми, виокремити напрями її подальшого розв’язання, перевірити ефективність запропонованих методичних систем тощо.

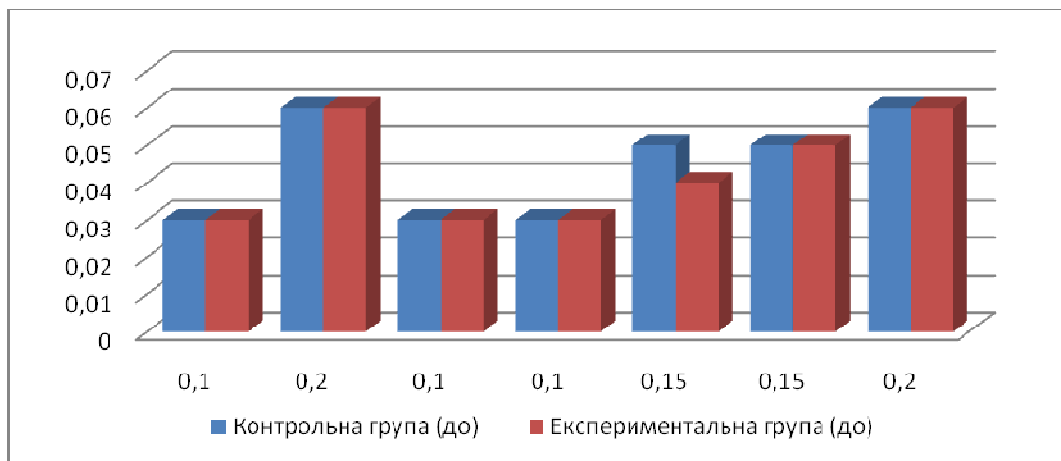

Рис. 3.1. Порівняльний розподіл рівнів сформованості політичної компетентності за результатами вхідних замірів у майбутніх офіцерів

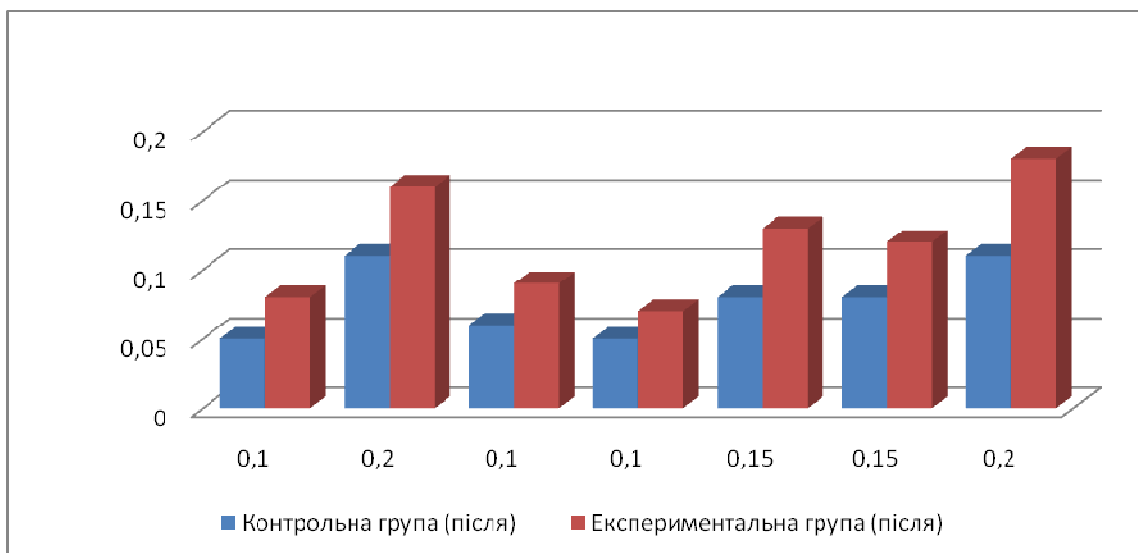

Рис. 3.2. Порівняльний розподіл рівнів сформованості політичної компетентності за результатами вихідних замірів у майбутніх офіцерів

Аналіз результатів вимірювань свідчить, що в цілому приріст був позитивним і в контрольній, і в експериментальній групі, однак в експериментальній групі він був значно більшим. Загальний параметр (P) у контрольної групи зріс від $P=0,31$ до $P=0,54$, в експериментальній групі – від $P=0,30$ до $P=0,83$.

Позитивна динаміка формування політичної компетентності в експериментальній групі була обумовлена таким:

- запровадженням алгоритму навчального процесу серед курсантів, який дозволив більш доцільно розподілити навчальний час;

- модернізація змісту діючих навчальних дисциплін «Політологія» та «Соціологія», а також наскрізних модулів, що формують політичну компетентність у курсантів і входять до складу інших навчальних дисциплін гуманітарного спрямування;

- уведення факультативу «Світовий політичний процес»;

- запровадження в навчання проблемних та оглядових лекцій, нових форм практичних занять, вирішення проблемних ситуацій та компетентнісних задач, які детально розглянуто в підрозділі 3.2.

Необхідно відмітити наявність позитивного приросту за всіма факторами, але, разом із тим, мали місце певні відмінності, які потребують додаткового пояснення.

Найбільший приріст в експериментальній групі відбувся в межах таких факторів, як «Спроможність переконливо доводити свою точку зору для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства» ($EГ-F_7$ – з 0,06 до 0,18/ $KГ$ – з 0,06 до 0,11). Це пояснюється в першу чергу тим, що армія є невід’ємним соціальним інститутом держави, і українська армія на практиці показала готовність захищати суспільство від зовнішніх загроз. Сьогодні в Україні відбувається гармонізація відносин між армією та суспільством. «Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців» ($EГ-F_2$ – з

0,06 до 0,16/ КГ– з 0,06 до 0,11) – досвід минулих років показав українцям, що недостатньо сформована політична культура в населення призводить до фатальних наслідків. «Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих» (ЕГ–F₅– з 0,04 до 0,13/ КГ–0,05 до 0,08) – це пояснюється тим, що під час професійної діяльності сучасний офіцер займається виховною функцією, і він є відповідальним за своїх підлеглих. «Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх» (ЕГ– F₆ – з 0,05 до 0,12/ КГ– 0,05 до 0,08) – ця здатність достатньо важлива в сучасних умовах, адже сьогодні проти України ведеться інформаційна війна, тому сучасні військові повинні бути готовими до прояву різного рівня маніпулятивних технологій. «Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери» (ЕГ–F₃ – з 0,03 до 0,09/ КГ– з 0,03 до 0,06) – сьогодні в інформаційному просторі існує безліч ресурсів, які висвітлюють політичні новини, тому критичний аналіз ресурсів політичної сфери, є необхідністю.

Підкреслимо, що із наведених вище результатів дослідження видно таке: рівень знань на констатуючому етапі педагогічного експерименту в контрольній та експериментальній груп (рис. 3.1 та 3.2) майже співпадають, а на контрольному етапі експерименту – відрізняються за всіма критеріями з більш вагомими позитивними змінами в експериментальній, ніж у контрольній групі.

Підводячи підсумки педагогічного експерименту, слід зауважити на складності обробки результатів отриманих на основі інструментарію, який було детально теоретично обґрунтовано та висвітлено в підрозділах 2.3 та 3.2. Ці результати були представлені як у відсотках під час використання тестових завдань, так і у вигляді експертних оцінок під час написання есе й виконання окремих практичних робіт тощо. Обробка отриманих результатів потребувала використання специфічних методів математичної статистики й відповідного шкалювання. У процесі роботи ми виходили з логіки, що всі результати було

розбито на три групи за системою 0–1–2. При цьому 0 – відповідь є незадовільною; 1 – відповідь є не повною; 2 – відповідь є повною.

У наведеній моделі загальний рівень сформованості політичної компетентності випускника бакалаврської програми ВВНЗ відображає абсолютний показник $P_{\text{заг}}$. Показник $P_{\text{заг}}$ вимірюється відповідно шкалі, яка базується на загальних вимогах Болонського процесу, що реалізовані у ВНЗ України:

$0 < P_{\text{заг}} \leq 0,5$ – сформованість компетентностей є недостатньою;

$0,5 < P_{\text{заг}} \leq 0,74$ – сформованість компетентностей є задовільною;

$0,74 < P_{\text{заг}} \leq 0,89$ – сформованість компетентностей є достатньою;

$0,90 < P_{\text{заг}} \leq 1$ – сформованість компетентностей є оптимальною.

Будемо вважати, що у курсанта політична компетентність сформована на «низькому» рівні, якщо $0,5 < P_{\text{заг}} \leq 0,74$; на «достатньому» – якщо $0,74 < P_{\text{заг}} \leq 0,89$; «високому» – якщо $0,89 < P_{\text{заг}} \leq 1$. Сформованість політичної компетентності нижче 0,5 – є незадовільною.

Результати вхідного та вихідного вимірювання, згруповані за представниками особового складу контрольної й експериментальної груп, наведено в табл. 3.8 та 3.9.

Таблиця 3.8

Сформованість політичної компетентності майбутніх офіцерів у КГ та ЕГ до впровадження педагогічної технології

Рівні	До експерименту	
	КГ (50 ос.)	ЕГ (46 ос.)
	Загальний рівень сформованості політичної компетентності, ос	Загальний рівень сформованості політичної компетентності, ос
Низький $0 < P_{\text{заг}} \leq 0,5$	23	21
Достатній $0,5 < P_{\text{заг}} \leq 0,89$	25	24
Високий $0,89 < P_{\text{заг}} \leq 1$	2	1

Таблиця 3.9

**Сформованість політичної компетентності майбутніх офіцерів у КГ та ЕГ
за результатами впровадження педагогічної технології**

Рівні	Після експерименту	
	КГ (50 ос.)	ЕГ (46 ос.)
	Загальний рівень сформованості політичної компетентності, ос	Загальний рівень сформованості політичної компетентності, ос
Низький $0 < P_{\text{заг}} \leq 0,5$	18	4
Достатній $0,5 < P_{\text{заг}} \leq 0,89$	28	34
Високий $0,89 < P_{\text{заг}} \leq 1$	4	8

Для перевірки достовірності збіжності та відмінності щодо розподілу рівнів сформованості політичної компетентності курсантів, виміряних за допомогою факторно-критеріальної моделі «Оцінка рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки», ми скористалися критерієм χ^2 Пірсона.

Насамперед визначаємо нульову (H_0) й альтернативну гіпотези (H_1). H_0 – емпіричні розподіли рівнів сформованості політичної компетентності курсантів у КГ та ЕГ на вхідному етапі незначні; H_1 – емпіричні розподіли рівнів сформованості політичної компетентності курсантів КГ та ЕГ значно різняться між собою.

На основі даних, що представлені в табл. 3.9, обчислюємо емпіричне значення критерію, яке порівнюється з таблично заданим еталонним числом – критичним значенням критерію, який для кількості ступенів свободи 2, для рівня значущості $p=0,05$ становить $\chi^2_{кр} = 5,991$, а для рівня значущості $p=0,01$ становить $\chi^2_{кр} = 9,21$.

Кількість ступенів свободи при зіставленні емпіричних розподілів визначається за формулою:

$$U = (K - 1) \times (C - 1), \quad (3.9)$$

де $K = 3$ (кількість рівнів), $C = 2$ (кількість розподілів, що порівнюються). У нашому випадку $U = (3 - 1) \times (2 - 1) = 2$.

Для розрахунку емпіричних значень рівнів сформованості політичної компетенції у курсантів в КГ та ЕГ на початку та наприкінці експерименту вираховуємо теоретичні частоти – f_t .

Для цього використовуємо таку формулу:

$$f_t = n \times m / S, \quad (3.10)$$

де n – кількість осіб на початку (після) експерименту; m – кількість осіб на початку (після) експерименту за рівнями; S – загальна кількість осіб на початку (після) експерименту.

Для визначення $\chi^2_{\text{емп}}$ використовуємо формулу:

$$\chi^2_{\text{емп}} = \sum (f_{ej} - f_t)^2 / f_t, \quad (3.11),$$

де f_{ej} – емпірична частота; Σ – сума $\chi^2_{\text{емп}}$ за емпіричними частотами.

За проведеними підрахунками отримуємо загальне емпіричне значення критерію. Якщо емпіричне значення менше від критичного, то ступінь збігу характеристик порівнюваних об'єктів більший і в такому випадку приймається нульова гіпотеза. Чим більше емпіричне значення критерію від критичного значення, тим сильніше розрізняються характеристики порівнюваних об'єктів, відкидається нульова гіпотеза і приймається альтернативна.

Розрахунки емпіричних частот критерію χ^2 для КГ та ЕГ на початку експерименту представлено в табл. 3.10, 3.11.

Таким чином, на основі проведених підрахунків, маємо $\chi^2_{\text{емп}} = 0,26$ і $\chi^2_{\text{емп}} < \chi^2_{\text{кр}}$, тому приймаємо нульову (H_0) гіпотезу: H_0 – емпіричні розподіли рівнів сформованості політичної компетентності курсантів у КГ та ЕГ на вхідному етапі незначні.

Таблиця 3.10

Емпіричні частоти критерію χ^2 для КГ та ЕГ на початку експерименту

Рівні	Емпіричні частоти		Сума	Теоретичні частоти	
	КГ	ЕГ		КГ	ЕГ
Низький $0 < P_{заг} \leq 0,5$	23	21	44	22,92	21,1
Достатній $0,5 < P_{заг} \leq 0,89$	25	24	49	25,52	23,5
Високий $0,89 < P_{заг} \leq 1$	2	1	3	1,56	1,4
Всього	50	46	96	50	46

Таблиця 3.11

Розрахунок критерію $\chi^2_{емп}$ на початку експерименту

№	Емпірична частота f_{ej}	Теоретична частота f_t	$f_{ej} - f_t$	$(f_{ej} - f_t)^2$	$(f_{ej} - f_t)^2 / f_t$
1	23	22,92	0,08	0,0064	0,0003
2	25	25,52	-0,52	0,2704	0,0106
3	2	1,56	0,44	0,1936	0,1241
4	21	21,1	-0,1	0,01	0,0005
5	24	23,5	0,5	0,25	0,0106
6	1	1,4	-0,4	0,16	0,1142
Всього	96	96	0		0,2603

Розрахунки емпіричних частот критерію χ^2 для КГ та ЕГ наприкінці експерименту представлено в табл. 3.12, 3.13.

Таблиця 3.12

Емпіричні частоти критерію χ^2 для КГ та ЕГ наприкінці експерименту

Рівні	Емпіричні частоти		Сума	Теоретичні частоти	
	КГ	ЕГ		КГ	ЕГ
1	2	3	4	5	6
Низький $0 < P_{заг} \leq 0,5$	18	4	22	11,4	10,6

Продовж. табл. 3.12

1	2	3	4	5	6
Достатній $0,5 < P_{заг} \leq 0,89$	28	34	62	32,3	29,7
Високий $0,89 < P_{заг} \leq 1$	4	8	12	6,3	5,7
Всього	50	46	96	50	46

Таблиця 3.13

Розрахунок критерію $\chi^2_{емп}$ наприкінці експерименту

№	Емпірична частота f_{ej}	Теоретична частота f_t	$f_{ej} - f_t$	$(f_{ej} - f_t)^2$	$(f_{ej} - f_t)^2 / f_t$
1	18	11,4	6,6	43,56	3,821
2	28	32,3	-4,3	18,49	0,572
3	4	6,3	-2,3	5,29	0,839
4	4	10,6	-6,6	43,56	4,109
5	34	29,7	4,3	18,49	0,622
6	8	5,7	2,3	5,29	0,928
Всього	96	96	0		10,893

Таким чином, на основі проведених підрахунків, маємо $\chi^2_{емп} = 10,893$ і $\chi^2_{емп} > \chi^2_{кр}$, тому приймаємо альтернативну (H_1) гіпотезу: H_1 – емпіричні розподіли рівнів сформованості політичної компетентності курсантів КГ та ЕГ значно різняться між собою і ця різниця визначається процесом впровадження в ЕГ авторської технології формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів.

Таким чином, можна зауважити, що технологія формування політичної компетентності є ефективною.

Зважаючи на ефективність та дієвість запропонованих підходів щодо оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів за спеціальністю «Управління підрозділами НГУ та ЗСУ» технологія може бути

рекомендована для впровадження в навчальний процес бакалавра при ВВНЗ України.

Висновки до розділу 3

1. У розділі доведено необхідність проведення класичного педагогічного експерименту в природніх умовах навчального процесу у ВВНЗ для підтвердження висунутою в дослідженні гіпотези про те, що рівень політичної компетентності майбутніх офіцерів підвищиться за умови розроблення і впровадження практикоорієнтованої технології у процес їх професійної підготовки у ВВНЗ, з урахуванням сучасних вимог і військово-політичної ситуації.

2. Висвітлено та інтерпретовано результати вхідного та вихідного вимірювання, проведеного з використанням факторно-критеріальної моделі «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ», побудованої на засадах кваліметричного підходу. Наведено та обґрунтовані вимірники для кожного критерію в межах факторно-критеріальної моделі, обґрунтовано логіку проведення вимірювань.

3. Під час проведення педагогічного експерименту доведено позитивну динаміку в межах кожного фактору та критерію в межах теоретично-обґрунтованої факторно-критеріальної моделі на основі проведеного вимірювання показників у межах кожного критерію. Показано, що в експериментальній групі за фактором F_1 зростання відбулося з 0,03 до 0,08; F_2 зростання відбулося з 0,06 до 0,16; F_3 зростання відбулося з 0,03 до 0,09; F_4 зростання відбулося з 0,03 до 0,07; F_5 зростання відбулося з 0,04 до 0,13; F_6 зростання відбулося з 0,05 до 0,12; F_7 зростання відбулося з 0,06 до 0,18. Загальний приріст у межах параметру $P_{\text{заг}}$ відбувся з 0,30 до 0,83. Достовірність отриманих результатів була доведена з використанням критерію χ^2 Пірсона.

4. Результати експериментального запровадження педагогічної технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ підтвердили не тільки доцільність застосування кваліметричного підходу у педагогічній практиці, а й ефективність його використання для вимірювання рівня сформованості окремих компетентностей у процесі професійної підготовки у ЗВО та у ВВНЗ, зокрема. Таким чином, можна стверджувати, що кваліметричний підхід є важливим інструментом, що сприяє запровадженню компетентнісної парадигми в систему вищої освіти України.

Матеріали третього розділу знайшли відображення в таких публікаціях автора [117; 120; 125; 127].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й представлено нове вирішення актуального наукового завдання щодо розроблення технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі, що безпосередньо впливає на якість їхньої професійної діяльності в контексті існуючої в Україні військово-політичної ситуації та інтеграції до блоку НАТО.

1. У роботі розглянуто сутність політичної компетентності і доведено важливість її формування в сучасному світі, обґрунтовано необхідність формування такої компетентності в майбутніх офіцерів, розглянуто змістовне наповнення поняття «політична компетентність» і підходи щодо її формування в різних професійних груп. Наведено погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників на структуру політичної компетентності. На основі проведеного теоретичного узагальнення надано авторське визначення поняття «політична компетентність майбутнього офіцера», яке трактується як знання, уміння, навички та інші професійно важливі якості, що забезпечують його здатність розуміти соціальні процеси в політичній сфері, активно реагувати на них у межах чинного законодавства, бути здатним формувати адекватне бачення політичних подій у підлеглих і таким чином безпосередньо впливати на поліпшення обороноздатності України. У роботі надано трактування відповідного наповнення структурних компонентів політичної компетентності майбутнього офіцера. Узагальнення проведені також на основі аналізу численних наукових джерел щодо запровадження компетентнісного підходу в вищій школі, зокрема у вищій військовій школі. Компетентнісний підхід розглядається як провідна методологія підготовки у вищій військовій школі.

2. У дисертації проаналізовано стан розробленості проблеми формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у ВВНЗ в теорії та практиці.

Зокрема, проаналізована нормативно-правова база з питань освіти, відомчі документи Збройних сил України і Національної гвардії України щодо подальшого розвитку вищої військової освіти, матеріали наукових досліджень. Окремий акцент зроблено на важливості формування політичної компетентності в межах гуманітарної складової підготовки майбутнього офіцера. У процесі теоретичного аналізу взято до уваги типовий базисний навчальний план підготовки командного складу країн-членів НАТО. Теоретичні узагальнення щодо важливості формування політичної компетентності підтверджені історичні фактами щодо впливу військових на політичний розвиток країн у ХХ столітті. Формування політичної компетентності майбутнього офіцера розглянуто як педагогічну проблему, яка є похідною в контексті формування у майбутніх офіцерів низки загальних і спеціальних компетентностей як складових їх інтегральної компетентності.

3. У дисертації теоретично обґрунтовано та розроблено компетентнісну модель і технологію формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ. У процесі роботи взято до уваги основні положення теорії педагогічного моделювання і положення технологічного підходу. Розроблена педагогічна технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ показана як системне утворення і складова процесу формування його інтегральної компетентності.

У роботі детально висвітлено етапи технології: підготовчий, мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-діяльнісний і контрольний-оцінний. Крім компетентнісної моделі формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, представлено модель формування політичної компетентності майбутнього офіцера у процесі навчання на бакалаврському рівні, яка є її складовою та узгоджує діяльність професорсько-викладацького складу під час викладання окремих дисциплін.

Значна увага в роботі приділена формуванню наскрізних модулів, що викладаються в межах дисциплін гуманітарного спрямування як «Проголошення незалежності України і розбудова суверенної держави», «Управління конфліктами», «Філософські проблеми війни, миру та армії», «Теоретико-методологічні основи військового виховання», «Правові основи оборони держави та засади реформування і розвитку Національної гвардії України», «Загальні основи екстремальної психології», «Управління військовим колективом». Суттєво трансформовано зміст таких навчальних дисциплін, як «Політологія», «Соціологія»; введено факультатив «Світовий політичний процес», що суттєво вплинуло на досягнення мети дослідження. Їх викладання відбувалося з використанням численних інтерактивних і нестандартних форм навчання (аналіз політичних ситуацій, проектування політичних ситуацій, дискусії, круглі столи, ділові ігри тощо), які суттєво сприяли поліпшенню якості навчального процесу. Наголос зроблено на важливості правильного цілепокладання в навчальній діяльності майбутніх офіцерів як умови досягнення запланованих результатів навчання.

У роботі також представлено алгоритм реалізації технології формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ і результати проведених пілотажних досліджень.

4. Окрему увагу в дисертації було приділено вдосконаленню інструментарію оцінювання результатів запровадження розробленої технології. Для цього на засадах кваліметричного підходу було теоретично обґрунтовано та розроблено факторно-критеріальну модель оцінювання рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ. Критерії і показники наведено в моделі, вагомість окремих факторів обговорено з представниками експертної групи. Для кожного показника було створено індивідуальні вимірники (тести, анкети, компетентнісні задачі, завдання щодо написання есе тощо) залежно від того, який структурний компонент політичної

компетентності вимірювався. Були також запропоновані підходи щодо математичного узагальнення отриманих результатів.

5. У процесі проведення дослідження здійснено класичний педагогічний експеримент, який відбувався у природних умовах навчального процесу та дозволив підтвердити припущення, що рівень політичної компетентності майбутніх офіцерів підвищиться за умови розроблення і впровадження практикорієнтованої технології у процес їх професійної підготовки у ВВНЗ з урахуванням сучасних вимог і військово-політичної ситуації.

Проведений аналіз отриманих експериментальних даних довів, що за кожним із висвітлених у факторно-критеріальній моделі факторів «Оцінки рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ» мала місце позитивна динаміка. Було констатовано позитивний приріст як у межах окремих факторів, так і в цілому. Якщо в контрольній групі рівень сформованості політичної компетентності зріс з 0,31 до 0,54, то в експериментальній групі ця динаміка показала зростання з 0,30 до 0,83. Таким чином було підтверджено результативність теоретично обґрунтованої та розробленої технології формування політичної компетентності в майбутніх офіцерів у ВВНЗ. Вірогідність наведених у дисертації результатів експериментального дослідження підтверджена засобами математичної статистики, зокрема з використанням критерію Пірсона.

Слід зазначити, що в результаті проведених наукових пошуків констатовано необхідність подальшого посилення уваги до наукових досліджень у сфері вищої військової освіти, зокрема теоретичного обґрунтування та розробки педагогічних технологій, направлених на формування окремих компетентностей як складових інтегральної компетентності майбутнього офіцера, як необхідної умови посилення обороноздатності держави Україна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий : учеб. кн. для преподавателей вузов, учителей школ, аспирантов и студ. педвузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Адепт, 1998. 217 с.
2. Аванесов В. С. Проблема объективности педагогических измерений. URL: [http:// testolog.narod.ru/Theory34.html#_ftn11](http://testolog.narod.ru/Theory34.html#_ftn11).
3. Адаптивне управління: прикладний аспект, поширення в освітній системі України: колективна монографія / Г. В. Єльнікова та ін. ; за заг. ред. Г. В. Єльнікової. Тернопіль: Корк, 2015. 420 с.
4. Актуальні проблеми воєнної політології: підруч. для слухачів ВВНЗ ЗС України / за заг. ред. В. Ф. Смолянюка. Вінниця: Нова книга, 2002. С. 10–32.
5. Алмазова Н. И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. / Санкт-Петербург. 2003. 47 с.
6. Алюшина Н. О. Компетентнісна модель наставника інноваційного типу в системі державної служби. *Вісник НАДУ*. 2014. № 3. С. 89–98.
7. Андреевкова А. Политическое поведение россиян. *Мониторинг общественного мнения*. 2010. № 3. 97 с.
8. Андрущенко В. Сергієнко В., Войтович І. Освітні вимірювання: наука і практична діяльність. *Вища освіта України*. 2017. №1. С. 17–25.
9. Андрущенко В. Університетська освіта: тенденції змін. *Вища освіта України*. 2012. №2. С. 5–15.
10. Антонюк Т. В. Якість освітніх послуг як головна умова конкурентоспроможності української системи вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*: зб. наук. пр. 2010. № 14. С. 33–36.
11. Астахова М. С. Развитие професійної компетентності з безпеки

життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Укр. інжен.-пед. академ. Харків. 2016. 20 с.

12. Бабенко О. П., Черних Ю. О. Концептуальні засади подальшого розвитку системи військової освіти у Збройних Силах України. *Військова освіта*. 2012. № 1 (25). С. 31–44.

13. Бабкіна О. В. Політико-правова культура демократичного типу: проблеми формування. *Науков. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2011. № 5. С. 5–10.

14. Бабко Г. И. Модульные технологии обучения: теория и практика проектирования: учеб.-метод. пособие. Минск: РИВШ, 2010. 103 с.

15. Бабко Г. И. Проектирование и технология реализации инновационных образовательных процессов в вузе (из опыта сотрудничества РИВШ и БГАТУ). *Высэйшая школа*. Минск: РИВШ. 2009. №2. 104 с.

16. Бадрак В. Випробування на сумісність: Україна намагається «підлаштуватися» під стандарти НАТО. *День*. 2006. № 42(2). 16 берез.

17. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка наблік рилейшнз: монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.

18. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Академія. 2000. 300 с.

19. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения: монография. Москва: Народное образование. 1995. 302 с.

20. Березний А. Економічні наслідки розширення НАТО для України. *Економічний часопис. XXI*. 2004. № 11–12. С. 14–17.

21. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва: Педагогика. 1989. 192 с.

22. Бех І. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. №12 (17, 18). С. 5–7.
23. Бешенков С. А. Моделирование и формализация: метод. пособие С. А. Бешенков. Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний. 2002. 336 с.
24. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. №1. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/9772/1/10-35-1-PB%20%281%29.pdf>
25. Богатырев А. И. Теоретические основы педагогического моделирования (сущность и эффективность). URL: http://www.rusnauka.com/SND/Pedagogica/2_bogatyrev%20a.i..doc.htm.
26. Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 7–13.
27. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. 2-е изд. перераб.и доп. Москва: Большая Российская энциклопедия; Санкт-Петербург: Норинт. 1999. 1456 с.
28. Бондаренко О. О., Бондаренко О. С. Компетентнісний підхід як засіб управління якістю освіти. URL: http://confcontact.com/2013_04_11/26_Bondarenko.htm
29. Борова Т. А. Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : монографія. Харків: СМІТ. 2011. 384 с.
30. Бородин Б. Д. Проблема оцінювання згуртованості військового підрозділу. *Честь і закон*. 2018. № 2. С. 97–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chiz_2018_2_16
31. Борохвостов В. Оборонно-промисловий комплекс України: стан та можливі напрямки співробітництва з країнами заходу. URL: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2004_4

32. Варга Д. Зв'язки України з НАТО: погляд з Угорщини. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 8. С. 48–52.
33. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів. Київ: Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. 1997. 410 с.
34. Ващенко І. В., Резніков В. О. Кредитно-модульний курс з політології: навчальний посібник. Харків: Акад. ВВ МВС України. 2011. С. 6–48.
35. Ващенко І. В., Стаднік А. В., Губа А. В. Психолого-педагогічні засади самореалізації особистості військовослужбовців: монографія. Харків: НАНГ України. 2015. 216 с.
36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
37. Верба С. Представницька демократія і демократичні громадяни: філософське та емпіричне розуміння. *Демократія: [антологія]* / упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 957–958.
38. Ветров В. І., Тракалюк О. Л. Кадрова політика та військова освіта *Військова освіта*. Київ. 2005. №2 (16). С. 212–219.
39. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. 23 січня. № 4. Стор. 151 Ст. 13.
40. Вітченко А. Проектування змісту комплексних освітніх програм як умова системного забезпечення якості вищої освіти майбутніх викладачів. *Вища школа*. 2017. № 8 (157). С. 68–91.
41. Власенко О. М. Специфіка викладання спецкурсу «Методика педагогічного експерименту». *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання*: монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2014. С. 380–396.
42. Войцих І. Критерії та показники сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів. *Вища школа*. 2016. № 6 (143). С. 89–97.

43. Гавриш І. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Луганськ. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ. 2006. 572 с.

44. Гарєєва Ф. Лекція у системі вищої освіти. *Вища школа*. 2017. № 1 (150). С. 44–51.

45. Гармаш А. Актуальні аспекти взаємовпливу якості вищої освіти та якості освітніх програм. *Вища школа*. 2015. № 2–3. С. 43–53.

46. Голік О. Формування фахової компетентності магістрантів на основі кейс-методу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2016. № 2. С. 98–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2016_2_17

47. Голова М., Торопчин Д. Управлінська компетентність як складова професійної діяльності майбутнього офіцера. *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 27–35.

48. Головатий М. Ф., Лукашевич М. П., Дмитренко Г. А. та ін. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій. Київ: МАУП, 2004. 368 с.

49. Головенкін В. Ще раз про систему оцінок у вищій школі. *Вища школа*. 2017. № 4 (153). С. 65–73.

50. Голопатюк Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку. *Національна безпека і оборона*. 2004. № 8. С. 31–33.

51. *Голос України*. 2014. 31 грудня. № 253. 12 с.

52. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2010. 308 с.

53. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги. 2012. 192 с.

54. Горбач Д. О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової. Харків: Харківський нац. ун-тет внутр. справ. 2017. 288 с.
55. Грязнов І. О. Теоретико-методичні засади морального виховання майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. Тернопіль: Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2005. 300 с.
56. Гурина Р. Как измерить профессиональную компетентность? *Высшее образование России*. 2008. № 10. С. 82–89.
57. Гуцан Л. А. Компетентністний підхід в сучасній освіті. Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів. URL: http://lib.iitta.gov.ua/2349/1/Gutsan_50025.pdf.
58. Гушер А. Южный Кавказ, Америка, НАТО. *Азия и Африка сегодня*. 2005. № 11. С. 9–13.
59. Даль Р. А. Проблемы гражданской компетентности. *Век XX и мир*. 1994. № 7/8. С. 167–168.
60. Даль Р. Демократия и её критики: пер. с англ. / под ред. М. В. Ильина. Москва: РОССПЭН, 2003. 576 с.
61. Даль Р. Проблемы гражданской компетентности. URL: <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>.
62. Девтерова Т. Управління мотивацією студентів при вивченні педагогіки вищої школи. *Вища освіта України*. 2016. №3. С.50–58.
63. Дегтярьова Г. А. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів філологічних дисциплін у системі післядипломної освіти: монографія. Харків: Мачулін, 2016. – 584 с.
64. Демент М. О. Освітній простір як педагогічна умова формування готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2013. № 5. С. 44–47.

65. Денисенко Є. В. Адміністративний компонент управлінської культури майбутніх офіцерів: компетентнісний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 56–57 (109–110). С. 153–159.

66. Денисенко Є. В. Управлінська культура майбутніх офіцерів як складник загальної культури фахівців військового управління. *Педагогічний менеджмент*. 2017. № 8(177). С. 18–20.

67. Діденко О. В. Діденко О. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронних органів України. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2010. Вип. 33. С. 218–222.

68. Діденко О. Креативність у структурі професійної готовності офіцера-прикордонника: суперечливий характер, компонентний склад і зміст. *Вища школа*. 2016. № 1 (138). С. 88–99.

69. Діденко О. Креативність у структурі професійної готовності офіцера-прикордонника: суперечливий характер, компонентний склад і зміст. *Вища школа*. 2016. № 1 (138). С. 88–99.

70. Дмитренко Г. А., Олійник В. В., Ануфрієва О. Л. Цільове управління. Вимірювання результативності діяльності учнів і педагогів: навч.-метод. посіб. Київ: УПККО, 1996. 84 с.

71. Добреньков В. И., Кравченко А. И. Методы социологического исследования: Учебник. Москва: ИНФА-М, 2004. 768 с.

72. Дубініна О. М. Розвиток математичної культури студентів у вищих технічних навчальних закладах: монографія. Харків: Друкарня Мадрид. 2014. 516 с.

73. Дяков С. Підвищення ефективності спеціальної підготовки майбутніх офіцерів інженерних військ. *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 14–27

74. Европейская система квалификаций. URL: <http://www.volsu.ru/rus/info/part5.doc>.
75. Екцеклопедія освіти / за гол ред. В. Кремінь; Акад. пед. наук. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
76. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
77. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге вид. / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
78. Євдокимов В. І., Покроева Л. Д., Агапова Т. П., Луценко В. В. Самостійна робота студентів: навч. посіб. Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. 2004. 140 с.
79. Єрмаков І. Г. Компетентнісний потенціал освіти: проектні засади. *Рідна школа*. 2006. №12. С. 12–16.
80. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
81. Жуковський В. М. Морально-етичне виховання в історії американської школи. Острог: [б. в.]. 2002. 428 с.
82. Загвязинский В., Стаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: ИЦ «Академия». 2001. 208 с.
83. Зельницький А. М. Вища військова освіта – проблема гарантування якості. *Вісник Національної академії оборони України*. 2012. № 1(26). С. 23–25.
84. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. *Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы*: труды методологического семинара. Москва: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.

85. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование*. 2003. №5. С. 34–42.
86. Зінковський Ю. Стандартизація освіти як імператив реформування вищої школи. *Вища школа*. 2010. № 1. С. 24–31.
87. Зінченко В. О. Освітній моніторинг як складова ефективного управління якістю освіти. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
88. Ирхин Ю. В., Зотов В. Д., Зотова Л. В. Политология: учебник. Москва: Юристъ, 2002. 511 с.
89. Іванюк І. Оцінювання освітніх проектів та програм: навч. посіб. Київ: Таксон. 2004. 208 с.
90. Івасюк М., Горчинський І, Мартинюк І., Стаднійчук І. Мотивація як елемент формування науково-дослідницької компетентності курсантів. *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 75–88.
91. Інноваційні технології навчання в діяльності інженера-педагога: навчальний посібник для інженерів-педагогів: у 2 ч. / Коваленко О. Е. та ін. ; за ред. О. Е. Коваленко, Л. В. Штефан. Харків: Вид-во ТОВ «Цифрова друкарня № 1». 2013. Ч. 1: Теоретичні основи. 195 с.
92. Інноваційні технології навчання в діяльності інженера-педагога: навчальний посібник для інженерів-педагогів: у 2 ч. / Коваленко О. Е. та ін. ; за ред. О. Е. Коваленко, Л. В. Штефан. Харків: Вид-во ТОВ «Цифрова друкарня № 1». 2013. Ч. 2: Практичні рекомендації. 156 с.
93. *Інформаційний портал Адміністрації Президента України*. URL: www.president.gov.ua.
94. Калініченко Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Укр. інжен.-пед. академ. Харків. 2016. 20 с.

95. Капінус О. Потенціал інтерактивних технологій у формуванні соціальної відповідальності майбутніх офіцерів Збройних сил України. *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 66–75.
96. Кесінжер Г. Дипломатія. Москва: видво Ладомир. 1997. 848 с.
97. Кісіль М. В. Оцінка якості вищої освіти. *Вища освіта України*. 2005. № 4 (14). С. 82–87.
98. Кларин М. В. Технология обучения: идеал и реальность. Рига: Эксперимент, 1999. 180 с.
99. Ковальчук В., Моїсєєв Л. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник / за ред. В. О. Дроздова; М-во наук і освіти України; Акад. пед. наук України; Південний наук. центр АПН України. – 3-є вид. перероб. і доп. Київ: ВД «Професіонал». 2005. 238 с.
100. Ковальчук Г. Управління знаннями як компонент якості професійно орієнтованого навчання в системі соціально-економічної безпеки локального середовища. *Вища школа*. 2015. № 4–5 (130). С. 20–38.
101. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Ростов-на-Дону: МарТ. 2005. 448 с.
102. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Львів: Червона Калина, 2002. 276 с.
103. Компетентнісна модель випускника магістратури – фахівця в сфері інтелектуальної власності / В. Е. Луначек та ін. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Харків: Українська інженерно-педагогічна академія. 2017. Вип. 54–55. С. 34–46.
104. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. – 112 с.

105. Конаржевська В. І. Формування критичного мислення майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків. 2009. 20 с.

106. Кононец Н. В. Основи ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу (з досвіду аграрних коледжів): монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. – 506 с.

107. Корнешук В. В. Моделювання в системі підготовки професійно надійного спеціаліста: теоретичний аспект. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: наук.-теорет. зб. Переяслав-Хмельницький. 2008. Вип. 14. – 354 с.

108. Коробцов А. С., Шумская Н. Н., Сагирова М. В. Методология формирования специальных компетенций в технических вузах. *Высшее образование в России*. 2012. №6. С. 21–27.

109. Корсак Ю. Причини вразливості молоді в сучасній консцієнтальній війні. *Вища освіта України*. 2017. №2 (151). С. 86–94.

110. Краевский В. В. Бережнова Е. В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособ. для студ. вузов, спец. «Педагогика». Москва: Академия, 2006. 400 с.

111. Краевский В. В., Бережнова Е. В. Методология педагогики: пособие для педагогов исследов. Чебоксары: из-во: Чуваш, 2001. 244 с.

112. Краснов Б. И., Авцинова Г. И., Сосина И. А. Политический анализ, прогноз, технологии. Учебное пособие / под общ. ред. В. И. Жукова. Москва: МГСУ; Союз. 2002. 250 с.

113. Креативные технологии управления проектами и программами: монография. Київ: Саммит-Книга, 2010. 768 с.

114. Крюков О. І. Основні підходи до трактування політичної еліти в історії політичної думки. *Формування й оновлення політико-управлінської еліти*

в сучасній Україні: зб. наук. пр. / за заг. ред. М. І. Пірен. Київ: Вид-во НАДУ, 2005. С. 9–32 .

115. Кулешова В. В. Теоретичні і методичні засади формування психолого-педагогічної компетентності викладачів технічних дисциплін у системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Укр. інжен.-пед. академ. Харків. 2015. – 40 с.

116. Курбатов С. Проблема вимірювання результатів навчання і вдосконалення існуючих систем університетських рейтингів. *Вища освіта України*. 2017. № 2. С. 18–23.

117. Куруч А. В. Забезпечення якості вищої освіти в Україні: виклики сьогодення. *Science and Education a new Dimension. Pedagogy and psychology*. 2018. VI (70). Issue: 170. С. 28–32.

118. Куруч А. В. Патріотизм як основа політичної компетентності: досвід Турецької республіки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА. 2018. Вип. 58. С. 129–134.

119. Куруч А. В. Політична компетентність військовослужбовців: історичний аспект. *Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи*: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (Харків, 29 берез. 2018 р.). Харків: Вид-во НАНГУ, 2018. С. 74–75.

120. Куруч А. В. Політична культура військовослужбовців в умовах трансформації сучасного українського суспільства. *Соціальні трансформації у кризовий період*: мат. II міжнар. наук.-практ. конф. (Краматорськ, 26 січ. 2017 р.). Краматорськ: Вид-во Наук. ініціат. «Універсум», 2017. С. 80–83.

121. Куруч А. В. Роль компетентнісної моделі в професійній підготовці курсантів ВВНЗ. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17-18 берез. 2018 р.). Одеса: Вид-во Інститут інноваційної освіти, 2018. С. 43–44.

122. Куруч А. В. Теоретичні аспекти формування політичної компетентності військовослужбовців: історичний аспект. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УІПА. 2017. Вип. 54–55. С. 83–90.

123. Куруч А. В. Теоретичні аспекти формування політичної компетентності у курсантів Національної академії Національної гвардії України. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УІПА. 2016. Вип. 50–51. С. 226–231.

124. Куруч А. В. Технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр.* Харків: УІПА, 2018. Вип. 61. С.5-14.

125. Куруч А. В. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в Україні – необхідність сьогодення. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УІПА, 2018. Вип. 60. С. 129-134.

126. Куруч А. В. Шляхи подолання професійної деформації співробітників системи МВС. *Честь і закон*. 2013. Вип. №2 (45). С. 88–92.

127. Куруч А. В. Историко-социальные аспекты формирования политической компетентности курсантов в условиях высших военных учебных заведений. Теоретико-методические основы внедрения компетентностного подхода в высшей школе: коллективная монография с международным участием / под ред. д-ра пед. наук, проф. В. Ю. Стрельникова. Харьков: MONOGRAF. 2019. 390 с.

128. Куруч А. В., Посохов В. В. Компетентнісна модель курсанта вищого військового навчального закладу. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2018. №6. (26). С. 20–25.

129. Куруч А.В. Geopolitical component of the political competence of military higher education institution studens. *Modern scientific research: proceedings*

of XVII conference (Morrisville, 23 march 2018). Morrisville: Lulu Press, 2018. P. 132–133.

130. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. Санкт-Петербург: Социально-психологический центр. 1996. – 391 с.

131. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень. Шлях освіти. 2006. № 2. С. 17–23.

132. Лаврут О., Івко С., Давіденко С. Формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів під час вивчення дисципліни «Організація військового зв'язку». *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 115–121.

133. Лебедев О. Компетентнісний підхід в освіті. *Позашкілля*. 2010. № 1(37). С. 17–18.

134. Лепська Н. Політична компетентність як детермінанта соціального програмування розвитку суспільства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ. 2011. Вип. 22. С. 40–51.

135. Лобанова А. Современные тенденции на рынках труда Украины и Польши. Монография. - Ополе - Кривой Рог: «ИВИ», 2002. 258 с.

136. Лодатко Е. А. Моделирование педагогических систем и процессов: монография. Славянск: СГПУ, 2010. 148 с.

137. Лозова В. І. Технологія педагогічного експерименту. *Актуальні питання навчання та виховання особистості*: зб. наук. ст. / за ред. В. М. Гриньової. Харків. 2010. Вип. 4. С. 94–112.

138. Локшина О. І. Європейська довідкова система як інструмент упровадження компетентнісного підходу в освіту країн – членів Європейського Союзу. *Педагогіка і психологія*, 2007. № 1. С. 131–142.

139. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Реалізація європейського досвіду*

компетентнісного підходу у вищій школі України: мат-ли метод. семінару (Київ, 27 берез. 2009). Київ: Педагогічна думка, 2009. С. 5–17.

140. Лунячек В. Е. Основи педагогіки вищої школи: навч. посібник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2014. 251 с.

141. Лунячек В. Е. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків. 2012. 572 с.

142. Лунячек В. Е., Борисенко К. Б. Компетентнісна модель майбутнього вчителя географії як інструмент професійної підготовки в класичному університеті. *Нова педагогічна думка*. 2018. №3 (95). С. 99–110.

143. Лунячек В. Е. Підготовка магістрів державного управління до забезпечення якості освіти: теорія та практика: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2011. – 372 с.

144. Лурье Л. И. Реформа армии начинается с образования. *Педагогика*. 2012. № 6. С. 33–39.

145. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании. изд. 3-е, испр. и доп. Москва: Интеллект-центр, 2005. 424 с.

146. Макаров А. В., Федин В. Т. Проектирование и реализация стандартов высшего образования: учебное пособие / под ред. проф. А. В. Макарова. Минск: РИВШ, 2013. 316 с.

147. Makeev S., Nadtochiy A. Політична соціалізація впострадянській Україні. *Політична думка*. 1997. №1. С. 20–26.

148. Малихіна К. Основи методики викладання у вищій школі крізь призму працевлаштування. *Вища школа*. 2017. № 1. С. 25–36.

149. Марценківський В.Т. Основні тенденції розвитку військової освіти. *Вісник Національної академії оборони України*. 2010. Вип. 4 (17). С. 76–83.

150. Матвієвський О. М. та ін. Проблема підготовки фахівців операторського типу діяльності для Збройних Сил України. *Наука і оборона*. 2005. № 4. С. 25–30.

151. Міршук О. Є. Професійна підготовка магістрів військово-соціального управління до педагогічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Укр. інжен.-пед. академ. Харків. 2016. 240 с.

152. Михальченко М. І. Українська регіональна цивілізація. *Політичний менеджмент*. 2003. №1. С. 19–28.

153. Михеев В. Моделирование и методы теории измерений в педагогике. Москва: Красанд. 2010. 224 с.

154. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике. изд. 4-е, доп. Москва: КРАСАНД. 2010. – 224 с.

155. Міжнародна організація воєнної педагогіки. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Association_for_Military_Pedagogy

156. Міністерство освіти і науки. Офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>.

157. Міршук О.Є. Теоретичне обґрунтування технології формування педагогічної компетентності магістрів військово-соціального управління в процесі професійної підготовки / О.Є. Міршук // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Х.: УІПА, 2014. – Вип. 45. – С. 87–94.

158. Міршук О. Є. Формування педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу військового профілю в процесі навчання в магістратурі. *Проблеми освіти: наук. зб.* Київ: Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. 2015. Вип. № 80. Ч.2. С. 196–199.

159. Модель И. Политическая некомпетентность и демократия. URL: http://world.lib.ru/m/modelx_i_m/wtor.shtml

160. Можаяева О. М. Формування і розвиток основних компетентностей особистості в початковій школі. *Початкова освіта*. 2009. № 32. С. 28–35.

161. Мозальов В. Є. Забезпечення якості підготовки військових фахівців в умовах реформування системи освіти. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 6 (43). С. 117–123.

162. Мозальов В. Є. Моніторинг якості освіти: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 5 (42). С. 99–104.

163. Мондрагеля В. Перспективи розвитку системи професійної військової освіти в контексті світового досвіду. *Філософія освіти*. 2008. № 1–2(7). С. 161–171.

164. Мюллер В., Романова С., Александрова Т., Дворкина А. Новый англо-русский словарь: около 200 000 слов и словосочетаний. URL: <https://www.labyrinth.ru/books/182384/>.

165. Науменко М. І., Приходько Ю. І. Методологічні аспекти військової освіти. *Вісник Національної академії оборони України*. Київ. 2008. № 3(7). С. 45–51.

166. Непіпенко Л. П. Етнічні та релігійні чинники у політико-культурному розвитку сучасної України і проблема капеланства. *Честь і закон*. 2013. № 4. – С. 84–91.

167. Непіпенко Л. П. Політична культура українського суспільства періоду непу крізь призму політичного анекдоту. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич*. Київ: Гілея. 2016. Вип. 112 (9). С. 36–41.

168. Нестерова М. Практичні аспекти застосування когнітивних технологій в освіті. *Вища освіта України*. 2017. №3. С. 84–85.

169. Нещадим М. І., Приходько Ю. І. Військова освіта, як цілісна система. *Військова освіта*. 2003. № 11. С. 3–18.

170. Никифоров В. Философия. Философские науки. Логика и методология научных исследований. Проблемология. Методы анализа и решения проблем. Педагогика высшей школы. Рига. 2008. 453 с.

171. Новіков В. М. Освіта як інструмент професійної і соціальної мобільності. *Людський розвиток*. 2010. С. 26–35. URL: <https://dse.org.ua/archive/14/3.pdf>

172. Новікова Т. Розвивальне навчання та формування ключових компетентностей учнів. *Початкова освіта*. 2008. №41. С. 25–32.

173. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. Санкт-Петербург: Питер. 2004. 268 с.

174. Окіпняк Д., Окіпняк А. Етапи професійної готовності саперів до дій в екстремальних ситуаціях в умовах проведення АТО. *Вища школа*. 2016 № 7–8 (145). С. 43–52.

175. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ: А.С.К. 2001. 256 с.

176. Остапенко О., Зубалій М. Концепція військово-патріотичного виховання в системі освіти України. *Вища школа*. 2015. № 4–5. С. 118–126.

177. Осташевський С., Башинський А. Експертне оцінювання ефективності службової діяльності випускника вищого військового навчального закладу як інструмент оцінки якості освіти. *Вища школа*. 2016. № 1 (138). С. 37–44.

178. *Офіційний вісник України*. 2015. 13 січня. № 2. Стор. 7. Ст. 21. Код акту 75309/2014.

179. Панасенко Е. А. Експеримент у педагогічних дослідженнях в Україні: теорія та практика (1943 – 1991 рр.): монографія. Донецьк: Донбас. 2013. 756 с.

180. Панасюк К. В. Філософія професіоналізму в контексті мовної компетенції офіцера-військового. *Військово-науковий вісник*. 2010. Вип. 13. С. 217–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2010_13_19

181. Паращенко Л. І. Леонський В. Д., Леонська Г. І. Тестові технології у навчальному закладі: метод. посіб. / наук. ред. О. І. Ляшенко. Київ: Майстерня кн. 2006. 217 с.

182. Пасько О. М. Готовність як підґрунтя компетентності майбутніх працівників ОВС. *Наука і освіта*. 2013. №5. С. 15-20.
183. Пасько О. М. Компетентнісна модель фахівців органів досудового слідства. URL: <http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua>.
184. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск: Современ. слово, 2005. 720 с.
185. Педагогічний експеримент / Євдокимов В. І. та ін. Харків: ОВС, 2001. 148 с.
186. Педагогічний експеримент: навч.-метод. посіб. / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград: Вид-во КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.
187. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С. О. Сисоєва та ін. ; за ред. С. О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
188. Петреченко С. Застосування сучасних освітніх методик у підготовці майбутніх правників у Національній академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького. *Вища школа*. 2016. № 1 (138). С. 59–65.
189. Петровська Л. А. Компетентність у спілкуванні. Москва. 1989. 210 с.
190. Полицинская Е. В. Формирование профессиональных компетенций студентов на основе деятельностного подхода. *Образование и саморазвитие*. 2010. №2. С. 84–90.
191. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець , Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
192. Політологія. Підручник / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. Київ: Академія. 2006. С. 11–37.
193. Положення про навчально-методичний центр Національної академії Національної гвардії України / затвердж. начальн. генерал-майором С. А. Соколовським. Харків: Національна академія Національної гвардії України. 2018. – 25 с.

194. Положення про організацію освітнього процесу в Національній академії Національної гвардії України / затвердж. начальн. генерал-майором В. І. Пеньковим. Харків: Національна академія Національної гвардії України. 2015. 136 с.

195. Положення про предметно-методичні комісії Національної академії Національної гвардії України ; затвердж. начальн. генерал-майором В. І. Пеньковим. – Х. : Національна академія Національної гвардії України, 2014. 6 с.

196. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти в Національній академії Національної гвардії України; затвердж. начальн. генерал-майором В. І. Пеньковим. – Х. : Національна академія Національної гвардії України, 2016. 61 с.

197. Полонська Т. К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні іноземних мов учнів профільної школи. *Педагогіка і психологія*. 2014. №3. С. 76–80.

198. Полторак С. Т. Перспективні напрямки розвитку державного управління системою вищої військової освіти України. URL: [http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol7\(17\)/38.pdf](http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol7(17)/38.pdf).

199. Полторак С. Т. Розвиток системи вищої військової освіти України та за кордоном: державноуправлінські аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. *Державне управління*. 2016. № 3. С. 70–73.

200. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С. 2004. С. 16–25.

201. Потульницький В. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). Київ: Либідь. 1992. 232 с.

202. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. Санкт-Петербург: Питер. 2003. 560 с.

203. Про вдосконалення змісту підготовки військових фахівців для Збройних сил України за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр: наказ Міністерства оборони України від 15 трав. 2013. № 317.

204. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556–VII. URL <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення 12.02.2018).

205. Про воєнну доктрину України: Указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555. URL: rada.gov.ua/laws/show/555/2015.

206. Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п>

207. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 р. № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2017 р. № 1648). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>.

208. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

209. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.

210. Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ від 14 лютого 2008. № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-08>.

211. Про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України: Директива командувача НГУ від 29 вересня 2014 р. № 15. URL: <http://ngu.gov.ua/ua/normatyvni-dokumenty-0>.

212. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. №2145–VIII. *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145>.

213. Про основи внутрішньої й зовнішньої політики: Закон України від 23 грудня 2014 р. № 35-VIII. *Голос України*. 2014. № 253.

214. Про основи національної безпеки: Закон України від 23 грудня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст. 816.

215. Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 06 листопада 2015 р. № 1151. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1460-15>

216. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. №. 2011-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

217. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. №. 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>. Ч. II ст. 5 із змін., внес. згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України» від 3 березня 2005 р. № 2459-IV.

218. Про стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 6 червня 2016 р. № 240. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-16>

219. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-16>.

220. Проценко О. Формування життєвої компетентності учнів професійно-

технічних навчальних закладів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків. 2015. 20 с.

221. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.

222. Радецький В. Г., Телелим В. М., Даник Ю. Г. Питання трансформації оборонних структур України та вдосконалення системи військової освіти. *Наука і оборона*. 2009. №1. С.15–18.

223. Радченко К. А. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх військових юристів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Укр. інжен.-пед. академ. Харків, 2018. – 20 с.

224. Резван О. О. Формування професійно-рефлексійної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі: монографія. Харків: Точка. 2014. 400 с.

225. Резніков В. О. Ващенко І. В., Бородін Б. Д. Актуальні проблеми воєнної політології. Навчальний посібник. Харків. 2011. 159 с.

226. Ричи Ш., Мартин П. Управление мотивацией: учеб. пособие для ВУЗов / пер. с англ. ; под. ред. проф. Е. А. Климова. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 399 с.

227. Родніна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: Основа, 2006. 94 с.

228. Романишин А. Педагогічні умови викладання навчальної дисципліни «Морально-психологічне забезпечення діяльності військовослужбовців» у ВНЗ. *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 88–96.

229. Романова І. А. Дидактичні засади формування культури інтелектуальної діяльності молодших школярів: монографія. Харків: Фінарт. 2014. 324 с.

230. Романова О. В. Модель формирования профессиональной компетентности учителя. *Педагогика*. 2012. № 2. С. 196–202.

231. Рубанець О. Когнітивний аспект методологічного оновлення вищої школи. *Вища освіта України*. 2016. № 3. С. 24–30.

232. Рубанець О. Когнітивні технології у вищій освіті. *Вища освіта України*. 2017. № 4. С. 28–34.

233. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С. 2004. С. 34–52.

234. *Сайт Міністерства оборони України*. URL: <http://www.mil.gov.ua/news>.

235. *Сайт Національної гвардії України*. URL: <http://www.ngu.gov.ua>.

236. Сафонова В. Вдосконалення методологічних підходів до оцінки якості вищої освіти як загальнодержавного пріоритету. *Економіст*. 2011. №1. С. 2–7.

237. Селевко Г. К., Селевко А. Г. Социально воспитательные технологии. Москва: Народное образование. 2002. С. 76.

238. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*, 2004. № 4. С. 138–143.

239. Семенов С. С. Воєнно-історичні дисципліни у вищих військових навчальних закладах України: проблеми та перспективи змін. *Честь і закон*. 2017. № 3 (62). С. 34–39.

240. Семенов С. С. Громадянські свободи військовослужбовця: посилена необхідність та компенсація обмежень. *Честь і закон*. 2014. № 1 (48). С. 51–56.

241. Семенов С. С. Субкультура військового соціуму: деякі наслідки реформування української армії. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків: Право. 2013. № 5 (19). С. 58–69.

242. Семенченко А. І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2008. 428 с.

243. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург: ООО «Речь». 2001. 350 с.

244. Система управління якістю медичної освіти в Україні : монографія / І. Є. Булах та ін. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС. 2003. 212 с.

245. Сікора Я. Особливості технології формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики засобами моделювання. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т іннов. технологій і змісту освіти М-ва освіти і науки, молоді та спорту України; Академія міжнар. співробіт. з креативної педагогіки: у 2 ч.* Київ. Вінниця, 2011. Вип. 69. Ч. II. С. 254–259.

246. Сікорський П. Принципи моделювання нових контрольньо-оцінювальних систем і їх застосування у середніх і вищих навчальних закладах. *Вища освіта України.* 2016. № 2 (61). С. 44–50.

247. Слесик К. М. Теоретико-методологічні основи формування етичної культури учнів основної школи у процесі навчання гуманітарних предметів: монографія. Харків: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс». 2014. 368 с.

248. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2005. 239 с.

249. Смаковський Ю. В. Формування педагогічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами духовної музики: дис. ... канд пед. наук : спец. 13.00.04 / Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ. 2018. 289 с.

250. Совгіра С. Методика проведення педагогічного експерименту. 2010. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/1339/1/Sovgira>.

251. Соколовський В. В., Соколовська Ю. В. Ділові ігри в процесі професійної підготовки курсантів. *Virtus*. Рубіжне: Вид-во СНУ ім. Даля. 2016. № 7. С. 117–120.

252. Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості в технології життєтворчості. *Життєва компетентність особистості* / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. Київ: Богдана, 2003. С. 160–178.

253. Стаднік А. В., Ващенко І. В., Васищев В. С. Теоретико-методологічні засади формування психологічної готовності майбутніх офіцерів національної гвардії України до службово-бойової діяльності. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ. 2017. Вип. 55. С. 253-258.

254. Столярова А. Політична компетентність громадян як складова частина процесу інституціоналізації влади. *S.P.A.C.E.* 2017. № 2. 200 s.

255. Стрельников В. Сучасні технології навчання у вищій школі. URL: <http://library.kr.ua/elib/strelnikov/posibnyk-Strelnikov.pdf>.

256. Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі: модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ. Полтава: ПУЕТ, 2013. 309 с.

257. Субетто А. И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций. Санкт-Петербург; Москва: Исследов. центр пробл. кач. подг. спец-тов, 2006. 72 с.

258. Субіна О. Забезпечення якості освіти при підготовці викладачів гуманітарних спеціальностей. *Вища школа*. 2015. № 6 (131). С. 37–49.

259. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний: учеб. пособ. Москва: МГУ. 1984. 342 с.

260. Тарарак Н. Г. Формування ціннісних орієнтацій учасників навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах мистецького профілю України (історико-педагогічний аспект): монографія. Харків: ХНАДУ. 2014. 324 с.

261. Телелим В. М. Найважливіші аспекти розвитку збройної боротьби. *Військо України*. 2012. № 1–2. С. 12–17.
262. *Урядовий кур'єр*. 2015. 06 січня. № 1.
263. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.
264. Федірко І. Політична культура. Політологія. Навчально-методичний комплекс: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. С. 365–372.
265. Формування організаторських навичок у сфері військового управління: монографія / Пеньков В. І. та ін. Харків: НАНГ України, 2014. 226 с.
266. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Київ: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2007. № 7. Серія «Психологія. Педагогіка». 202 с.
267. Хоружий Г. Компетентністі моделі у вищій освіті та бізнесі: зарубіжний досвід. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 1. С. 131–147.
268. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: ФОП Панов А. М. 2017. 237 с.
269. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения. Москва: Изд-во МГУ, 2003. 416 с.
270. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
271. Цветкова Г. Інноваційність як принцип нового педагогічного мислення та шлях професійної самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін. *Вища освіта України*. 2016. №1. С. 42–49.
272. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 36. С. 205–215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_36_27.

273. Черницына Е. Н. Измерение политического доверия: методы и критерии. *Вестник ЗабГУ*. 2015. № 2(127). С. 63–70.

274. Чернишенко О. Є. Технологія використання мультимедійних засобів у професійній підготовці майбутніх офіцерів внутрішніх військ автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2015. 20 с.

275. Чорний В. С. Підвищення ефективності підготовки військових фахівців: проблеми та перспективи. *Військова освіта*. 2011. № 2 (24). С. 3–9.

276. Чупрінова Н. Ю. Вплив інформаційного суспільства на формування світоглядної культури майбутнього офіцера Національної гвардії України. *Гілея*. 2015. Вип. 95 (№4). С. 269–273.

277. Шабатура Ю. Сучасні завдання природничо-наукової підготовки майбутніх офіцерів. *Вища школа*. 2016. № 7–8 (145). С. 52–65.

278. Шаталова О., Бараш Ю. Розвиток системи вищої військової освіти України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3(8). С. 202–207.

279. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): підручник. Київ: Либідь. 2002. С. 3–31.

280. Штофф В. А. Моделирование в философии. Москва; Ленинград: Наука. 1966. 301 с.

281. Шумілова І. Загальнокультурна компетентність педагога – важливий напрямок ідеї провідництва в освіті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер.: Педагогічні науки. 2018. Вип. 2. С. 208–417. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2018_2_23

282. Экспериментальная психология: практикум / под ред. С. Д. Смирнова, Т. В. Корниловой. Москва: Аспект Пресс. 2002. 383 с.

283. Юшкова В. В. Структура кваліметричної компетенції бакалавра технологічного образования / В. В. Юшкова, Ю. А. Шихов // Высшее образование сегодня. – 2012. – №3. – С. 21–23.

284. Ягупов В. В. Суб'єктно-діяльнісний підхід як ефективна методологічна основа формування готовності військового керівника до управлінської діяльності. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2008. Вип. 17 (21). С. 153–160.

285. Ягупов В. В., Кортенко В. А. Актуальні проблеми підготовки військових фахівців у контексті європейської інтеграції системи вищої освіти. URL: <http://www.medicua.org/problemi-vishoyi-osviti-v-ukrayini-ta-yih-vpliv-na-sistemu-vij.html?page=10>

286. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. В. Ягупов. – К. :Тандем, 2000. – 380 с.

287. Як стати майстерним педагогом : навч.-метод. посіб. / В. І. Ковальчук / за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ: ТОВ «Етіс плюс», 2007. 184 с.

288. Яковлев Д. Світанок демократії: два вибори і три конверти останнього генсека. *Молодий вчений*. 2015. № 8 (23). Ч. 2. С. 157–163.

289. Ярощук Л. Г. Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти: навч. посіб. Київ: ВД «Слово», 2010. 304 с.

290. Ясєв Г. Державна програма патріотичного виховання населення. Світ дитячих бібліотек. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/6/33.pdf.

291. Яворенко Г. Педагогічні компетенції. Педагогика. 2012. № 4. С. 45–54.

292. Almond G., Verba S. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Countries*. Princeton, 1963. P. 514.

293. By Samuel Bacharach. *When Your Good Idea is Not Enough*. Cornell University Press, 2016. 55 p.

294. Huntington, Samuel P. *Asker ve Devlet*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. 1993. 190 s.

295. Judith Lioyd Yero. *The Meaning of Education*. 2011. 108 p.

296. Militaru education. Past, Present, and Future. *Library of Congress Cataloging-in-Publication Data Military education: past, present, and future* / edited by Gregory C. Kennedy and Keith Neilson. 2002. 240 s.

297. Military Education A Reference Handbook Cynthia A. Watson\\Watson, Cynthia Ann. *Military education : a reference handbook* / Cynthia A. Watson p. cm. (Contemporary military, strategic, and security issues, ISSN 1932-295X) Includes bibliographical references and index. Military education-United States-Handbooks, manuals, etc. 1. Title. U408W37 2007.

298. Military Education Reconsidered:A PostmoderUpdate. *Journal of Philosophy of Education*, 2016. №. 10. Vol. 50.

299. Price D. Invited NATO members' progress on military reforms / NATO Parliamentary Assembly, Sub-Committee on Future Security and Defence Capabilities, Draft report 52 DSCFC 03 E. Brussels. 2003. 17 April. P. 12.

300. Reference Curriculum Generic officer Professional Military Education. *Strategic training and education programs Canadian pefence Academy*. Kingston. 97 p.

301. Robert E. Lane, *Political Ideology*. New York: The Free Press, 1992. 301 p.

302. The Use of Professional Military Education as a Soft Power Asset in U.S. International Security Policy. *Strife. Special Issue I*. 2015. November–December.

303. Tuning Educational Structures in Europe. 2003–2008. Phases I–V. URL: www.tuning.unideusto.org.

304. Williamson Murray. Testimony House armed services committee: subcommsttee on professional military education.

305. Joshua J. Jackson *Military Training and Personality. Trait Development Does the Military Make the Man, or Does the Man Make the Military* / Joshua J. Jackson. – 2011. – 19 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Оцінка рівня сформованості політичної компетентності майбутніх офіцерів

Фактор	Критерій	Вимірювач	Оцінка
1	2	3	4
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	1. Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям.	Компетентнісна задача	0-1-2
	2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців.	Тест	0-1-2
2. Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	Практична робота	0-1-2
	2. Уміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них.	Есе	0-1-2
3. Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	Компетентнісна задача	0-1-2
	2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	Практична робота	0-1-2
	3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	Практична робота	0-1-2

Продовження Додатку А

1	2	3	4
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	1. Знати методи соціологічних досліджень	Тест	0-1-2
	2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності	Практична робота	0-1-2
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	1. Спроможність проявляти лідерські якості	Компетентнісна задача	0-1-2
	2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	Ділова гра	0-1-2
	Вміти створювати позитивний імідж української держави	Компетентнісна задача	0-1-2
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	Практична робота	0-1-2
	2. Вміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	Компетентнісна задача	0-1-2
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	Тест	0-1-2
	Вміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	Практична робота	0-1-2

Додаток Б**Тест на мотивацію до майбутньої професійної діяльності
курсантів ВВНЗ**

Для з'ясування мотиваційної складової майбутньої професійної діяльності офіцерів було використано тест «Управління мотивацією» Ш. Річі, П. Мартіна. Тест дозволив з'ясувати, які з наведених авторами факторів є більш вагомими для майбутніх офіцерів.

ЗВЕРНЕННЯ ДО РЕСПОНДЕНТА

Етап 1. Вам буде запропоновано 33 твердження, в кожному з яких є 4 варіанти завершення пропозиції. Варіанти позначені А, В, С, D. Необхідно оцінити їх значимість для Вас. Уважно прочитайте кожне твердження. Для оцінки варіантів (А, В, С, D) використовуйте 11 балів. Розподіліть бали між варіантами таким чином: найбільш важливого для вас варіанту віддайте найвищий бал, найменш істотному віддайте найнижчий бал. Обов'язково використовуйте всі 11 балів.

На питання треба відповідати швидко, не роздумуючи довго.

1. Я вважаю, що міг би внести великий вклад на такій роботі, де

- А хороша заробітна плата і інші види винагород;
- В є можливість вибору свого графіку роботи;
- С я міг би впливати на ухвалення рішень і демонструвати свої достоїнства як працівника;
- D у мене є можливість удосконалюватися і рости як особу.

2. Я не хотів би працювати там, де

- А відсутні чіткі вказівки, що від мене потрібно;
- В практично відсутній зворотний зв'язок і оцінка ефективності моєї роботи;
- С те, чим я займаюся, виглядає малокорисним і малоцінним;
- D погані умови роботи, занадто шумно або брудно.

3. Для мене важливо, щоб моя робота

- А була пов'язана зі значною різноманітністю і змінами;
- В давала мені можливість працювати з широким колом людей;
- С забезпечувала мені чіткі вказівки, щоб я знав, що від мене потрібно;
- D давала мені можливість повноцінно відпочивати.

4. Я вважаю, що я не був би дуже зацікавлений роботою, яка

- А забезпечувала б мені мало контактів з іншими людьми;
- В навряд чи була б помічена іншими людьми;
- С не мала б конкретних контурів, так що я не був би упевнений, що від мене потрібно;
- D була б зв'язана з певним об'ємом рутинних операцій.

5. Робота мені подобається, якщо

- А я чітко уявляю собі, що від мене потрібно;
- В у мене зручне робоче місце, і мене мало відволікають;
- С у мене хороші винагорода і заробітна плата;
- D дозволяє мені удосконалювати свої професійні якості.

6. Вважаю, що мені б сподобалося, якщо

- А були б хороші умови роботи і був би відсутній тиск на мене;
- В у мене був би дуже хороший оклад;

С робота насправді була б корисна і приносила мені задоволення;
 D мої досягнення і робота оцінювалися б належним чином.

7. Я не вважаю, що робота повинна

A бути слабо структурованою, так що незрозуміло, що ж слід робити;
 B захоплювати людей настільки, що вони думають про неї після роботи;
 C бути малозначимою і малокорисною для суспільства або нецікавою для виконання;
 D залишатися невизнаною, або її виконання повинне сприйматися як само собою зрозуміле.

8. Робота, що приносить задоволення

A пов'язана зі значною різноманітністю, змінами і стимуляцією ентузіазму;
 B дає можливість удосконалювати свої професійні якості і розвиватися як особу;
 C є корисною і значимою для суспільства;
 D дозволяє мені бути креативним (проявляти творчий підхід) і експериментувати з новими ідеями.

9. Важливо, щоб робота

A визнавалася і цінувалася організацією, в якій я працюю;
 B давала б можливість для персонального зростання і вдосконалення;
 C була зв'язана з великою різноманітністю і змінами;
 D дозволяла б працівникові робити вплив на інших.

10. Я не вважаю, що робота принесе задоволення, якщо

A у процесі її виконання мало можливостей здійснювати контакти з різними людьми;
 B оклад і винагорода не дуже хороші;
 C я не можу встановити і підтримувати добрі стосунки з колегами по роботі;
 D у мене дуже мало самостійності або можливостей для прояву гнучкості.

11. Самою хорошою є така робота, яка

A забезпечує хороші робочі умови;
 B дає чіткі інструкції і роз'яснення з приводу змісту роботи;
 C припускає виконання цікавих і корисних завдань;
 D дозволяє отримати визнання особистих досягнень і якості роботи.

12. Ймовірно, я добре не працюватиму, якщо

A є мало можливостей ставити перед собою цілі і досягати їх;
 B я не маю можливості удосконалювати свої особисті якості;
 C важка робота не отримує визнання і відповідної винагороди;
 D на робочому місці заповнений, брудно або шумно.

13. При визначенні службових обов'язків важливе

A отримати гарантії, що переробок не буде;
 B надати працівникові можливість ставити цілі і досягати їх;
 C забезпечити умови для прояву працівниками творчого начала;
 D забезпечити комфортність і чистоту місця роботи.

14. Ймовірно, я не захочу працювати там, де

A у мене буде мало самостійності і можливостей для вдосконалення своєї особи;
 B не заохочуються дослідження і прояв наукової цікавості;
 C дуже мало контактів з широким колом людей;
 D відсутні гідні надбавки і додаткові пільги.

15. Я був би задоволений, якщо

- A була б можливість робити вплив на ухвалення рішень іншими працівниками; В робота надавала б широку різноманітність і зміни;
- C мої досягнення були б оцінені іншими людьми;
- D я точно знав би, що від мене потрібно і як я повинен це виконувати.

16. Робота менше задовольняла б мене, якщо

- A не дозволяла б ставити і домагатися складних цілей;
- B чітко не знав би правил і процедур виконання роботи;
- C рівень оплати моєї праці не відповідав би рівню складності виконуваної роботи;
- D я практично не міг би впливати на рішення, що приймалися, і на те, що роблять інші.

17. Я вважаю, що посада повинна надавати

- A чіткі посадові інструкції і вказівки на те, що від мене потрібно;
- B можливості розподіляти час на виконання завдання і відпочинку;
- C можливості виконувати складні виробничі завдання, що вимагають напруги усіх сил;
- D різноманітність, зміни і заохочення.

18. Робота приносила б менше задоволення, якщо

- A не допускала б можливості хоч би невеликого творчого вкладу;
- B здійснювалася б ізольовано, тобто працівник повинен був би працювати наодинці;
- C був би відсутній сприятливий внутрішній клімат, в якому працівник міг би професійно рости;
- D не давала б можливості робити вплив на ухвалення рішень.

19. Я хотів би працювати там, де

- A інші люди визнають і цінують виконувану мною роботу;
- B у мене буде можливість робити вплив на те, що роблять інші;
- C є гідна система надбавок і додаткових пільг;
- D можна висувати і апробувати нові ідеї і проявляти креативність.

20. Навряд чи я захотів би працювати там, де

- A не існує різноманітності або змін в роботі;
- B у мене буде мало можливостей впливати на рішення, що приймаються;
- C заробітна плата не занадто висока;
- D умови роботи недостатньо хороші.

21. Я вважаю, що робота, що приносить задоволення, повинна передбачати

- A наявність чітких вказівок, щоб працівники знали, що від них потрібно;
- B можливість проявляти креативність;
- C можливість зустрічатися з цікавими людьми;
- D почуття задоволення і дійсно цікаві завдання.

22. Робота не принесе задоволення, якщо

- A передбачені незначні надбавки і додаткові пільги;
- B умови роботи некомфортні або в приміщенні дуже шумно;
- C працівник не має можливості порівнювати свою роботу з роботою інших;
- D не заохочуються дослідження, творчий підхід і нові ідеї.

23. Я вважаю важливим, щоб робота забезпечувала мені

- A безліч контактів з широким колом цікавих людей;

- В можливість встановлення і досягнення цілей;
- С можливість впливати на ухвалення рішень;
- Д високий рівень заробітної плати.

24. Я не думаю, щоб мені подобалася б робота, якщо

- А умови роботи некомфортні, на робочому місці брудно або шумно;
- В мало шансів впливати на інших людей;
- С мало можливостей для досягнення поставлених цілей;
- Д я не міг би проявляти креативність і пропонувати нові ідеї.

25. У процесі організації роботи важливе

- А забезпечити чистоту і комфортність робочого місця;
- В створити умови для прояву працівником самостійності;
- С передбачити можливість різноманітності і змін;
- Д забезпечити людині широкі можливості контактів з іншими людьми.

26. Швидше за все я не захотів би працювати там, де

- А умови роботи некомфортні, тобто шумно або брудно і так далі;
- В мало можливостей здійснювати контакти з іншими людьми;
- С робота не є цікавою або корисною;
- Д робота рутинна і завдання рідко міняються.

27. Робота приносить задоволення, ймовірно, коли

- А люди визнають і цінують добре виконану роботу;
- В існують широкі можливості для маневру і прояву гнучкості;
- С можна ставити перед собою складні і сміливі цілі;
- Д залишаються сили і час на сім'ю, спорт, захоплення.

28. Мені б не сподобалася робота, яка

- А не була б корисною і не приносила б почуття задоволення;
- В не містила б в собі стимулу до змін;
- С із строго нормованим пропускним режимом;
- Д була б неконкретною і не ставила б складних завдань.

29. Я б проявив прагнення працювати там, де

- А робота цікава і корисна;
- В за гідний вклад давали додаткову відпустку;
- С мене оточували б цікаві люди;
- Д я міг би робити вплив на ухвалення рішень.

30. Я не вважаю, що робота повинна

- А передбачати, щоб людина велику частину часу працював самостійно;
- В давати мало шансів на визнання особистих досягнень працівника;
- С заважати моєму особистому життю;
- Д складатися в основному з рутинних обов'язків.

31. Добре спланована робота обов'язково

- А передбачає достатній набір пільг і безліч надбавок;
- В має чіткі рекомендації по виконанню і посадові обов'язки;
- С передбачає можливість ставити цілі і досягати їх;
- Д стимулює і заохочує висунення нових ідей.

32. Я вважав би, що робота не приносить задоволення, якщо

- А не міг би виконувати складну перспективну роботу;
- В було б мало можливостей для прояву креативності;
- С допускалася б лише мала доля самостійності;
- Д сама суть роботи не представлялася б корисною або потрібною.

33. Найбільш важливими характеристиками посади є

- А можливість для творчого підходу і оригінального нестандартного мислення;
- В важливі обов'язки, виконання яких приносить задоволення;
- С гнучкий графік роботи;
- Д наявність значимих цілей, яких покликаний досягти працівник.

Ключ до тесту

Завершивши роботу над тестом, Ви отримаєте загальні результати по кожному із 12 мотиваційних факторів. Більша кількість балів, присуджених якомусь фактору, свідчить о його високій значимості для вас, менша кількість балів показує низький рівень потреби відносно інших факторів. Фактори які виділяють автори:

- 1 Матеріальна винагорода
- 2 Умови праці
- 3 Структурування праці
- 4 Соціальні контакти
- 5 Вільний час
- 6 Визнання
- 7 Досягнення
- 8 Вплив та влада
- 9 Різноманітність та новизна
- 10 Креативність та творчість
- 11 Самовдосконалення

Ствердження	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6	Фактор 7	Фактор 8	Фактор 9	Фактор 10	Фактор 11	Фактор 12
1	(a)..				(b)..			(c)..			(d)...	
2		(d)..	(a)..			(b)..						(c)..
3			(c)..	(b)..	(d)...				(a)..			
4			(c)..	(a)..		(b)..			(d)...			
5	(c)..	(b)..	(a)..								(d)...	
6	(b)..	(a)..				(d)...						(c)..
7			(a)..		(b)..	(d)...						(c)..
8									(a)..	(d)...	(b)..	(c)..
9						(a)..		(d)...	(c)..		(b)..	
10	(b)..			(a)..	(c)..						(d)...	
11		(a)..	(b)..			(d)...						(c)..
12		(d)..				(c)..	(a)..				(b)..	
13		(d)..			(a)..		(b)..			(c)..		
14	(d)..			(c)..						(b)..	(a)..	
15			(d)...			(c)..		(a)..	(b)..			
16	(c)..		(b)..				(a)..	(d)...				
17			(a)..		(b)..		(c)..		(d)...			
18				(b)..				(d)...		(a)..	(c)..	
19	(c)..					(a)..		(b)..		(d)...		
20	(c)..	(d)..						(b)..	(a)..			
21			(a)..	(c)..						(b)..		(d)...
22	(a)..	(b)..						(c)..		(d)...		
23	(d)..			(a)..			(b)..	(c)..				
24		(a)..					(c)..	(b)..		(d)...		
25		(a)..		(d)...					(c)..		(b)..	
26		(a)..		(b)..					(d)...			(c)..
27					(d)...	(a)..	(c)..				(b)..	
28					(c)..		(d)...		(b)..			(a)..
29				(c)..	(b)..			(d)...				(a)..
30				(a)..	(c)..	(b)..			(d)...			
31	(a)..		(b)..				(c)..			(d)...		
32							(a)..			(b)..	(c)..	(d)...
33					(c)..		(d)...			(a)..		(b)..
Всього балів												

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ТЕСТУВАННІ!

Приклад тесту на вимірювання знань із дисципліни «Політологія»

1. Пріоритетними методами вирішування спірних міжнародних проблем в теперішній час є:
  - а) переговори;
  - б) тиск домінуючої сторони з загрозою застосування сили;
  - в) війна.
2. Серед зазначеного, що є найбільш характерним для сучасної геополітичної ситуації в світі?
  - а) головним джерелом міжнародної напруги та конфліктів між державами на сучасному етапі є ідеологічні протиріччя;
  - б) суттєвим джерелом міжнародної напруги та конфліктів постало зіткнення цивілізацій-культур, протистояння нерозвинених країн Півдня і Півночі;
  - в) значно посилилося протистояння між Сходом і Заходом.
3. Геополітична стратегія держави – це:
  - а) визначення головних цілей та програм внутрішньополітичної діяльності держави на певному етапі її історичного розвитку;
  - б) курс держави в міжнародних справах, що спирається на військову могутність держави, силові засоби вирішення міжнародних проблем;
  - в) визначення та вибір державою головних зовнішньополітичних орієнтацій, напрямів та форм міжнародної діяльності, виходячи з національних інтересів, геополітичного положення країни, геополітичної ситуації, що склалася;
4. Національна безпека України – це:
  - а) визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток;
  - б) сукупність органів державної влади, військових формувань, діяльність яких безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз;
  - в) захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.
5. Який державний орган прийняв закон Про основи національної безпеки України?
  - а) Рада національної безпеки та оборони України;
  - б) Президент України;
  - в) Верховна Рада України.
6. Національні інтереси України – це:
  - а) життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток;
  - б) вся система матеріальних і духовних цінностей та потреб українського народу;
  - в) інтереси і потреби, цінності української етнічної нації.
7. Серед національних інтересів України у сфері безпеки пріоритетним є:
  - а) вступ до системи колективної безпеки СНД - Організації Договору колективної безпеки;
  - б) гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
  - в) приєднання до союзного міждержавного об'єднання Росія-Білорусь.
8. Який із визначених напрямів є найбільш актуальним у системі державної політики з питань воєнної безпеки України:

- а) перехід військово-промислового комплексу України на стандарти НАТО;
- б) прискорення реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та професіоналізму, перехід на контрактну основу комплектування;
- в) забезпечення інформаційного суверенітету України;
9. Організація Об'єднаних Націй була створена:
- а) 10 березня 1949 року;
- б) 24 жовтня 1945 року;
- в) 24 червня 1946 року.
10. У склад ООН входять такі спеціалізовані установи:
- а) Організація договору колективної безпеки (ОДКБ);
- б) МАГАТЕ;
- в) ОБСЄ
11. Які закономірності є характерними для функціонування системи сучасних міжнародних відносин, сучасного міжнародного життя?
- а) зростання взаємозалежності сучасного світу, його глобалізація;
- б) зростання загрози виникнення нової світової війни;
- в) посилення міждержавних конфліктів на основі ідеологічного протистояння.
12. Які з даних концепцій розвитку світової цивілізації не відносяться до геополітичних:
- а) концепція соціальної держави;
- б) концепція панування на морі;
- в) концепція великих просторів.
13. До основних принципів зовнішньої політики України відносяться:
- а) принцип військово-силових методів розрішення міждержавних спорів та суперечностей;
- б) принцип незастосування сили або загрози силою у міжнародних відносинах;
- в) нейтралітету.
14. До глобальних відносять ті проблеми людства, які:
- а) є наслідком регіональних політичних і збройних конфліктів;
- б) проблеми, невирішеність яких створює загрозу для всього людства, дальшого суспільного прогресу;
- в) конфлікти в межах держави.

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
а	б	в	в	в	а	б	б	б	б
11	12	13	14						
а	а	б	б						

Приклад тесту на вимірювання знань із дисципліни «Соціологія»

1. Соціальний інститут - це:
  - а) вищий навчальний заклад
  - б) історично складена стійка форма організації спільної діяльності людей
  - в) група людей певної професії
  - г) громадська організація.
2. Основною ознакою, що відрізняє соціальні групи від соціальних спільнот, є:
  - а) чисельність членів
  - б) політичні погляди їх членів
  - в) сталість соціальних зв'язків в середині них
  - г) географічні кордони.
3. Соціально-класова структура суспільства включає:
  - а) соціальні групи, що відрізняються соціально-економічною нерівністю
  - б) групи людей що відрізняються за віком, статтю, сімейним станом
  - в) нації, етноси, раси
  - г) релігійні конфесії.
4. Соціальна мобільність – це:
  - а) мобілізація людей на соціальну роботу
  - б) переміщення людей з однієї соціальної групи до іншої
  - в) автомобілізація людства
  - г) мобільна телефонізація.
5. Принцип соціальної стратифікації передбачає поділ людей у суспільстві:
  - а) за фізичними параметрами
  - б) за ознаками соціальної нерівності
  - в) за рівнем політичної активності
  - г) за станом здоров'я.
6. Значення «середнього класу» для суспільства обумовлене тим, що:
  - а) він сприяє стабільності суспільства
  - б) він багато споживає
  - в) він провокує конфлікти
  - г) він не пристосований до життя.
7. Видами соціальних змін є:
  - а) відкриття, винахід, дифузія
  - б) вхід, вихід, перехід
  - в) завантаження, розвантаження
  - г) запам'ятовування, забування.
8. Що таке соціальний процес?
  - а) рух транспортних засобів
  - б) послідовна зміна явищ соціального буття
  - в) виникнення нових держав та міждержавних утворень
  - г) соціальний прогрес.
9. Яка з форм соціальних процесів характеризує здатність пристосовуватися до умов нового соціокультурного середовища?
  - а) мобільність
  - б) суперництво
  - в) конформізм
  - г) адаптація.

10. Який з названих типів суспільства характеризується домінуванням знань та інформаційних послуг?
- а) доіндустріальне суспільство;
  - б) індустріальне суспільство;
  - в) постіндустріальне суспільство
  - г) жоден з названих.
11. Поняття «глобалізація» означає:
- а) процес встановлення нової якості людського буття як цілісної загальнолюдської спільноти
  - б) процес встановлення влади транснаціональних корпорацій
  - в) процес формування суспільства мереж
  - г) зміни клімату на Земній кулі.
12. Поняття «модернізація» у широкому сенсі означає:
- а) процес переструктурування економіки на транснаціональному та національному рівнях
  - б) новий соціальний рух, що спрямований проти глобалізації
  - в) глобальний процес оновлення, що охоплює суспільства у цілому, активізуючи їхній інноваційний потенціал.
  - г) процес створення структур світового суспільства
13. Поняття «особистість» означає:
- а) конкретна людина як представник людського роду у його типових ознаках
  - б) конкретна людина в її неповторюваних ознаках
  - в) конкретна людина в її соціокультурних проявах та ознаках
  - г) конкретна людина як представник соціальної групи у його типових ознаках.
14. Соціальний рівень структури особистості це:
- а) успадковані компоненти структури особистості, психофізіологічні задатки
  - б) властивості особистості, що формуються на основі генетично обумовлених
  - в) властивості особистості, що формуються під впливом соціальних зв'язків та стосунків, у процесі життєдіяльності людини
  - г) властивості особистості, що стали наслідком нещасного випадку.
15. Які з показників характеризують соціальну структуру особистості?
- а) соціальний статус, роль, позиція, мотив, стан
  - б) прізвище, ім'я, по-батькові
  - в) місце проживання, роботи, відпочинку
  - г) зарплата, машина, квартира, дача.
16. Соціальний статус - це:
- а) рівень матеріального забезпечення людини
  - б) ставлення оточуючих до людини
  - в) місце особи в системі соціальних відносин
  - г) показчик фізичної сили людини.
17. Причинами соціальної нерівності між людьми є:
- а) об'єктивні відмінності між людьми
  - б) недосконалість суспільного устрою
  - в) несправедливість законів та нормативних актів
  - г) відсутність вдачі та везіння.
18. Основним механізмом взаємодії суспільства і особистості є:
- а) право
  - б) соціалізація
  - в) мораль
  - г) виховання.
19. Соціологія вивчає особистість як:
- а) живий організм
  - б) суб'єкт економічної діяльності

- в) типового представника соціальної групи
 г) фізичну особу.
20. Співвідношення типів особистостей в суспільстві дає можливість визначити:
 а) хто кращий
 б) яку зарплату платити
 в) спроможність суспільства до перетворень
 г) послідовність реформ.
21. Сім'я як соціальний інститут – це:
 а) чоловік, жінка в законному шлюбі та їх діти
 б) родичі, які ведуть спільне господарство
 в) чоловік, жінка, їх діти та близькі родичі, які проживають разом, ведуть спільне господарство і несуть взаємну відповідальність один за одного
 г) сексуальні партнери.
22. Яка з функцій сім'ї характеризує надання її членам почуття захищеності, спокою, щастя?
 а) емоційна
 б) репродуктивна
 в) економічна
 г) виховна.
23. Який з типів сім'ї користується підтримкою держави?
 а) багатодітна сім'я
 б) патріархальна сім'я
 в) авторитарна сім'я
 г) матріархальна сім'я.
24. Національно-етнічний конфлікт – це конфлікт пов'язаний з:
 а) боротьбою за права та інтереси етнічних груп;
 б) боротьбою за владу між державою та етнічними групами
 в) боротьбою за мовні та освітні гарантії й права
 г) міжособистими претензіями.
25. Предметом соціології освіти є:
 а) школи, інститути, академії, університети
 б) освітлення вулиць та майданів
 в) соціокультурні процеси в галузі освіти
 г) підручники та посібники.
26. Трансляція знань, навичок та соціального досвіду є:
 а) функцією освіти
 б) принципом освіти
 в) формою освітньої діяльності
 г) закономірністю освіти.
27. Реформа освіти в Україні має за мету:
 а) підняти культурний рівень
 б) наблизити освіту до потреб людини і суспільства
 в) залучити іноземних студентів
 г) дати молоді заробити.
28. Соціалізація молоді – це:
 а) процес інтеграції індивіда в соціальне середовище
 б) виключення людини із соціального життя
 в) залучення людини до трудової діяльності
 г) навчання в школі, інституті, університеті.
29. Що представляє найбільший інтерес для соціології виховання?
 а) стосунки між молодими людьми
 б) формування особи як конкретного носія соціальності

- в) дошкільні виховні заклади
 г) виховання слухняності.
 30. У чому полягає сутність демократичної системи виховання?
 а) у примушенні особистості робити те, що потрібно
 б) у необмежено вільній поведінці особистості
 в) у розвитку особистості та визначенні меж її свободи
 г) у формуванні типових соціально значущих рис особистості.

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
б	в	а	б	б	а	а	б	г	в
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
а	в	б	в	а	в	а	б	в	в
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
в	а	а	а	в	а	б	а	б	в

Додаток Е

Анкета аналіз потреби у формуванні політичної компетентності в майбутніх офіцерів

1. Анкета № (не заповнювати) _____ 2. Рік навчання _____

ЗВЕРНЕННЯ ДО РЕСПОНДЕНТА

Просимо Вас відповісти на запитання цієї анкети. Результати опитування будуть використовуватися лише в узагальненому вигляді. Заздалегідь дякуємо за відповіді!

ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО ВАС

Ваш вік:

1. 17-18   2. 19-20 років   3. 21-22 років   4. 23-24 років   5. 25-26   6. Понад 26 років

Ваша освіта:

1. Середня   2. Середня спеціальна   3. Бакалавр
4. Незакінчена вища   5. Магістр   6. Інше _____

1. Держава це:
  - а) інститут влади;
  - б) засіб підкорення однієї групи іншою;
  - в) спільність людей, що мають спільну культуру, територію та мову;
  - г) універсальна політична форма організації правління, що характеризується суверенною владою.

2. Засоби масової інформації це:
  - а) радіо, газети, телебачення, інтернет;
  - б) журнали, книги, газети;
  - в) вид державної влади;
  - г) спосіб впливу на суспільну думку.

3. Демократія - це:
  - а) влада закону;
  - б) влада народу;
  - в) влада капіталу;
  - г) згода в суспільстві.

4. Яка з цих країн не є демократичною:
  - а) Данія;
  - б) Канада;
  - г) Північна Корея;
  - д) Японія.

5. Форма державного правління України:

- а) парламентська республіка;
  - б) монархія;
  - в) парламентсько-президентська республіка;
  - г) президентсько-парламентська республіка.
6. Політика це:
- а) метод досягнення власних цілей;
  - б) соціальне явище, пов'язане зі сферою діяльності людей;
  - в) діяльність з управління та керівництва суспільством на основі публічної влади;
  - г) економічна структура країни.
7. Наскільки ви цікавитесь політикою?
- а) дивлюся щодня політичні новини, політичні ток-шоу
  - б) дивлюся 1 раз в декілька днів політичні новини, політичні ток-шоу
  - в) дивлюся політичні новини та політичні ток-шоу не частіше 1-2 разів на місяць
  - г) не цікавлюся політичними новинами.
8. На Вашу думку, у програмі політичного лідера або політичної партії, яке питання, повинне бути висвітлене першочергово?
- а) війни та миру, національне питання;
  - б) підтримка освіти та системи охорони здоров'я, соціальний захист населення;
  - в) збільшення матеріального достатку населення, зниження цін та податків;
  - г) розвиток культури, охорона оточуючого середовища.
9. На Вашу думку, дайте оцінку політичної ситуації в Україні:
- а) позитивна;
  - б) стабільна та спокійна;
  - в) складна, але не небезпечна;
  - г) тривожно-напружена.
10. Яка з представлених політичних партій не діє в сучасній Україні?
- а) Народний фронт;
  - б) Радикальна партія Олега Ляшка;
  - в) Яблуко;
  - г) Солідарність.
11. Які геополітичні зміни відбулися у Європі в період з 1990 по 2010 рік?
- а) закінчилася II світова війна;
  - б) розпад Радянського Союзу;
  - в) розпад Югославії;
  - г) створення Європейського Союзу.
12. Членом яких міжнародних об'єднань є Україна:
- а) НАТО;

- б) ООН;
- в) СНГ;
- г) немає вірної відповіді.

13. Національні інтереси держави – це:

- а) досягнення економічного добробуту усіх прошарків населення;
- б) життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян ;
- в) захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи;
- г) забезпечення безпеки держави, її обороноздатності.

14. Яке із наведених визначень української нації є для Вас найбільш прийнятним?

- а) українська нація - це всі громадяни України, незалежно від їх етнічної належності, мови, якою вони спілкуються, національних традицій, яких вони дотримуються і за якими виховують своїх дітей;
- б) це громадяни України, які є етнічними українцями за походженням (мають українців серед своїх предків);
- в) це громадяни України (незалежно від етнічної належності), які спілкуються українською мовою, дотримуються українських національних традицій, виховують за ними своїх дітей;
- г) важко відповісти.

15. Які риси характеру Ви вважаєте необхідними для виховання патріотизму серед молоді:

- а) відчуття пошани до своєї країни;
- б) активність у громадському житті країни;
- в) інтерес до історичного минулого;
- г) інтелігентність.

16. На Вашу думку, що таке політична компетентність?

- а) коло повноважень політичного лідера;
- б) риса яка притаманна політичному діячу;
- в) громадянська позиція людини у суспільстві;
- г) здатність розуміти соціальні процеси в політичній сфері.

17. На Вашу думку, чи потрібна політична компетентність в професійній діяльності військовослужбовця?

- а) так, потрібна
- б) не потрібна
- в) важко відповісти.

18. З яких джерел Ви, частіше всього, дізнаєтесь політичні новини?

- а) телебачення, радіо;
- б) газети, журнали;

- в) родина, друзі, колеги;
- г) соціальні мережі форуми та блоги, інтернет порталі новин.

19. Новини якої тематики викликають у Вас найбільшу цікавість?

- а) події в світі, міжнародні відносини, міжнародна політика, політика в Україні;
- б) наука та техніка, економіка, бізнес, фінанси, соціальні теми по'язані з охороною здоров'я, освітою і т.д;
- в) кримінал природні катаклізми та катастрофи;
- г) мода стиль, красота, шоу бізнес, життя знаменитостей;

20. Як часто ви користуєтеся соціальними мережами?

- а) кожного дня;
- б) 1 раз в декілька днів;
- в) 1-2 рази на тиждень;
- г) я не користуюся соціальними мережами.

21. Які соціальні мережі Ви використовуєте?

- а) Facebook;
- б) Instagram;
- в) LinkedIn;
- г) Twitter.

22. Яка з цих соціальних мереж є більш значимою для Вас?

- а) Facebook;
- б) Instagram;
- в) LinkedIn;
- г) Twitter.

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ!

Приклад оцінки есе

Тема: Підготовка есе на тему «Обґрунтуйте, які, з Вашої точки зору, цінності, орієнтації, установки, норми й традиції здатні підтримувати демократію. Доведіть чи властиві вони українській політичній культурі?».

Мета: сформувані вміння обґрунтовувати власну точку зору, на політичні традиції українського суспільства.

Методичні вказівки до виконання практичної роботи

1. Коротко сформулювати тези свого есе, аргументувати їх.
2. Структуруйте та логічно побудуйте зміст есе.
3. Продемонструйте вільне володіння теоретичним матеріалом, якщо Ви можете критично оцінити теорію і доповнити її своїми аргументами, Вам будуть надані додаткові бали.

4. Пам'ятайте про баланс між практичною та теоретичною частинами, практична частина повинна демонструвати, наскільки Ви володієте навичками аналізу інформації.

5. Практична частина повинна демонструвати, що Ви можете встановлювати послідовність, робити висновки, визначати перспективні шляхи.

6. Ви можете ефективно використовувати різні джерела, для того щоб підтвердити власну позицію.

7. Зробіть висновок.

8. Обсяги тексту повинні відповідати вимогам есе.

Критерії оцінки есе надані у таблиці.

Оцінювання практичної роботи відбувається з використанням стандартної шкали оцінювання яка обґрунтована в розділі 3 основного тексту дисертації. Отримані результати узагальнюються, обробляються методами математичної статистики й використовуються в межах запропонованої в дослідженні факторно-критеріальної моделі. Оцінювання

може проводитися безпосередньо викладачем, у разі потреби залучається група експертів.

Таблиця Ж.1

Критерії оцінки есе «Як Ви гадаєте, які цінності, орієнтації, установки, норми і традиції здатні підтримувати демократію. Властиві вони українській політичній культурі? Обґрунтуйте свою відповідь»

№	Критерії	Оцінка
1	Обґрунтованість позиції автора (тези, основна ідея)	
2	Позиція підкріплена аргументами автора	
3	Аргументи що підкріплені доказами (статистичні дані, особистий досвід та ін.)	
4	Висвітлення ключових проблем	
5	З'ясовано причинно-наслідкові зв'язки, аналіз проблеми проведений з різних позицій	
6	Підтвердження наведених матеріалів практикою	
7	Сформульовані самостійно висновки	

Література

1. Ващенко І. В., Резніков В. О. Кредитно-модульний курс з політології: навчальний посібник. Х.: Акад. ВВ МВС України. 2011. С. 118-149.
2. Політологія. Підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенька. – К, 2006. – С.172-183, 302-324.
3. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навчальний посібник / В. М. Піча, Н. М. Хома. – К., 2001. – С. 199 - 239.
4. Шляхтун П.П. Політологія. Підручник / П. П. Шляхтун. – К., 2002. – С. 410-500.
5. Верба С. Представницька демократія і демократичні громадяни: філософське та емпіричне розуміння / С. Верба // Демократія : [антологія] / упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 957 – 958.
6. Даль Р. Демократия и её критики : [пер. с англ.] / Р. Даль ; под ред. М.В. Ильина. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.
7. Оценивание: образовательные возможности: сб. науч.-метод. статей. / редкол. : Т. И. Краснова (отв. ред.) и др.; под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Минск.: БГУ, 2006. – Вып. 4. – 257 с. – (Современные технологии университетского образования).
8. Державне управління освітою: практикум / В.Е. Лунячек. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008.- 28 с.

Додаток 3**Ділова гра «Будівництво будинку для уряду»**

Мета гри: знайомство з особливостями функціонування різних політичних режимів, визначити особливості та недоліки політичних режимів, формування навичок колективної роботи.

Сюжет гри: група курсантів розподіляється на три підгрупи, отримують по 30 паперових карток, скотч та ножиці, за їх допомогою вони повинні побудувати будинок для уряду за такими правилами:

1. «Тоталітаризм»:

- а) з групи вибираються три учасники, вони уособлюють масову політичну партію;
- б) домовившись, вони зачитують інструкції спорудження будинку і розподіляють ролі;
- в) група одногolosно затверджує інструкції та чітко дотримується їх;
- г) за відсутність одностайності, голосування та невиконання рішень – мінус 8 бали.

2. «Демократія»:

- а) вся група повинна голосувати з приводу будь-якого групового рішення;
- б) рішення приймаються за принципом більшості тих, хто проголосував;
- в) якщо група не голосувала, вона втрачає 8 бали.

3. «Авторитаризм»:

- а) один учасник призначається диктатором та зачитує всім інструкції будівництва будинку, приймає рішення й розподіляє ролі всередині групи;
- б) ніхто не має права обговорювати рішення, прийняте назначеним лідером;
- в) незгода або невиконання його рішень тягне за собою штраф в розмірі 8 бали.

Критерії оцінювання:

- 1) будинок побудований – 20 балів;
- 2) будинок побудований без сторонньої допомоги – 20 балів;

- 3) будинок побудований з використанням логіки – 20 балів;
- 4) курсанти дотрималися всіх правил (за порушення – мінус 8 бали) – 20баллов;
- 5) всі картки використані – 20 балів.

за матеріалами Г. Барашков, Е. Сергеева. Политология: творческие задания, практические упражнения, тесты: учебно-методическое пособие для студентов юридических специальностей. – Саратов: ИЦ «Наука», 2012 – С.141.

Додаток К

**Результати вхідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (експериментальна група, підгрупа №1)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко-ва оцінка факто-ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям	0,6	0,35	0.21	0.034
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців	0,4	0,33	0.132	
2. Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,27	0.189	0.056
		2. Уміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них	0,3	0,3	0.09	
3. Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,29		0,0281
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх	0,3	0,3		
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав	0,3	0,25		

Продовження Додатку К

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату в підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,32		0,0325
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності	0,5	0,33		
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих.	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,25		0,042
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,27		
		3. Вміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,35		
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх.	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	0,4	0,25		0,0465
		2. Вміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6	0,35		
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,34		0,061
		2. Вміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,29		

Додаток Л

**Результати вхідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (експериментальна група, підгрупа №2)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко-ва оцінка факто-ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям.	0,6	0,35	0,21	0,0346
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців.	0,4	0,34	0,136	
2. Спромож- ність формува- ти політичну культуру у підлеглих військовос- лужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,32	0,224	0,061
		2. Уміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них.	0,30	0,27	0,081	
3. Здатність до критичного аналізу інформацій- них ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,25	0,1	0,0253
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	0,3	0,26	0,078	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	0,3	0,25	0,75	

Продовження Додатку Л

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,33	0,165	0,0315
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності			0,15	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,35	0,105	0,0442
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,28	0,14	
		3. Вміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,25	0,05	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх.	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	0,4	0,25	0,1	0,0465

Продовження Додатку Л

1	2	3	4	5	6	7
		2. Уміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії.	0,6	0,35	0,21	
7. Спроможні стє переконливі о доводити свою точку зору, для забезпечен ня позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики.	0,3	0,3	0,09	0,0628
		2. Уміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством.	0,7	0,32	0,224	

Додаток М

**Результати вхідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки контрольна група, підгрупа №1)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко-ва оцінка факто-ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям.	0,6	0,35	0,21	0,034
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців.	0,4	0,3	0,12	
2. Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,28	0,196	0,058
		2. Вміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них.	0,3	0,32	0,096	
3. Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,34	0,136	0,0301
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	0,3	0,25	0,075	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	0,3	0,3	0,09	

Продовження Додатку М

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,33	0,165	0,0325
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності			0,16	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,32	0,096	0,0511
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,35	0,175	
		3. Уміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,35	0,07	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх.	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	0,4	0,31	0,124	0,0501

Продовження Додатку М

1	2	3	4	5	6	7
		2. Уміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6	0,35	0,21	
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,3	0,09	0,0544
		2. Уміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,26	0,182	

Додаток Н

**Результати вхідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (контрольна група група, підгрупа №2)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко-ва оцінка факто-ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям.	0,6	0,35	0,21	0,033
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців.	0,4	0,3	0,12	
2. Спромож- ність формува- ти політичну культуру у підлеглих військовос- лужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,28	0,196	0,058
		2. Вміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них	0,3	0,32	0,096	
3. Здатність до критичного аналізу інформацій- них ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,34	0,136	0,0301
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	0,3	0,25	0,075	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	0,3	0,3	0,09	

Продовження Додатку Н

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,33	0,165	0,0325
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності			0,16	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,32	0,096	0,0511
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,35	0,175	
		3. Вміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,35	0,07	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань.	0,4	0,31	0,124	0,0501

Продовження Додатку Н

1	2	3	4	5	6	7
		2. Вміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армі.	0,6	0,35	0,21	
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,3	0,09	0,0544
		2. Вміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,26	0,182	

Додаток П

**Результати вихідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (експериментальна група, підгрупа №1)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко- ва оцінка факто- ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям.	0,6	0,7	0,42	0,0708
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців.	0,4	0,72	0,288	
2. Спроможні сть формува ти політичну культуру у підлеглих військовос лужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,75	0,525	0,153
		2. Вміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них.	0,3	0,8	0,24	
3. Здатність до критичного аналізу інформацій них ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,91	0,364	0,091
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	0,3	0,9	0,27	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	0,3	0,92	0,276	

Продовження Додатку П

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,75	0,375	0,075
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності			0,375	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,7	0,21	0,1264
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,91	0,455	
		3. Уміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,89	0,178	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх.	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	0,4	0,7	0,28	0,123

Продовження Додатку П

1	2	3	4	5	6	7
		2. Уміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6	0,9	0,54	
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,88	0,264	0,1746
		2. Уміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,87	0,609	

Додаток Р

**Результати вихідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (експериментальна група, підгрупа №2)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко- ва оцінка факто- ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям	0,6	0,85	0,51	0,0858
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців	0,4	0,87	0,348	
2. Спроможні сть формува ти політичну культуру у підлеглих військовос лужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,78	0,546	0,1608
		2. Уміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них.	0,3	0,86	0,258	
3. Здатність до критичного аналізу інформацій них ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,7	0,9	0,36	0,0912
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	0,3	0,91	0,273	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	0,3	0,93	0,279	

Продовження Додатку Р

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,7	0,35	0,070
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності			0,35	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,55	0,285	0,1407
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,93	0,465	
		3. Вміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,94	0,188	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх.	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	0,4	0,75	0,3	0,1269

Продовження Додатку Р

1	2	3	4	5	6	7
		2. Уміти бути морально-психологічно стійким у ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6	0,91	0,546	
7. Спроможні стє переконливі о доводити свою точку зору, для забезпечен ня позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,9	0,27	0,1758
		2. Вміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,87	0,609	

Додаток С

**Результати вихідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (контрольна група, підгрупа №1)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко-ва оцінка факто-ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізува- ти політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1. Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям.	0,6	0,5	0,3	0,052
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців	0,4	0,55	0,22	
2. Спромож- ність формува- ти політичну культуру у підлеглих військово службов- ців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,5	0,35	0,0591
		2. Вміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них	0,3	0,57	0,171	
3. Здатність до критично го аналізу інформаці- йних ресурсів політично ї сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,6	0,24	0,0591
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх.	0,3	0,6	0,18	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав.	0,3	0,57	0,171	

Продовження Додатку С

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,51	0,255	0,052
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності			0,265	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду у підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості.	0,3	0,6	0,18	0,0861
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність.	0,5	0,56	0,28	
		3. Вміти створювати позитивний імідж української держави.	0,2	0,57	0,114	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань.	0,4	0,50	0,2	0,084

Продовження Додатку С

1	2	3	4	5	6	7
		2. Вміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6	0,6	0,36	
7. Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,55	0,165	0,1058
		2. Вміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,52	0,364	

Додаток Т

**Результати вихідного вимірювання оцінки рівня сформованості
політичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної
підготовки (контрольна група, підгрупа №2)**

Параметр Р – політична компетентність						
Фактор	a_i	Критерії оцінки факторів ($J= 1, 2, 3 \dots$)	Ваго- мість крите- рію b_j	Значен- ня крите- рію K_j	Частко- ва оцінка крите- рію	Частко- ва оцінка факто- ру
1	2	3	4	5	6	7
1. Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	0,1	1 Розуміти політичну ситуацію в Україні та світі, уміти давати об'єктивну оцінку подіям	0,6	0,51	0,21	0,306
		2. Знати нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність військовослужбовців	0,4	0,55	0,132	
2. Спромож- ність формува- ти політичну культуру у підлеглих військовос- лужбовців	0,20	1. Здійснювати підбір педагогічних технологій і психолого-педагогічних методів для формування політичної компетентності. Здатність їх застосовувати	0,7	0,54	0,378	0,1074
		2. Вміти давати оцінку соціальним процесам в суспільстві, та вчасно реагувати на них	0,3	0,53	0,159	
3. Здатність до критичного аналізу інформацій- них ресурсів політичної сфери	0,1	1. Спроможність виявляти маніпулятивні технології, що застосовуються для дестабілізації армії та підрозділів НГУ	0,4	0,5	0,2	0,0518
		2. Уміти виявляти недостовірні джерела інформації та блокувати їх	0,3	0,5	0,15	
		3. Знати як довести підлеглим ситуацію щодо застосування впливу на їх свідомість, ворожо налаштованих соціальних груп та держав	0,3	0,56	0,168	

Продовження Додатку Т

1	2	3	4	5	6	7
4. Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	0,1	1. Знати методи соціологічних досліджень	0,5	0,57	0,285	0,0565
		2. Застосовувати методи соціологічних досліджень у професійній діяльності	0,5	0,56	0,28	
5. Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих	0,15	1. Спроможність проявляти лідерські якості	0,3	0,6	0,18	0,0825
		2. Формувати у підлеглих національну самосвідомість, патріотизм, високий культурний рівень, толерантність	0,5	0,54	0,27	
		3. Вміти створювати позитивний імідж української держави	0,2	0,50	0,1	
6. Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх	0,15	1. Застосовувати різноманітні методи і засоби одержання, зберігання, пошуку, систематизації, обробки і передачі інформації для виконання службово-бойових завдань	0,4	0,51	0,204	
		2. Вміти бути морально-психологічно стійким в ситуаціях підвищеної напруженості, під час застосування маніпулятивної інформації, задля погіршення іміджу держави та армії	0,6	0,6	0,360	

Продовження Додатку Т

1	2	3	4	5	6	7
7. Спромож ність переконлив о доводити свою точку зору, для забезпечен ня позитивної взаємодії армії та суспільства	0,2	1. Розуміти пріоритетні напрямки зовнішньої політики держави, концепцію національної безпеки країни, головні завдання воєнної політики	0,3	0,5	0.15	0,1028
		2. Вміти використовувати інтерактивні та інформаційні технології для взаємодії з суспільством	0,7	0,52	0.364	

Додаток У

Узагальнені результати вимірювання рівня сформованості політичної компетентності у майбутніх офіцерів у ВВНЗ

Складові політичної компетентності		Період	Показники сформованості політичної компетентності	
			Контрольна група	Експериментальна група
F ₁	Здатність аналізувати політичну ситуацію в Україні та світі	До	0,03	0,03
		Після	0,05	0,08
		Приріст	0,02	0,05
F ₂	Спроможність формувати політичну культуру у підлеглих військовослужбовців	До	0,06	0,06
		Після	0,11	0,16
		Приріст	0,05	0,1
F ₃	Здатність до критичного аналізу інформаційних ресурсів політичної сфери	До	0,03	0,03
		Після	0,06	0,09
		Приріст	0,03	0,06
F ₄	Спроможність проводити елементарні соціологічні дослідження й використовувати їх результати для розуміння політичного клімату у підпорядкованому підрозділі	До	0,03	0,03
		Після	0,05	0,07
		Приріст	0,02	0,04
F ₅	Здатність впливати на формування політичного світогляду підлеглих.	До	0,05	0,04
		Після	0,08	0,13
		Приріст	0,03	0,09
F ₆	Здатність виявляти маніпулятивні технології та вміти дискредитувати їх.	До	0,05	0,05
		Після	0,08	0,12
		Приріст	0,03	0,07
F ₇	Спроможність переконливо доводити свою точку зору, для забезпечення позитивної взаємодії армії та суспільства	До	0,06	0,06
		Після	0,11	0,18
		Приріст	0,05	0,12
P	Сформованість політичної компетентності у майбутніх офіцерів	До	0,31	0,30
		Після	0,54	0,83
		Приріст	0,23	0,53

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Куруч А.В. Теоретичні аспекти формування політичної компетентності у курсантів Національної академії Національної гвардії України. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УПА, 2016. Вип. 50–51. С. 226–231.
2. Куруч А. В. Теоретичні аспекти формування політичної компетентності військовослужбовців: історичний аспект. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УПА, 2017. Вип. 54–55. С. 83–90.
3. Куруч А. В., Посохов В. В. Компетентнісна модель курсанта вищого військового навчального закладу. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2018. №6 (26). С. 20–25.
4. Куруч А. В. Патріотизм як основа політичної компетентності : досвід Турецької республіки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УПА. 2018. Вип. 58. С. 129–134.
5. Куруч А.В. Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів в Україні – необхідність сьогодення. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УПА. 2018. Вип. 60. С. 129–134.
6. Куруч А.В. Забезпечення якості вищої освіти в Україні: виклики сьогодення. *Science and Education a new Dimension. Pedagogy and psychology*. 2018. VI (70). Issue: 170. С. 28–32.
7. Куруч А.В. Технологія формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр.* Х.: УПА. 2018. Вип. 61. С. 5–14.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Куруч А. В. Політична культура військовослужбовців в умовах трансформації сучасного українського суспільства. *Соціальні трансформації*

у кризовий період: мат. II міжнар. наук.-практ. конф. (Краматорськ, 26 січня 2017 р.). Краматорськ: Вид-во Наук. ініціат. «Універсум», 2017. С. 80–83.

9. Куруч А. В. Geopolitical component of the political competence of military higher education institution students. *Modern scientific research: proceedings of XVII conference* (Morrisville, 23 march 2018). Morrisville: Lulu Press, 2018. P. 132–133.

10. Куруч А. В. Роль компетентнісної моделі в професійній підготовці курсантів ВВНЗ. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17-18 берез. 2018 р.). Одеса: Вид-во Ін-т інновац. освіти, 2018. С. 43–44.

11. Куруч А. В. Політична компетентність військовослужбовців: історичний аспект. *Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи*: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 березня 2018 р.). Х.: Вид-во НАНГУ, 2018. С. 74–75.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

12. Куруч А. В. Историко-социальные аспекты формирования политической компетентности курсантов в условиях высших военных учебных заведений. *Теоретико-методические основы внедрения компетентностного подхода в высшей школе*: коллективная монография с международным участием / под ред. д. пед. н., профессора В. Ю. Стрельникова. Харьков: «MONOGRAF». 2018. С. 109–123.

13. Куруч А.В. Шляхи подолання професійної деформації співробітників системи МВС. *Честь і закон*. 2013. Вип. №2 (45). С. 88-92.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у таких міжнародних і Всеукраїнських науково-комунікативних заходах: II міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні трансформації у

кризовий період» (м. Краматорськ, 2017р.), Proceedings of XVII conference «Modern scientific research» (Morrisville, USA, 2018), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем» (м. Одеса, 2018 р.), VIII і X науково-практичних конференціях Національної академії Національної гвардії України «Наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України» (м. Харків, 2017–2018 рр.).

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Національної академії
Національної гвардії України
генерал-лейтенант
С.А. Соколовський

АКТ *№ 10 від 10.11.2018*

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Куруч Анни Володимирівни за темою: «Формування політичної
компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних
зкладах», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти,
в навчальний процес Національної академії Національної гвардії України

Комісія у складі голови - начальника навчально-методичного центру,
к.в.наук, доцента полковника Тробюка В.І. та членів комісії - начальника
кафедри №16 (соціально-гуманітарних дисциплін), к. іст. наук, доцента
полковника Вашенка І.В., доцента кафедри №12 (психології та педагогіки), к.
мед. наук, доцента полковника Стадника А.В., вивчила стан впровадження
результатів наукового дослідження Куруч А.В., та дійшла висновку, що вона на
базі Національної академії Національної гвардії України здійснила апробацію та
впровадження результатів дисертаційного дослідження «Формування політичної
компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ». Запропонована автором технологія
формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів дозволила суттєво
удосконалити навчальний процес. У навчальний процес запроваджено
розроблені Куруч А.В. навчальні модулі направлені на формування політичної
компетентності, які використані у НМК дисциплін «Політологія», «Соціологія»,
«Конфліктологія» та ін. Позитивно вплинули на процес навчання практичні
рекомендації, запропоновані автором щодо викладання навчальної дисципліни
«Політологія» і пропозиції щодо її змістовного наповнення. Поліпшенню
навчального процесу сприяли також уточнені автором критерії і показники рівнів
сформованості політичної компетентності у майбутніх офіцерів, відображені у
запропонованій нею факторно-критеріальній моделі.

За підсумками дослідно-експериментальної роботи можна констатувати
ефективність запропонованої Куруч А.В. технології, яка показала високий рівень
сформованості у майбутніх офіцерів політичної компетентності.

Зважаючи на наукову значущість дисертаційного дослідження Куруч А.В. важливість і актуальність запропонованої проблематики, зроблено висновки про доцільність впровадження його результатів у практику вищих військових навчальних закладів.

Голова комісії полковник

В.І. Троблюк

Члени комісії

полковник

І.В. Ващенко

полковник

А.В. Стадник

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету
цивільного захисту України,
професор, генерал-лейтенант
служби цивільного захисту

Л.С.Савко
Л.С.Савко
АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ № 98

доктор наук з державного управління,

результатів дисертаційного дослідження

Куруч Анни Володимирівни за темою «Формування політичної
компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових
навчальних закладах», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика
професійної освіти

1. Пропозиції для впровадження: авторська психолого-педагогічна теорія і практика та матеріали навчальної дисципліни «Соціальна та політична психологія».
2. Установа розробник: А.В. Куруч, кафедра креативної педагогіки та інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії.
3. Джерело інформації: дисертаційне дослідження Куруч А.В. «Формування політичної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладів», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти.

4. Установа, яка проводить впровадження: кафедра психології діяльності в особливих умовах соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України (м. Харків).
5. Форма впровадження в навчальний процес: під час проведення лекційних і практичних занять з навчальної дисципліни «Соціальна та політична психологія» на кафедрі психології діяльності в особливих умовах.

ПОГОДЖЕНО

Проректор з наукової роботи Національного університету цивільного захисту України, заслужений діяч науки і техніки України, доктор

технічних наук, професор
полковник служби цивільного захисту

В. А. Андронов

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Заступник начальника академії з наукової
 роботи, начальник відділу
 полковник О.КРАВЧУК

" 12 " лютого 20 18 р.

АКТ № 112

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Куруч Анни Володимирівни за темою: «Формування політичної компетентності у
 майбутніх офіцерів в умовах вищих військових навчальних закладів», поданого на
 здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 -
 теорія і методика професійної освіти, в навчальний процес
 Військової академії (м.Одеса).

Комісія у складі: голови-начальника кафедри гуманітарних та соціально-
 економічних дисциплін полковника Луханіна В.В., членів комісії - професор кафедри
 гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидата педагогічних наук, доцент,
 працівника Збройних Сил України Сарафанюк Е.Л., викладача кафедри гуманітарних та
 соціально-економічних дисциплін, кандидата політичних наук, працівника Збройних Сил
 України Дороніна О.Д. склала цей акт про те, що матеріали авторської педагогічної
 технології та матеріали з навчальної дисципліни «Політологія та соціологія» відображені в
 дисертаційному дослідженні Куруч А.В., кафедра «Креативної педагогіки та
 інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії», за темою:
 «Формування політичної компетентності у майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ»
 підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю
 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти, необхідно впровадити у навчальний процес,
 під час проведення лекційних і практичних занять з навчальних дисциплін на кафедрі
 гуманітарних та соціально-економічних дисциплін «Політологія та соціологія» Військової
 академії (м.Одеса).

Матеріали дисертаційного дослідження використані під час проведення всіх видів
 навчальних занять з курсантами (слухачами) Військової академії (м.Одеса).

Розглянуто та затверджено
 на засіданні кафедри ГСЕД
 «09» 11 20 18 рік
 Протокол № 4

Голова комісії: Начальник кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
 полковник В.Луханін

Члени комісії: Професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
 кандидат педагогічних наук, доцент
 працівник ЗСУ Е.Сарафанюк

Викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
 кандидат політичних наук
 працівник ЗСУ О.Доронін